

**Dědictví finlandizace v éře změn:
finská bezpečnostní politika po studené
válce**

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Jan Jireš

*Ústav politologie
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze*

2007

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci „Dědictví finlandizace v éře změn: finská bezpečnostní politika po studené válce“ vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů a literatury.

Praha, 20.11. 2007

Jan Jireš

OBSAH

Používané zkratky a pojmy ... 2

1. ÚVOD ... 3

2. DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ ... 10

2.1. Neutralita ... 10

2.2. Neutralizace / permanentní neutralita ... 13

2.3. Neutralismus / nezúčastněnost / neangažovanost ... 17

2.4. Finlandizace ... 20

2.5. Postneutralita / neúčast ve vojenských aliancích ... 23

3. HISTORICKÝ VÝVOJ FINSKÉ NEUTRALITNÍ POLITIKY ... 25

3.1. Historické zdroje finské neutralitní politiky ... 25

3.2. „Léta nebezpečí“ – sovětská expanze do východní a střední Evropy ... 30

3.3. Finsko-sovětské vztahy za studené války ... 34

3.3.1. Význam Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci ... 34

3.3.2. Zápas o uznání finské neutrality ... 36

3.3.3. Severská (skandinávská) identita a její význam pro Finsko ... 43

3.3.4. Finlandizace: zhodnocení charakteru finsko-sovětských vztahů ... 46

4. REDEFINICE FINSKÉ NEUTRALITNÍ POLITIKY PO SKONČENÍ STUDENÉ VÁLKY ... 50

4.1. Od neutrality k neúčasti ve vojenských aliancích ... 50

4.2. Reforma NATO a spolupráce Finska s Aliancí: Pfp a EAPC ... 55

4.3. Finsko a rozšiřování NATO ... 58

4.4. Možnost členství Finska v NATO: finský bezpečnostní diskurs ... 61

4.4.1. Oficiální vládní pozice ... 62

4.4.2. Postoje politických stran ... 64

4.4.3. Veřejné mínění ... 67

4.4.4. Bezpečnostní komunita ... 70

4.4.5. Armáda ... 75

4.5. Interpretace finské diskuse o členství v NATO ... 80

4.5.1. Realistické argumenty ... 82

4.5.2. Liberálně-institucionalistické argumenty ... 88

4.5.3. Konstruktivistické argumenty 92

4.6. Finsko a ESDP ... 102

4.6.1. Význam členství v EU pro Finsko a jeho identitu ... 102

4.6.2. Finsko a kolektivní obrana v rámci ESDP ... 105

4.6.3. Finsko a krizový management ... 110

5. ZÁVĚR ... 113

6. POUŽITÁ LITERATURA ... 116

Používané zkratky a pojmy

BSC	<i>Barents Sea Cooperation</i>	Spolupráce v oblasti Barentsova moře
CBSS	<i>Council of Baltic Sea States</i>	Rada zemí Baltského moře
CFSP	<i>Common Foreign and Security Policy</i>	Společná zahraniční a bezpečnostní politika
	<i>Council of Europe</i>	Rada Evropy
EAPC	<i>Euro-Atlantic Partnership Council</i>	Euroatlantická rada partnerství
EC	<i>European Community</i>	Evropské společenství (ES)
EFTA	<i>European Free Trade Association</i>	Evropské sdružení volného obchodu (ESVO)
ESDP	<i>European Security and Defence Policy</i>	Evropská bezpečnostní a obranná politika
EU	<i>European Union</i>	Evropská unie
NACC	<i>North Atlantic Cooperation Council</i>	Severoatlantická rada pro spolupráci
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i>	Organizace severoatlantické smlouvy
NAM	<i>Non-Aligned Movement</i>	Hnutí nezúčastněných
	<i>Nordic Council</i>	Severská rada
	<i>Nordic Council of Ministers</i>	Severská rada ministrů
	<i>Nordic Initiative</i>	Severská iniciativa
	<i>Northern Dimension of the CFSP</i>	Severní dimenze CFSP
NRC	<i>NATO-Russia Council</i>	Rada NATO-Rusko
OSCE	<i>Organisation for Security and Cooperation in Europe</i>	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)
PfP	<i>Partnership for Peace</i>	Partnerství pro mír
PJC	<i>Permanent Joint Council NATO-Russia</i>	Stálá společná rada NATO-Rusko
WEAG	<i>Western European Armaments Group</i>	Západoevropské sdružení pro vyzbrojování
WEU	<i>Western European Union</i>	Západoevropská unie (ZEU)
	<i>crisis management</i>	krizový management, zvládání krizí
	<i>military non-alignment</i>	neúčast ve vojenských aliancích, vojenská nezúčastněnost
	<i>military non-alliance</i>	neúčast ve vojenských aliancích, vojenská nezúčastněnost
	<i>NATO Option</i>	možnost členství v NATO
	<i>Nordic Balance</i>	severská rovnováha
	<i>peace enforcement</i>	operace na vynucení míru
	<i>peacekeeping</i>	operace na udržení míru
	<i>Petersberg Tasks</i>	petersberské úkoly

1. ÚVOD

V Evropě dnes existuje pět států, se kterými se pojí dlouhá tradice neutralitní politiky – Švýcarsko, Švédsko, Irsko, Rakousko a Finsko.¹ Prostřednictvím své neutrality všechny tyto země vyjadřovaly záměr působit v mezinárodních vztazích pokud možno nezávisle, vyhnout se soupeření velmocí a stát mimo jakékoli vojenské aliance.

Všech pět zmíněných zemí zastávalo neutralitní politiku po mnoho desítek nebo dokonce stovek let a je proto jasné, že konkrétní podmínky, za kterých neutralitu přijaly a po většinu doby praktikovaly, už dnes neexistují.

Posledním ze zásadních mezníků v evropském mocenském a bezpečnostním uspořádání byl konec studené války a kolaps Sovětského svazu. V souvislosti s tím, že po roce 1991 už v Evropě žádné velmocenské soupeření neprobíhá (alespoň ne v takové podobě, jakou známe z předchozí éry), prochází koncept neutrality v každé dříve neutrální zemi zásadním přehodnocováním, které má najít odpověď na elementární otázku, zda má neutralitní politika v současné Evropě ještě vůbec nějaký smysl. A pokud má, tak v jaké podobě.

V důsledku toho, že dnes jsou „bývalé“ evropské neutrální státy² – zejména ty, které jsou členy EU – často považovány za sobě navzájem velmi podobné a v některých záležitostech skutečně tvořící jeden politický blok, poněkud zaniká skutečnost, že z historického a právního hlediska se jejich neutralita zásadně liší.

Neutralita každé země je (byla) specifická, neboť vychází z místního historického vývoje a z rozdílného geopolitického postavení. Na otázku, zda je jeho země skutečně neutrální a zda se například ve srovnání se Švédskem příliš nepřizpůsobuje sovětským zájmům, finský prezident Urho Kekkonen kdysi odpověděl: *„Existuje tolik druhů*

---

¹ Pokud nepočítáme některé miniaturní státy typu Lichtenštejnska nebo San Marina, které rovněž svoje postavení na mezinárodní scéně definují jako neutrální.

² Právě kvůli přehodnocování a postupnému opouštění neutralitní politiky ve Finsku a Švédsku už nemůžeme o těchto státech hovořit nereflexivně jako o „neutrálních“, ale je na místě použít například přívlastek „bývalé neutrální“.

neutrality, kolik je neutrálních států“ [citováno v RAYMOND 1997: 126]. Tento fakt, přirozeně vyplývající z politické reality, která je v případě každé země odlišná, znesnadňuje určení „správné“ podoby neutrality.³

Tradiční evropské neutrální státy můžeme rozřadit do dvou skupin na základě kritérií beroucích v úvahu historickou genezi jejich neutrality, její mezinárodněprávní zakotvení a způsob jejího uplatňování v praxi:

1.

Švýcarsko a Švédsko mají v současnosti nejdelší tradici neutrality ze všech „velkých“ evropských neutrálních států.

Švýcarsko udržuje svou neutralitní politiku již od 16. století a zejména pak od Vestfálského míru; právně pak byla neutralita země zakotvena na Vídeňském kongresu. Švédsko se naposledy účastnilo vojenského konfliktu v roce 1814 a také jeho neutralita byla uznána následujícího roku Vídeňským kongresem.

Kromě toho, že byl neutrální status obou zemí smluvně zakotven, byl podpořen i konkrétními velmocenskými garancemi a dodnes se těší všeobecnému mezinárodnímu respektu. Obě země v minulosti pojímaly svou neutralitu jako „ozbrojenou“ – budovaly a udržovaly silné obranné kapacity, pomocí kterých hodlaly odstrašit potenciálního agresora a v případě nutnosti naplnit i jednu ze základních podmínek tradičního chápání neutrality, kterou je schopnost vypudit agresora ze svého teritoria a zajistit si tak neutralitu pokud možno vlastními silami [ROBERTSON 2002: 344].

Švédská neutralita byla ve 20. století respektována o něco méně než švýcarská. Během druhé světové války bylo Švédsko donuceno podřídit se německému nátlaku a povolit přepravu německých vojáků a vojenského materiálu přes své území. Švédsko navíc

---

³ Zde je však potřeba poznamenat, že taková relativizace byla během studené války charakteristická a výhodná právě pro Finy, neboť s její pomocí se snažili čelit konceptu „fíndizace“, který byl oblíbený v západních akademických a politických kruzích a který vyděloval Finsko ze společnosti ostatních evropských neutrálních států, kteří prováděli přece jen „standardnější“ neutralitní politiku. O tom blíže pojednává část 3.3.

nikdy svou neutralitu neuplatňovalo tak striktně jako Švýcarsko, například bylo od počátku aktivním členem OSN. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 382-384; CHAIGNEAU 1998: 350-351]

Irsko je neutrální zemí od roku 1938. V jeho případě jde především o sebevymezení vůči mocensky a kulturně dominantnímu východnímu sousedu – Velké Británii – a irská neutralita je tedy motivována hlavně ideologicky. Země má tu výhodu, že od získání nezávislosti byla vždy územím sousední demokratické Británie dobře geostrategicky kryta vůči jakékoli hrozbě z evropské pevniny, takže narozdíl od Švédska udržujícího nákladnou „ozbrojenou neutralitu“ se dá Irsko označit za bezpečnostního „černého pasažéra“, těžícího ze své výhodné zeměpisné polohy.⁴

Lze shrnout, že neutralita Švýcarska, Švédska a Irska vznikla ze svobodného rozhodnutí těchto zemí, přímo nevyplývala z nějaké aktuální nutnosti nebo zahraničního tlaku a byla chápána jako trvalá hodnota *sama o sobě*.

2.

Neutralita **Rakouska** a **Finska** je mladšího data a svým způsobem byla v obou případech přímým důsledkem druhé světové války. V obou zemích byla neutralitní politika přijata v podmínkách silného vnějšího tlaku, který znamenal akutní hrozbu pro jejich bezpečnost a nezávislost. O neutralitě Rakouska i Finska lze hovořit zhruba od poloviny padesátých let. Přes tyto shodné znaky však můžeme v pojetí obou neutralit identifikovat řadu podstatných rozdílů.

Zásadní odlišnost spočívá v jejich mezinárodněprávním zakotvení. Rakousko bylo v období studené války klasickým nárazníkovým státem (*buffer state*) položeným přímo v epicentru napětí mezi dvěma soupeřícími bloky. Obě supervelmoci měly zájem na neutralizaci rakouského teritoria, neboť ani jedna z nich neměla sílu či zájem připojit jej

---

⁴ Irská armáda má v současnosti přibližně 12.000 vojáků [ŠEDIVÝ 2001: 88] a irská politická reprezentace tedy zjevně ve vztahu k Británii spoléhá na předpoklad „demokratického míru“, tedy že „demokratické země spolu neválčí“. Irská neutralita sloužila spíše jako diskursivní prostředek k posílení odlišnosti irské identity od identity britské a vyjádření protestu proti rozdělení země mezi Irskou republiku a Severní Irsko. Viz MOODY, MARTIN 1996: 254-5.

ke svému bloku, a proto neutralitu země roku 1955 společně garantovaly a následně trvale uznávaly. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 382-384]

Finsko po porážce Německa ve druhé světové válce naopak *přestalo* být nárazníkovým státem a už nemohlo (tak jako do té doby) využívat v zájmu zachování své nezávislosti soupeření Německa a Ruska/Sovětského svazu. V situaci, kdy se ocitlo přímo v zájmové sféře SSSR, si Finsko zvolilo neutralitu – tedy na základě vnějšího tlaku, ale na rozdíl od Rakouska nikoli v důsledku společného autoritativního velmocenského zásahu. [KARSH 1986: 50-56]

Neutralita byla pragmatickým politickým nástrojem zvoleným samotnými Finy, kteří se jeho pomocí hodlali bránit sovětskému tlaku, jenž hrozil zařadit Finsko mezi ostatní sovětské satelity. Finská neutralita nebyla garantována zvnějšku a byla velmocemi naopak často zpochybňována. Měla také jen velmi vágní (pokud vůbec jaké) mezinárodněprávní zakotvení, které podléhalo aktuálním interpretacím ze strany SSSR, což bylo pro finskou nezávislost mimořádně rizikové.

Neutralita Rakouska byla tedy od počátku jasně právně zakotvena a všeobecně uznávána, zatímco Finové byli nuceni o svou neutralitu aktivně zápasit, a to po celou dobu studené války. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 10-11]

Cílem této práce je podat shrnutí a interpretaci procesu redefinování finské neutralitní politiky, který probíhá od skončení studené války. V zájmu přizpůsobení své zahraniční a bezpečnostní politiky novým podmínkám Finové postupně opustili důraz na neutralitu ve prospěch pouhé neúčasti ve vojenských aliancích (*military non-alignment, military non-alliance*), někdy též nazývané jako *postneutralita*.

Během druhé poloviny 90. let pak zašla oficiální finská vládní politika ještě dále, když přijala doktrínu „*NATO Option*“, tedy možnost vstupu do Severoatlantické aliance v budoucnosti, pokud to bude vyhodnoceno jako pro zemi výhodné.

Abychom porozuměli postudnoválečné finské debatě o případném členství země v NATO a o zapojení do *Evropské bezpečnostní a obranné politiky* (ESDP), je nezbytně nutné se nejdříve seznámit s historickou genezí finské neutralitní politiky, především v klíčovém období studené války. Strategická kultura a historické zkušenosti, které si Finové v této době osvojili, jsou totiž klíčové i pro současnou diskusi o bezpečnostní politice země.

Lze říci, že vedle chladné strategické úvahy o národních bezpečnostních zájmech je dnes finská debata o členství v NATO jakousi místní verzí „vyrovnávání se s minulostí“. Důležitou roli hrají otázky národní identity, hodnocení politiky v období studené války, různé historické resentimenty a osobní preference, zakotvené většinou v minulosti.

Historii finské neutrality (nebo přesněji neutralitní politiky⁵) bude věnována třetí část této práce. Kromě popisu politického vývoje se bude soustředit především na problematiku rozdílných interpretací finské neutrality jako svého času velmi nejasného a různě chápaného konceptu. Ještě předtím – ve druhé části práce – budou definovány klíčové pojmy, což je nezbytný základ pro to, abychom mohli sledovat finskou diskusi o významu a charakteru neutralitní politiky po skončení studené války.

O tomto ústředním tématu práce bude pojednávat její čtvrtá část. Zaměří se na dva klíčové problémy, které si vlastně redefinici finské neutralitní politiky po studené válce vynutily:

- 1) spolupráci a eventuální členství Finska v NATO,
- 2) participaci země na rozvoji ESDP.

---

⁵ Je nezbytné rozlišovat mezi „zahraniční politikou“ státu (Foreign Policy) a „mezinárodní politikou“ jakožto fungováním systému států (International Politics). „Neutralitní politika“ je pak součástí zahraniční politiky státu, zatímco „neutralitou“ označuje postavení země z hlediska mezinárodního systému. V případě Finska byla neutralitní politika v době studené války celkem nezpochybnitelná, neutralita země z hlediska fungování mezinárodního systému však již zdaleka tak jednoznačná nebyla. K tomu blíže viz část 3.3.

Oba problémy (respektive argumenty pro a proti zapojení Finska do těchto dvou integračních schémat) budou prozkoumány pod zorným úhlem relevantních teoretických přístupů – realistického, liberálně-pluralistického, konstruktivistického – a rovněž z pohledu různých aktérů bezpečnostní politiky (vláda, politické strany, bezpečnostní komunita, armáda).

Vzhledem k tomu, že jsou oba případy úzce propojeny, není možné je precizně oddělit do dvou odlišných částí práce. V části věnované NATO proto bude diskutována řada otázek, které jsou relevantní i pro vztah Finska k obranné dimenzi EU.

Je nutné připomenout, že cílem práce je analýza současné finské diskuse o vztahu země k NATO a EU a utřídění různých pohledů na tuto problematiku. Ambicí práce není přinést normativní odpověď na otázku, zda by Finsko *mělo* nebo *nemělo* vstoupit do NATO a zda by *mělo* nebo *nemělo* podporovat rozvoj obranné dimenze EU. Cílem je přispět k pochopení současné bezpečnostní politiky Finska a potažmo i Švédska a dalších států baltského regionu, kterému je navzdory jeho důležitosti v rámci evropského bezpečnostního systému věnována v České republice jen minimální pozornost.

Ačkoli mělo Finsko během studené války ve srovnání s ostatními evropskými neutrálními zeměmi velmi specifické postavení, po skončení studenovéčné konfrontace došlo k jakési „normalizaci“ finské bezpečnostní politiky. Například mezi finskou a švédskou bezpečnostní praxí dnes neexistují zásadnější rozdíly.

Co však přetrvává, jsou rozdílné historické zkušenosti těchto zemí – odlišné vzpomínky na fungování neutrality v době, kdy byla považována za klíčový nástroj pro zachování nezávislosti Finska, ale nikoli nutně Švédska.

Bez ohledu na okolnosti svého vzniku se ve všech pěti zmíněných zemích stala neutralita v průběhu času součástí národní identity – ovšem v různé míře. To dnes zásadním způsobem ovlivňuje diskuse o zajištění bezpečnosti bývalých neutrálních

států v nových podmínkách po skončení studené války. Veřejnost si totiž na étos neutrality již natolik zvykla a začala ji pokládat za natolik důležitou hodnotu, že se staví velmi rezervovaně ke snahám o její zásadnější redefinici či dokonce úplné opuštění.⁶

---

⁶ Markantní je to v případě Rakouska, kde je ještě dnes neutralita jedním ze základních stavebních kamenů sebepojetí Rakušanů jako „nás“ v kontrastu s „nimi“, tedy Němci. Podobně je na tom Irsko, kterému chyběl všeobecně používaný národní jazyk jako jeden z možných konstitutivních charakteristik národa. Neutralita ve formě vymezení se vůči Británii se proto mohla stát částečnou náhražkou.

2. DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

2.1. Neutralita

V tradičním pojetí je neutralita (*neutrality*) institucí mezinárodního práva, jejímž cílem je zajistit zemi neúčast ve válečném konfliktu, jemuž se chce vyhnout. Jde tedy v zásadě o neutralitu v době války. Neutrálnímu státu je právně zaručena ochrana jeho bezpečnostních a ekonomických zájmů, které musí válčící státy respektovat. Neutralita přináší práva a povinnosti jak válčícím stranám, tak samotnému neutrálnímu státu. [EVANS, NEWNHAM 1998: 366]

Neutralita může být vyhlášena buď jednostrannou deklarácí, nebo prostřednictvím mnohostranné mezivládní smlouvy. Příkladem prvního typu je roku 1793 vyhlášená neutralita USA, která se týkala války Francie s evropskými koaličními velmocemi. Příkladem druhého typu je Švýcarsko, jehož neutralita byla roku 1815 zaručena Vídeňským kongresem a pak znovu potvrzena Versailleskou smlouvou z roku 1919. Roku 1830 vyhlásila Londýnská konference neutralitu Belgie (porušena roku 1914). V roce 1955 byla podepsána mírová smlouva mezi Rakouskem a vítěznými velmocemi druhé světové války, jež garantovala věčnou neutralitu země. [EVANS, NEWNHAM 1998: 366]

Neutralita byla součástí mezinárodních vztahů odedávna, často se o ní zmiňuje již Thukydides ve svém pojednání o dějinách peloponéské války. Dalším klasickým mezistátním systémem, ve kterém byla neutralita využívána jako politický nástroj, byla renesanční Itálie. V mezistátních smlouvách a tím i v mezinárodním právu se principy neutrality začaly objevovat v průběhu 17. a 18. století. V 19. a 20. pak byly kodifikovány mezinárodními konvencemi a soudními nálezy. [EVANS, NEWNHAM 1998: 366; KREJČÍ 2001: 364]

Roku 1907 potvrdila druhá Haagská konference nedotknutelnost území neutrálních států a zároveň kodifikovala jejich práva a povinnosti na moři. Otázky námořního

obchodu, blokád a definice kontrabandu však zůstaly značně spornými, zejména pak pravidlo, že status nákladu je posuzován podle toho, pod čí vlajkou loď pluje. [RAYMOND 1997: 125; EVANS, NEWNHAM 1998: 366]

Charta OSN sice uznává princip neutrality, zároveň ale stanovuje, že žádný členský stát nesmí zaujmout neutrální pozici v případě, že Rada bezpečnosti schválila kolektivní zásah proti agresorovi ohrožujícímu mezinárodní bezpečnost. Neutralita tedy může kolidovat s konceptem „spravedlivé války“ – zúčastnit se akce, jejímž cílem je zastavit agresora, je morálním imperativem a nikdo by neměl mít právo stát stranou, neboť by svou neutralitou agresora *de facto* podporoval. [EVANS, NEWNHAM 1998: 366]

Neutralita neznamená pouze neangažování se v nějakém konkrétním konfliktu, ale je velmi přesně právně vymezena. Kromě práv přináší i řadu povinností, které musí dodržet země, jež hodlá zůstat mimo válečný konflikt. Mezi hlavní povinnosti neutrálního státu patří nepodporovat přímo nebo nepřímo ani jednu stranu konfliktu a zajistit, aby jeho teritorium nemohlo být žádným způsobem využíváno válčícími stranami. Zároveň je však neutrálnímu státu umožněno pokračovat v obchodování s jednou nebo oběma stranami konfliktu, i když ty mají možnost bránit obchodování se zakázaným zbožím, tedy zejména s vojenským materiálem. [ROBERTSON 2002: 343]

Teritorium neutrálního státu je ze strany bojujících nedotknutelné. Jelikož se však v prostředí anarchických mezinárodních vztahů nelze zcela spoléhat na dobrovolné dodržování tohoto právního principu, měl by se neutrální stát sám snažit o to, aby bojující strany nemohly narušit jeho teritoriální integritu a využít jeho území k vojenským účelům. [EVANS, NEWNHAM 1998: 366]

Schopnost ubránit vlastní území je tak předpokladem tradičního pojetí neutrality. Jinak totiž může jedna z bojujících stran vždy prohlásit, že je nezbytně nutné obsadit území neutrálního státu dříve, než tak učiní protivník. Neutrální stát proto musí zajistit, aby

mu mohlo být plně důvěřováno, že dostojí závazkům vyplývajícím z neutrality a neumožní žádné straně konfliktu získávat výhody z jeho slabosti. Každá neutralita by tedy teoreticky měla být „ozbrojenou“ (viz podrobněji část 2.2.). [ROBERTSON 2002: 344]

Takto tradičně chápaná neutralita byla velmi účinným nástrojem především v období omezených válek v 19. století, kdy efektivně minimalizovala dopad válečných konfliktů na zbytek mezinárodní komunity. V kontextu totálních válek 20. století však již takový význam neměla. V obou světových válkách byla neutralitní práva většinou ignorována, pokud ovšem nebylo pro bojující velmoci výhodné dodržet je z hospodářských a strategických důvodů (Švýcarsko, Švédsko). Ve 20. století neutralita fungovala především v případě menších konfliktů, kterých se neúčastnily významné velmoci. Často se ovšem jednalo spíše o neutralitu těch, kdo nemají zájem angažovat se v konfliktu, než o neutralitu malých zemí, které se obávají, že do něj budou zataženy proti své vůli. [ROBERTSON 2002: 343-344]

Velmocemi garantovaná neutralita měla v Evropě často za cíl vytvořit z malé země položené na strategickém místě mezi velmocemi „narázníkový stát“ (*buffer state*), což byl případ zejména Belgie a v pozdější době Rakouska. Takto pojímaná neutralita je v zásadě funkcí *rovnováhy moci* (Hans Morgenthau) a souzní tak především s realistickou školou teorie mezinárodních vztahů. [RAYMOND 1997: 123-128, zejména 126]

Z velmocemi garantované neutrality, jež má platit trvale i v období míru, se však již stává „permanentní neutralita“, neboli trvalá „neutralizace“. Země se snaží vystupovat maximálně nestranně i v době míru, aby velmocím nezavdávala příčinu k porušení své neutrality v případném pozdějším ozbrojeném konfliktu.

2.2. Neutralizace / permanentní neutralita

Pojem neutralita opouští v Evropě ve 20. století svůj původní úzký význam „neutrality v době války“ a začíná se vztahovat spíše na dlouhodobě (tedy i v době míru) prováděnou „neutralitní politiku“. Taková permanentní neutralita (*permanent neutrality*), která formuje politiku státu i v době míru a ve vztahu ke všem konfliktům, se též nazývá neutralizací (*neutralisation*). [EVANS, NEWNHAM 1998: 367]

Protože se v tomto případě vztahují práva a povinnosti neutrála i na období míru, je permanentní neutralita neslučitelná se členstvím v řadě mezinárodních organizací. Platí to především o jakýchkoli vojenských a obranných aliancích, ale může se to vztahovat i na organizace, které mají být jen vágní a „nestrannou“ bezpečnostní agendu, jako například OSN. Záleží pak na posouzení konkrétního státu, která organizace je ještě slučitelná s jeho trvale neutrálním statusem a která by naopak již mohla narušit dlouhodobou kredibilitu jeho „neutralitní politiky“. [EVANS, NEWNHAM 1998: 367]

Variant permanentní neutrality proto vždy bylo mnoho a každý stát prováděl specifickou neutralitní politiku v závislosti na vnějších (geostrategická poloha, mezinárodněprávní garance a závazky) i vnitřních (historický vývoj chápání neutrality, podoba ozbrojených sil a obranné doktríny) faktorech. Tohoto problému se tedy týká již uvedený Kekkonenův výrok, že existuje tolik různých neutralit, kolik je neutrálních států.

Permanentní neutralita obvykle bývala ustavena dohodou mezi zainteresovanými velmocemi a neutralizovaným státem. V řadě případů však byla iniciativou samotného neutralizovaného státu a teprve následně byla potvrzena dohodou velmocí, které přislíbily, že ji budou respektovat (Švýcarsko, Švédsko), nebo alespoň jejich tichým souhlasem (Finsko). Permanentní neutralita má proto kromě vnějších zdrojů obvykle i výraznou domácí dimenzi, neboť přináší jistý styl zahraniční politiky prováděný za

účelem posílení věrohodnosti neutralitních garancí země již v době míru, jež předchází potenciálnímu konfliktu. [EVANS, NEWNHAM 1998: 367-368]

„Neutralitní politiku“ s cílem zajistit si permanentní neutralitu proto může vědomě provádět i stát, kterému dosud žádné právní garance jeho neutralitu nezaručují. To byl právě případ Finska, které se svou neutralitní politikou snažilo nahradit neexistující právní záruky a zajistit si svou neutralizaci alespoň *de facto* tím, že přesvědčí Sovětský svaz, že v případě konfliktu mezi Západem a Východem vyhlásí neutralitu a bude také schopno vlastními silami uhájit závazky z ní vyplývající (viz podrobněji část 3.3.).

Státy, jež hodlaly zůstat mimo všechny velmocenské konflikty a chtěly být proto chápány jako trvale neutrální, si uvědomovaly, že k tomuto cíli pouhý závazek mezinárodního práva nestačí, neboť v situaci anarchických mezinárodních vztahů může v případě konfliktu lehce dojít k porušení neutrálního statusu. Cílem politiky permanentní neutrality proto bylo zajistit, aby velmoci v případě válečného konfliktu vůbec neměly zájem na jejím porušení, neboť by jim to nepřineslo žádné strategické ani taktické výhody. Stručně řečeno je tedy permanentní neutralita takovou zahraniční politikou, která se již v době míru snaží zajistit, aby byla respektována neutralita země později v době války.

Je jasné, že pouhá dobrá vůle k neutralitní politice v době míru vždy nezajistí také neutralitu v době války. Důležitou roli hraje i geopolitická poloha země a řada dalších faktorů. Zatímco Švédsku a Švýcarsku se ve 20. století podařilo jejich permanentní neutralitu uhájit, řada dalších evropských zemí takové štěstí neměla, neboť stála v cestě expanzivní velmoci: neutralita Belgie a Lucemburska nebyla respektována v první světové válce a neutralita Nizozemska, Dánska a Norska zase během druhé světové války.

Podle rigidního právního chápání neutrality dokonce ani všechny státy nemají právo vyhlásit všeobecnou permanentní neutralitu, pokud jsou členy organizací, které vyžadují nějaké bezpečnostní závazky. Nejblíže bylo tomuto tradičními ideálu

neutrality Švýcarsko, které odmítalo být členem jakýchkoli organizací, které by měly být jen volnou souvislost s obranou a které by měly nějaké bezpečnostní konotace.

Mezi takové instituce bezpochyby patří OSN, neboť byla založena především jako organizace, jejímž cílem je zajišťovat „mezinárodní bezpečnost“. Charta OSN obsahuje řadu ustanovení regulujících mezinárodní vztahy a zakotvujících povinnosti členských států v souvislosti s ochranou mezinárodní bezpečnosti.⁷

Narozdíl od Švýcarska dospělo Švédsko ihned k závěru, že mezinárodní organizace typu OSN sice může mít bezpečnostní agendu a její fungování řadu bezpečnostních aspektů, ale sama o sobě může být politicky neutrální, nebýt tedy proti nikomu namířená. Členství v ní neohrožuje neutralitu státu, neboť ten může na její půdě naopak neutralitní politiku aktivně prosazovat a v případě mezinárodních sporů se rozhodovat *ad hoc* právě s ohledem na svou neutralitu. [viz například ROBERTSON 2002: 343-344; EVANS, NEWNHAM 1998: 366-368]

Nejdůvěryhodnější verzí permanentní neutrality je politika nazývaná „ozbrojenou neutralitou“. Toto pojetí nespočívá pouze v úmyslu neangažovat se v ozbrojených konfliktech, ale i v demonstraci schopnosti efektivně ubránit vlastní teritorium před jakoukoli z válčících stran. Nejlepším příkladem ozbrojené neutrality v době studené války je Švédsko, které nejen udržovalo značné ozbrojené síly založené na povinné vojenské službě, ale vybuchovalo i rozsáhlý nezávislý zbrojní průmysl [ROBERTSON 2002: 344]. Rovněž studenoválečná neutralitní politika Finska (ačkoli nebyla právně garantována) spočívala ve snaze přesvědčit Sovětský svaz, že nezávislé Finsko nepředstavuje hrozbu pro jeho bezpečnost, neboť bude samo schopno odrazit jakýkoli pokus o narušení své teritoriální integrity ze strany velmocí nepřátelských SSSR. Finsko proto udržovalo rozsáhlý systém teritoriální obrany, založený na mimořádně

---

⁷ Striktní švýcarský postoj však začal narážet na dva zásadní problémy: za prvé, v současných silně institucionalizovaných mezinárodních vztazích není vždy možné, aby malý stát stál zcela stranou dění a vůbec se neúčastnil práce mezinárodních organizací. Může se totiž snadno stát, že taková izolace škodí jeho zájmům. Za druhé, v souladu se širokým chápáním pojmu „bezpečnost“, které se po skončení studené války v Evropě všeobecně prosadilo, mají ty či ony bezpečnostní implikace vlastně všechny mezinárodní organizace, a to včetně těch, které se primárně definují jako ekonomické (zde je pak ve hře „ekonomická bezpečnost“). Tyto faktory vedly Švýcarsko ke vstupu do OSN v roce 2002.

vysokém počtu rezervistů a s cílem dodat neutralitní politice země kýženou kredibilitu.

Otázkou je, co by případná eskalace studené války v přímý vojenský střet znamenala pro neutralitní politiku zemí jako Švédsko a Finsko, které ležely na strategicky exponovaných místech mezi oběma soupeřícími bloky. Pro obě strany konfliktu by totiž bylo krajně obtížné respektovat švédskou a finskou neutralitu zejména v souvislosti s využíváním vzdušného prostoru a obranné systémy obou zemí by přes svou usilovně budovanou „věrohodnost“ jen těžko mohly odrazit útok SSSR [ROBERTSON 2002: 344].

Dnes je již všeobecně známo, že Švédsko navzdory své oficiální neutralitní politice tajně spolupracovalo s NATO a po celou dobu studené války připravovalo svou vojenskou infrastrukturu a velitelské struktury tak, aby mohlo v případě konfliktu hladce přijmout alianční vojenskou pomoc. Švédsko by se v situaci otevřeného střetu mezi Východem a Západem bývalo stalo *de facto* součástí Severoatlantické aliance [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 8-9; ŠEDIVÝ 2001: 82-86]. O charakteru finské neutralitní politiky v době studené války podrobně pojednává třetí část této práce.

V situaci, kdy je země trvale neutrální, často přestává být neutralita pouhým utilitárním nástrojem k udržování rovnováhy moci mezi velmocemi, ale stává se důležitým faktorem v procesu (re)konstruování vlastní národní identity. V domácím prostředí začínají být neutralitě připisovány mnohé pozitivní atributy, které se už netýkají pouze realistického zájmu o vlastní přežití v bouřlivých mezinárodních vztazích, ale i morálních souvislostí (viz část 4.1.). [GOETSCHHEL 1999: 119-124]

2.3. Neutralismus / nezúčastněnost / neangažovanost

Neutralismus (*neutralism*), který nelze zaměňovat za neutralitu, je spjatý především s obdobím studené války, kdy se řada států „třetího světa“ snažila distancovat od soupeření mezi sovětským blokem a Západem. Tyto státy se rozhodly demonstrovat svou nezávislost na vojenských aliancích obou supervelmocí a svou připravenost ke spolupráci a přijímání podpory od jakékoli strany studenoválečného konfliktu. [ROBERTSON 2002: 342]

Pojem neutralismus byl od doby svého rozmachu během studené války stále více nahrazován pojmy nezúčastněnost (*non-alignment*) nebo neangažovanost (*non-commitment*). Obecně řečeno se jedná o deklaraci, že se země nehodlá účastnit konkrétního konfliktu a že hodlá vystupovat vůči oběma soupeřům nestranně. Tato politika se rozhodně nemusí týkat všech mezinárodních konfliktů, ale jen jednoho nebo několika vybraných, zatímco jiných se stát účastní. Neutralismus není konceptem mezinárodního práva, je pouze *politikou* státu uplatňovanou v jeho přístupu ke konkrétnímu konfliktu. Proto se k neutralismu nevztahují žádná kodifikovaná práva ani povinnosti. [EVANS, NEWNHAM 1998: 365]

Nejvýznamnějším praktickým projevem doktríny neutralismu bylo studenoválečné Hnutí nezúčastněných (*Non-Aligned Movement*), které v 80. let 20. století sdružovalo přes stovku zemí. Jejich hlavním cílem bylo obhájit právo „třetího světa“ na svobodnou volbu vlastního osudu mimo rámec Západu a Východu.⁸ [KRIEGER 2000: 238]

---

⁸ Hnutí nezúčastněných bylo formálně ustaveno v Bělehradě v září 1961 za účasti 24 převážně rozvojových zemí. Pojem neangažovanost, resp. nezúčastněnost (*non-alignment*) chápaly jako prostou neúčast v soupeřících táborech studené války. Neangažované země deklarovaly přání, aby byla studená válka ukončena, neboť ohrožuje nově nabytou nezávislost řady zemí třetího světa. Mezi základní principy politiky neangažovanosti patřil zákaz přistoupit k východnímu nebo západnímu vojenskému bloku, prosazování práva na sebeurčení ještě nedekolonizovaných území, respektování suverenity a územní nedotknutelnosti, rasová a ekonomická rovnost, řešení všech sporů mírovou cestou, respektování mezinárodních závazků a prosazování kulturní rovnoprávnosti, jež by omezila západní „kulturní imperialismus“. Hnutí se dožadovalo zásadní změny existujícího mezinárodního systému a jeho institucí, které podle nich odsuzovaly státy „Jihu“ do podřízeného postavení. V konečném důsledku proto byla politika Hnutí nezúčastněných, zdůrazňující boj proti „imperialismu, kolonialismu a rasismu“, spíše protizápadní a přes deklarovaný odpor k oběma antagonistickým blokům studené války se tyto země přikláněly spíše na stranu Sovětského svazu. [KRIEGER 2000: 237-238, KREJČÍ 2001: 114]

Na rozdíl od formálního právního statusu neutrality (který je vlastně porušením obecné povinnosti všech členských zemí OSN podpořit zásah proti agresorovi) byl studenoválečný neutralismus zcela slučitelný nejen s aktivní zahraniční politikou a se členstvím v OSN, ale dokonce i s účastí v různých regionálních aliancích a obranných paktech, které ovšem nebyly přímo propojeny s jednou ze soupeřících supervelmocí. Například Indie, jež byla jednou z vedoucích zemí Hnutí nezúčastněných, nebyla neutrální v řadě regionálních konfliktů mezi zeměmi, které samy praktikovaly politiku nezúčastněnosti. [ROBERTSON 2002: 343]

Neutralismus je často pokládán za užitečnou politiku pro slabé a nově vzniklé státy. Neustrannost zvětšovala v době studené války manévrovací prostor chudých států „Jihu“ a umožňovala jim hájit nezávislou zahraniční politiku v bipolárním světě. Zároveň ovšem neangažovanost tuto bipolaritu drolila; od poloviny padesátých let už těžko můžeme hovořit o čisté bipolaritě – ta zůstala omezena pouze na Evropu. [EVANS, NEWNHAM 1998: 365]

Je nezbytné rozlišovat nejenom mezi neutralitou a neutralismem (nezúčastněností, neangažovaností), ale i mezi neutralismem a izolacionismem, který (alespoň teoreticky) znamená absolutní stažení z mezinárodního dění a nezáměr o jeho vývoj. [ROBERTSON 2002: 343; EVANS, NEWNHAM 1998: 365-366]

Žádná evropská demokratická neutrální země do Hnutí nezúčastněných nikdy nepatřila a i když se spolu na půdě OSN obě skupiny zemí v mnoha otázkách shodly, znamenala evropská permanentní neutralita něco zcela jiného než vágně vymezená „neangažovanost“, jež nebyla právním konceptem, ale pouze politickou doktrínou.

Pojem *non-alignment* byl po skončení studené války oživen Švédskem a Finskem, tentokrát však v podobě *military non-alignment*. Tento pojem označuje současnou bezpečnostní politiku obou severovýchodních zemí, které již nechtějí používat pojem neutralita jakožto zastaralý, ale zároveň chtějí dát najevo, že se (zatím) nehodlají stát členy žádné vojenské aliance (podrobněji viz část 2.5). Zejména Finsko se však obávalo,

aby nově zaváděný termín *military non-alignment* nepřipomínal studenoválečné Hnutí nezúčastněných, se kterým nemá nic společného, a v oficiálních anglickojazyčných vládních dokumentech je proto ekvivalentní finský výraz *liitoutumattomuus* raději překládán jako *military non-alliance*. [HIMANEN 2003: 25-26]

2.4. Finlandizace

V průběhu studené války muselo Finsko vzhledem ke své geopolitické poloze brát zvláštní ohledy na zájmy Sovětského svazu. Specifický charakter sovětského vlivu na finskou politiku získal na Západě původně pejorativní označení „finlandizace“ (*finlandisation*). [CHAIGNEU 1998: 352]

Obecně se pojmem finlandizace označuje uplatňování velmocenského vlivu na sousední menší stát pomocí nepřímých prostředků. Tento vliv se sice týká především oblasti zahraniční politiky, je ale pravděpodobné, že se bude přelévat i do vnitropolitických záležitostí menšího souseda. [EVANS, NEWNHAM 1998: 171]

I když je vztah Finska k SSSR v době studené války paradigmatickým příkladem tohoto pojmu, stala se finlandizace obecným teoretickým konceptem, který se postupně odpoutal od svého původního významu týkajícího se finsko-sovětských vztahů a začal být používán i k popisu podobného vztahu mezi jinými zeměmi. Finlandizace ovšem v žádném případě neznamená, že se menší země dostane do zcela podřízeného postavení, ve kterém její zahraniční politika pouze reaguje na zájmy sousední velmoci – v rámci limitů nastavených finlandizací se Finsku dařilo provádět značně nezávislou zahraniční politiku. [EVANS, NEWNHAM 1998: 171]

Pojem finlandizace (*Finnlandisierung*) začal být používán poprvé v polovině 60. let západoněmeckými pravicovými politiky a žurnalisty, a to v negativním smyslu – specifická úzká vazba Finska k Sovětskému svazu jimi byla prezentována jako varovný příklad toho, kam až může zajít vstřícný postoj vůči Sovětům. Autorem pojmu byl politolog Richard Löwenthal, jehož hlavním cílem bylo stanovit hranice západní politice uvolňování. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 148]

Finlandizace v tomto pojetí znamená ztrátu svobody jednání Finska v oblasti zahraniční i vnitřní politiky následkem přizpůsobení se sovětským zájmům. Takový vývoj mohl údajně hrozit také západní Evropě a zvláště Spolkové republice, pokud by

Brandtova vláda zašla ve své *Ostpolitik* příliš daleko. Pravicovými kritiky Willyho Brandta tak byla finlandizace pojmána spíše jako metafora *sovětské strategie* vůči západní Evropě, než jako charakteristika reálné finské zahraniční politiky. Poté, co se etabloval ve slovníku mezinárodních vztahů, se tento pojem stal zbraní v boji proti oficiální politice *détente* šedesátých a sedmdesátých let. Počátkem osmdesátých let se ovšem objevila opačná, spíše pozitivní interpretace finlandizace, prosazovaná částí badatelů v oboru mírových studií. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 148]

Snaha o zobecnění poznatků z finsko-sovětských vztahů a vytvoření „teorie finlandizace“, která by byla aplikovatelná na celoevropský vývoj, proto nakonec vedla ke dvěma protikladným interpretacím.

První zdůrazňuje prvky nátlaku a strachu ve vztazích mezi velmocí a jejím slabším susedem. Jednoznačně se jedná o dominanci silnějšího státu a přizpůsobivost slabšího. Finská politika měla být řízena na dálku Sovětským svazem, který mohl uplatňovat své právo veta v souvislosti s řadou rozhodnutí finské politické reprezentace, a to jak v oblasti zahraniční, tak vnitřní politiky. To vedlo k omezení suverenity formálně nezávislého Finska. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 150]

Druhé pojetí naopak zdůrazňuje dobrovolné přizpůsobení se malého státu bezpečnostním zájmům mocnějšího suseda. To údajně přinášelo řadu politických a ekonomických zisků Finsku samotnému, ale přispívalo i ke stabilitě mezinárodního systému jako celku. Finové se pouze realisticky snažili brát ohled na sovětskou citlivost, takže se jejich země stala součástí „měkké sféry vlivu“ SSSR (*soft sphere of influence*). [ALBRECHT, VOLGER 1997: 150]

V souvislosti s tímto druhým pojetím se později objevil i poněkud bizarní názor (formulovaný například Pierre Hassnerem), že by se finlandizace mohla stát pro sovětské satelity ze střední a východní Evropy vývojovou perspektivou a návodem, jak omezit sovětskou hegemonii a získat větší míru nezávislosti. Ještě dále pak zašel například Nils Andrén, který se pokusil „finlandizační politiku“ prezentovat jako

jednoznačně chvályhodnou. Přenos severského bezpečnostního systému do střední Evropy mohl podle Andréna přivodit kvalitativní změnu ve vztazích mezi Východem a Západem a perspektivně vést k ukončení studené války. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 150]

Po skončení studené války byl pojem finlandizace využíván některými západoevropskými odpůrci rozšíření NATO. Podle nich byl studenoválečný poměr mezi Finskem a SSSR dobrým příkladem toho, jak lze zvládat vztahy mezi malými státy a mocnými sousedy bez toho, aby to vedlo k násilné konfrontaci nebo k vazalskému podřízení menší země. Finlandizace proto měla pro středoevropské státy představovat rozumnou alternativu k jejich nebezpečnému úsilí stát se členy NATO. Podle představitelů tohoto myšlenkového směru se již během studené války prokázalo, že finlandizace vlastně slouží bezpečnostním zájmům SSSR/Ruska mnohem lépe, než systém satelitních států Varšavské smlouvy. Zatímco každá vážná systémová krize v NDR, Maďarsku, Československu a zejména Polsku musela být řešena vojenskou silou a vedla k otřesům v západo-východních vztazích, na stabilitu a důvěryhodnost Finska se mohl se Sovětský svaz vždy plně spolehnout. [ALBRECHT, VOGLER 1997: 150-151]

Sami Finové vždy měli (a stále mají) k pojmu finlandizace značně negativní vztah. Vnímali jej jako pejorativní nálepku, která je vydělovala ze společenství západních demokratických států a odsunovala je až za periferii Západu – tam, kde jsou již pány Sověti. Finská zahraniční politika proto během studené války neúnavně zdůrazňovala, že země je standardním neutrálem, podobným Švédsku. O této problematice podrobněji pojednává část 3.3.

2.5. Postneutralita / neúčast ve vojenských aliancích

Pojem postneutralita (*post-neutrality*) je používán k označení současné zahraniční a bezpečnostní politiky tradičních evropských neutrálních zemí, které ve změněných podmínkách po skončené studené války musí hledat novou podobu své bezpečnostní orientace. Dříve neutrální země se snaží vyrovnat s mnohohrstevnatou integrací Evropy tak, aby zabránily své politické a bezpečnostní marginalizaci.

V situaci, kdy jsou Švédsko, Finsko, Rakousko a Irsko členy EU a podílejí se na její *Společné zahraniční a bezpečnostní politice* (CFSP) a kromě toho rozsáhle a dlouhodobě spolupracují s NATO v rámci programu *Partnerství pro mír* (PfP) a *Euroatlantické rady partnerství* (EAPC), mohou už těžko předstírat, že jsou stejnými neutrálními zeměmi, jakými byly v průběhu studené války. Finsko a další státy se proto své tradiční neutrality vzdaly již počátkem 90. let. [ŠEDIVÝ 2001: 82-85; VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 39-40, KHOL 2002: 125-128]

Přímo ve Finsku a Švédsku se však pojem postneutralita objevuje jen velmi výjimečně. Místo toho je zde používán pojem „neúčast ve vojenských aliancích“ (*military non-alignment*, resp. *military non-alliance*).

Obě země se sice nezřikají bezpečnostní spolupráce v rámci EU a partnerských struktur NATO, ale zároveň se odmítají stát plnoprávnými členy Severoatlantické aliance, kterou chápou jako tradiční vojenský pakt a ani nepodporují posun EU směrem ke klasické obranné alianci.

Stručně řečeno, postneutralita neboli neúčast ve vojenských aliancích je označením politiky těch západoevropských zemí, které nejsou členy NATO a odmítají obrannou dimenzi EU.

Postneutralita každé země má trochu jiný charakter, který se odvíjí od její geopolitické polohy a od domácích politických a kulturních tradic. Každá z nich se vyrovnává

jiným způsobem se změnou bezpečnostního prostředí v Evropě po skončení studené války.

Stejně jako v případě neutrality tedy platí, že je „tolik postneutralit, kolik je postneutrálních zemí“, máme-li parafrázovat Kekkonenův výrok. Charakterem současné finské postneutrality, nebo lépe řečeno „neúčasti ve vojenských aliancích“, se tato práce zabývá ve své čtvrté části.

3. HISTORICKÝ VÝVOJ FINSKÉ NEUTRALITNÍ POLITIKY

3.1. Historické zdroje finské neutralitní politiky

Tradiční vzorce, které posléze ovlivňovaly i finskou poválečnou politiku vůči Sovětskému svazu, postupně krystalizovaly již v průběhu vytváření moderního finského národa v 19. století, v době, kdy byla země spojena personální unií s carským Ruskem. Ve finském zahraničněpolitickém myšlení se tehdy konstituovaly dva konkurenční proudy:

1. První z nich lze nazvat „realistickým“. Jeho zastánci chápali loajalitu vůči Rusku jako základ finské bezpečnosti. Argumentovali tím, že národní bezpečnost musí mít absolutní prioritu, zatímco abstraktní principy spravedlnosti mají hrát jen vedlejší roli. Realistický směr odmítal etické cíle a spoléhání se na pomoc cizích velmocí jako neslučitelné s finským národním zájmem. Na počátku 20. století v době finského státoprávního boje vytvořili zastánci realistického směru tzv. stranu „povolných“, která odmítala kvůli abstraktním ideálům vyhrocovat spor s Ruskem na ostří nože a příliš tak dráždit ruskou velmocenskou prestiž. [TÖRNUDD 1996: 40]
2. Druhý – „idealistický“ – směr tvořili především nacionální liberálové, kteří během státoprávního zápasu s carským Ruskem vytvořili stranu „konstitucionalistů“, odhodlanou zajít při obraně tradičních finských ústavních práv až do krajnosti. Motivací pro jejich odpor byla snaha dosáhnout idealizované spravedlnosti, obhájit „svatá“ historická práva Finského velkoknížectví. [TÖRNUDD 1996: 40]

Charakteristické je, že všichni prezidenti nezávislého Finska před rokem 1946 vyšli ze strany konstitucionalistů a že prvním prezidentem, který původně patřil mezi „povolné“, byl až Juho Kusti Paasikivi, tvůrce pragmatické finské zahraniční politiky po druhé světové válce. Paasikiviho nástupce Urho Kekkonen (prezident mezi lety

1956 a 1982) byl snad ještě důslednějším zastáncem naprostého odideologování finské zahraniční politiky a přizpůsobení se sovětským bezpečnostním zájmům. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 210; JAKOBSON 1987: 59]

Ústředním problémem samostatného (od roku 1917) Finska zůstala bezprostřední blízkost velmoci – Ruska/Sovětského svazu. V průběhu první poloviny 20. století jej Finové řešili různými, dobově podmíněnými způsoby a v případě nutnosti neváhali žádat o vojenskou podporu jiné velmoci, které byly v danou chvíli Sovětům nepřátelské. [TÖRNUDD 1996: 39]

Během finské občanské války v roce 1918 (neboli „války za nezávislost“) a během takzvané pokračovací války v letech 1941-1944 bylo hlavním soupeřem Ruska/SSSR Německo. Proto se ohrožené Finsko v obou případech ucházelo o německou pomoc bez ohledu na ideologické odlišnosti mezi oběma zeměmi. Během tzv. zimní války na přelomu let 1939 a 1940 bylo naopak Německo spojencem SSSR a Finsko se proto snažilo získat podporu Británie, Francie a Švédska, ovšem marně.

V první polovině 20. století se tedy Finsko chovalo jako typický nárazníkový stát (*buffer state*), který je z více stran tísněn velmocenskými zájmy a nezbývá mu proto nic jiného než flexibilně využívat případných sporů mezi jednotlivými velmocemi. [TÖRNUDD 1996: 39]

Již v době vzniku nezávislého Finska můžeme identifikovat některé elementy neutralitní politiky. Finsko, vědomo si svého nejistého postavení mladého a malého státu, se snažilo příliš nevyčnívat a tím se vyhýbat mezinárodním sporům, které mohly ohrozit jeho nezávislost. Například roku 1922 finský parlament odmítl ratifikovat jakožto příliš provokativní dohodu o spolupráci takzvaných „okrajových států“ (Polska, Litvy, Lotyšska, Estonska a Finska), která byla podepsána za účelem společné obrany proti potenciálnímu ruskému revizionismu. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 248]

Základem meziválečných finsko-ruských/sovětských vztahů byla Tartuská mírová smlouva, kterou sovětské Rusko v říjnu 1920 oficiálně uznalo nezávislost Finska v hranicích bývalého Finského velkoknížectví. Finská hranice probíhala asi třicet kilometrů severně od Petrohradu a hlavní finský vyjednaváč Juho Kusti Paasikivi již tehdy poznamenal, že dojednané hranice jsou pro Finsko až příliš výhodné, než aby mohly být trvale udržitelné [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 237].

Dalším mezníkem finsko-sovětských vztahů bylo uzavření *Paktu o neútočení* v roce 1932, paradoxně v době nejvyhrocenějších protikomunistických nálad ve Finsku, kdy parlament postavil finskou komunistickou stranu mimo zákon. Ve druhé polovině 30. let, v době postupující krize mezinárodního systému, se Finsko společně s ostatními severskými zeměmi otevřeně přihlásilo k politice neutrality. Snahy o vytvoření skandinávského bezpečnostního systému se ovšem nepodařilo dovést do konce, především pro nezáměr Švédů. Politiku neutrality Finsko zastávalo i v průběhu československé krize roku 1938. [KARSH 1986: 47-50; JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 329-330]

Na podzim roku 1938 Sovětský svaz poprvé kontaktoval finskou vládu s návrhem revize hranic. Byl zdůvodněn dílčími bezpečnostními zájmy souvisejícími s obranou Leningradu. Tehdy Finové sovětský návrh v zárodku odmítli. O rok později Stalin začal na Finsko naléhat znovu, ovšem jeho nynější územní požadavky byly již mnohem dalekosáhlejší. Obnovený sovětský tlak na podzim 1939 následoval po uzavření Paktu Molotov-Ribbentrop, jímž si totalitní velmoci SSSR a Německo rozdělily střední a východní Evropu. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 249-250]

Na finskou politickou reprezentaci i veřejné mínění silně působil odstrašující příklad Československa, které se nejprve bez boje vzdalo svého pohraničí, aby bylo posléze zcela zničeno. Finové se obávali, že odstoupení oblastí požadovaných Sovětským svazem (Karelská šíje a poloostrov Hanko) by osudově oslabilo jejich obranu a v případě, že by později Stalin přišel s dalšími požadavky ohrožujícími už samotnou

nezávislost Finska by se země nemohla efektivně bránit. Finská vláda se proto odmítla podřídit. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 250-252]

V listopadu 1939 zahájil Sovětský svaz válku. Zároveň se Stalin rozhodl vytvořit z finských exilových komunistů v čele s Otto Kuusinenem loutkovou finskou „dělnickou“ vládu; tato tzv. „vláda z Terijoki“ (nazvaná podle pohraniční obce, kde sídlila) měla údajně reprezentovat pravé zájmy finského lidu. Sovětský vůdce tímto krokem přesvědčil drtivou většinu Finů, že jeho skutečným cílem je naprostá likvidace finské nezávislosti. To je stmelilo natolik, že navzdory obrovské převaze Rudé armády vybojovali v zimní válce defenzivní vítězství. V dubnu 1940 podepsalo Finsko se SSSR mírovou smlouvu, kterou sice přišlo o rozsáhlá území (Karelskou šíji a Východní Karélii), ale ubránilo se okupaci. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 254-255]

Poté, co Hitler v červnu 1941 zahájil proti Sovětskému svazu válku, rozhodla se finská vláda dobýt v součinnosti s Německem ztracená území zpět. Přitom ale i nadále poněkud paradoxně trvala na neutralitě Finska – tvrdila totiž, že země nemá s probíhající světovou válkou nic společného, ale že vede jen svou separátní válku za účelem prosazení spravedlnosti a anulování výsledků Moskevského míru. Finové skutečně opakovaně odmítli žádost Německa, aby se aktivně zapojili do obléhání Leningradu, na druhou stranu však s povděkem využívali životně důležitou německou vojenskou pomoc. Poté, co se vývoj války v roce 1944 definitivně obrátil a německá vojska byla zahánána tisíce kilometrů na západ, dostala se finská armáda pod obrovský tlak postupující Rudé armády. V létě 1944 se však Finům podařilo sovětský postup zastavit a v bitvě u Tali-Ihantala vybojovat významné defenzivní vítězství. Finsko bylo jediným úsekem fronty, kde v roce 1944 Rudá armáda nedosáhla svých operačních cílů. [HS 2. 12. 2003; JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 261]

Stalin, který nutně potřeboval co nejvíce jednotek pro útok na Německo, rezignoval na bezpodmínečnou kapitulaci a dobytí Finska a spokojil se s příměřím, které zhruba potvrzovalo výsledky zimní války [LARMOLA 1994: 285]. Kromě toho bylo Finsko donuceno odstoupit oblast Petsama, přistoupit na zásadní poválečnou redukci své

armády a do konce roku 1944 vyhnat své dosavadní německé spojence se svého území. Sovětský svaz přestal trvat na odstoupení poloostrova Hanko a místo toho si vyžádal padesátiletý pronájem poloostrova Porkkala v bezprostřední blízkosti Helsinek a ihned tam začal budovat rozsáhlou vojenskou základnu. Finsko bylo dále nuceno souhlasit s několika vnitropolitickými změnami: po čtrnácti letech byla legalizována činnost Finské komunistické strany, bylo zakázáno fašistické hnutí IKL (které ale hrálo vždy jen zcela okrajovou roli) a Finsko muselo samo potrestat několik svých předních politiků, které Sověti označili za „válečné zločince“. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 264]

Díky houževnatému odporu a díky tomu, že Stalin v létě 1944 potřeboval své divize jinde než na finské frontě, se Finové dokázali (jako jediný německý spojenec) vyhnout okupaci, což v následujícím obtížném období znamenalo klíčovou výhodu. [JAKOBSON 1980: 1038-1039]

3.2. „Léta nebezpečí“ – sovětská expanze do východní a střední Evropy

Po skončení války vyhodnotila finská politická reprezentace dosavadní vývoj tak, že zahraniční politika země založená na aliancích namířených *proti* Sovětskému svazu nebyla příliš úspěšná. Po totální porážce Německa se navíc stala zcela nemožnou. Zároveň ale odmítala, aby se Finsko stalo součástí nějaké aliance *se* Sovětským svazem, takže jedinou možností bylo dosáhnout neutrálního postavení, doprovázeného uspokojením sovětských bezpečnostních zájmů. [JAKOBSON 1980: 1040-1043]

Prezidentem byl zvolen zkušený Paasikivi, který během pokračovací války nezastával žádné funkce a nebyl proto z pohledu Sovětského svazu kompromitován. Paasikivi byl pragmatickým diplomatem (bývalým „povolným“) a základním stavebním kamenem jeho zahraničněpolitické koncepce – „Paasikiviho linie“ – bylo přesvědčení, že Sovětský svaz koneckonců má určité legitimní bezpečnostní zájmy vůči Finsku a v nové poválečné geopolitické situaci Finům nezbyvá nic jiného, než je respektovat. Pouze maximální ohleduplností vůči sovětským bezpečnostním zájmům si Finsko může zachovat své politické a hospodářské zřízení. [JAKOBSON 1987: 60-63]

Respektování velmocenské prestiže východního souseda pojímal Paasikivi jako nezbytnou součást finských národních zájmů. Taková politika přirozeně přinášela mnohé nepříjemné kompromisy, ale podle jeho názoru Finsku v dané situaci nic jiného nezbyvalo.

Hlavním prvkem Paasikiviho linie byla snaha o „budování důvěry“. Stalin měl být přesvědčen o tom, že Finsko je zcela důvěryhodným partnerem, který nepředstavuje sebemenší riziko pro sovětské bezpečnostní zájmy, a jehož nezávislost (a později i neutralita) je pro Sovětský svaz dokonce výhodná. Paasikivi i Kekkonen se domnívali, že předválečné požadavky Sovětského svazu vůči Finsku byly do značné míry pochopitelné a jejich původním cílem byla skutečně obrana Leningradu. Za svůj hlavní úkol proto pokládali přesvědčit SSSR, že narozdíl od meziválečného období (kdy bylo

Finsko ostře protikomunistické a protisovětské a zároveň udržovalo silné vazby s Německem) už mu z finského území nehrozí žádná nebezpečí. [KARSH 1986: 50-52]

V otázce „budování důvěry“ postupoval Paasikivi od počátku velmi obratně. Podle Pařížské mírové smlouvy, uzavřené 10. září 1947 mezi Finskem a protiněmeckou koalicí, muselo Finsko zaplatit Sovětskému svazu vysoké reparace v objemu celkem 300 milionů dolarů; SSSR požadoval splácení zejména prostřednictvím průmyslových dodávek. V době, kdy se Finsko muselo vyrovnávat s těžkými válečnými ztrátami (velký počet padlých, 400.000 uprchlíků z odstoupených území, zničená města na jihu země, ztráta 13 % průmyslového potenciálu), přisoudil Paasikivi placení reparačí absolutní prioritu. Finsko pak během velmi krátké doby splatilo tři čtvrtiny požadované částky (zbytek mu byl Sovětským svazem odpuštěn) a stalo se zřejmě jedinou zemí v moderních evropských dějinách, která beze zbytku a dobrovolně dostala svým reparačním závazkům [JAKOBSON 1987: 61].

Objem finských dodávek byl pro SSSR v době jeho poválečné rekonstrukce velmi důležitý a Stalin tak byl náhle zainteresován na udržení vnitřní stability Finska. Paasikivimu se tím podařilo nevýhodu proměnit ve výhodu, neboť zájem SSSR na pokračování reparačních dodávek do jisté míry zaručoval jeho zdrženlivost vůči Finsku. [LARMOLA 1994: 485; JAKOBSON 1987: 61; JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 266]

Roku 1947 Paasikivi v zárodku odmítl možnost finské účasti na pařížské konferenci o Marshallově plánu, a to bez toho, aby k tomu byl Sovětským svazem přímo vyzván. Analyzoval totiž Stalinovy zájmy lépe než českoslovenští a polští komunisté, kteří zprvu v dobré víře a s vidinou zisku milionů dolarů s účastí souhlasili, aby potom byli Stalinem potupně donuceni svůj souhlas odvolat. Naproti tomu finský prezident ihned dospěl k závěru, že účast na Marshallově plánu – jehož cílem bylo zabránit šíření sovětského vlivu v Evropě – by se dříve nebo později stala neslučitelnou s „budováním důvěry“ mezi Finskem a SSSR [LARMOLA 1994: 486]. Jak poznamenal Max Jakobson, odmítnutí Marshallova plánu „stálo zemi mnoho milionů dolarů, ale zřejmě více než cokoli jiného posílilo věrohodnost Paasikiviho politiky v očích sovětských vůdců. Účelem Marshallova

plánu bylo zachránit Evropu před komunismem, ale Finsko se mohlo před komunismem zachránit právě tím, že Marshallovu plánu řeklo ne“ [JAKOBSON 1987: 61].

V kontrastu se svou zahraničněpolitickou přizpůsobivostí postupoval prezident Paasikivi na domácí scéně proti finským komunistům nekompromisně. Komunisty vedený *Demokratický svaz finského lidu* získal v prvních poválečných volbách roku 1945 celkem 23% hlasů a stal se jednou ze tří nejsilnějších finských politických stran. Tuto podporu ale nebyl schopen proměnit v téměř žádný reálný zisk, neboť všechny ostatní finské politické strany zůstávaly odhodlaně protikomunistické a protisovětské, třebaže to nyní nedávali otevřeně najevo.

Po volbách vytvořili sociální demokraté, agráři a komunisté trojčlennou vládní koalici; komunistům připadlo kromě jiných i klíčové křeslo ministra vnitra. Tyto události jakoby kopírovaly vývoj v ostatních středo- a východoevropských zemích postupně směřujících k totalitní „lidové demokracii“, ale Finsko se nakonec ubíralo zcela jiným směrem. Ministru vnitra Yrjö Leinovi se nepodařilo finské bezpečnostní složky ovládnout [LARMOLA 1994: 490]. *„Yrjö Leino nebyl žádný Václav Nosek. Zatímco Nosek využil funkce ministra vnitra k tomu, aby pro komunisty získal orgány tajné i bezpečnostní policie a pojistil pasivní souhlas armády s komunistickým převzetím moci, neměl Leino ke konci svého ministerského období důvěru ani vedení FKS, ani KSSS“ [LARMOLA 1994: 489].* Leinovy neúspěšné pokusy o prosazení komunistického vlivu v policii a v armádě skončily tehdy, když mu parlament na jaře 1948 vyslovil nedůvěru a prezident Paasikivi ho následně odvolal z vlády.

Můžeme tedy shrnout, že finský prezident spolu se všemi nekomunistickými politickými stranami soustavně pracoval na omezování vlivu komunistů. [LARMOLA 1994: 488-490; JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 262-268]

Počátkem roku 1948 zůstávalo Finsko jediným evropským sousedem SSSR (s výjimkou Norska), se kterým ještě nebyla uzavřena *„Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci“*. Stalin se to rozhodl napravit a 23. února 1948 zaslal finské vládě žádost o

zahájení jednání za tímto účelem. Snažil se Finy donutit, aby s ním podepsali stejnou smlouvu, jakou byly k SSSR vázány již podrobené východoevropské země. Paasikivi se rozhodl pro zdržovací taktiku. V průběhu jednání se Sovětským svazem se ve Finsku rozšířily (klamné) pověsti o plánovaném komunistickém převratu a Paasikivi neváhal vyslat armádu a policii k ochraně vládních budov. Za přispění pro Finsko mimořádně výhodné mezinárodní situace nakonec Stalin musel přistoupit na Paasikiviho návrh smlouvy. Nebylo totiž pochyb o tom, že původní sovětská verze by byla finskou vládou odmítnuta (naznačovaly to i sovětské zpravodajské zdroje), což by vedlo k napětí mezi oběma zeměmi ve značně nevhodné době. [MASTNÝ 2001: 55]

Smlouva, uzavřená 6. dubna 1948, se tak vůbec nepodobala svým východoevropským vzorům stejného jména a Finsko se vyhnulo začlenění mezi sovětské spojence. Země se pouze zavazovala ke konzultacím se sovětskou vládou v případě zahraniční hrozby a k obraně své územní integrity. *„Toto vyústění bylo výsledkem výjimečné souhry štěstí a jejich [finské vlády] schopnosti formovat Stalinovy dosud tvárné bezpečnostní zájmy tím, že proti nim postavili správně namíchanou směs chlácholení a odporu“* [MASTNÝ 2001: 55].

Po uzavření smlouvy byli komunisté v létě 1948 vytlačeni ostatními stranami z vlády. Jak se později ukázalo, bylo to na celých osmnáct let. Stalin, nyní již přesvědčený o finské zahraničněpolitické spolehlivosti, proti tomu nic nenamítal.

3.3. Finsko-sovětské vztahy za studené války

3.3.1. Význam Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci

Podpis smlouvy se stal Paasikiviho vítězstvím, neboť Stalin ustoupil od svého původního záměru a relativně odlehlé Finsko se tak vyhnulo tomu, aby bylo přímo smluvně začleněno mezi sovětské satelity. Finský prezident obratně využil mezinárodního napětí a Stalin realisticky ustoupil, aby finská otázka nezpůsobila jeho důležitějším zájmům ve střední a západní Evropě více škody než užitku. [MASTNÝ 2001: 54; LARMOLA 1994: 492]

Smlouva byla úspěšným završením úvodní fáze poválečné finské zahraniční politiky. Cílem prezidenta Paasikiviho bylo přesvědčit Stalina, že zájmy Finska jako nezávislé demokratické země s tržním hospodářstvím jsou plně kompatibilní s „legitimními“ bezpečnostními a velmocenskými zájmy SSSR a že kvůli zajištění sovětské bezpečnosti není nutné začlenit Finsko do východního bloku, ani ho vnitřně sovětizovat [JAKOBSON 1987: 57-67; KARSH 1986: 53-56].

V preambuli stálo, že smlouva byla sjednána „*Berouce v úvahu touhu Finska stát stranou sporů mezi velmocenskými zájmy* [podtržení JJ] *a vyjadřující jejich [smluvních stran] neochvějný zájem spolupracovat v zájmu zachování mezinárodního míru a bezpečnosti...*“⁹

Tato formulace se stala základem finského nároku na neutralitu. Finové se v období studené války snažili prosadit takový výklad, že jde o opravdové smluvní zakotvení neutrality jejich země. Vzhledem k tomu, že nešlo o jednoznačné vyjádření, však mohla být finská interpretace zpochybňována. K tomu pak skutečně docházelo jak ze strany SSSR, tak ze strany západních analytiků a žurnalistů a Finsko muselo o svůj neutrální status zápasit [ALBRECH, VOLGER 1997: 148-151].

---

⁹ Viz neoficiální anglický překlad *Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi Sovětským svazem a Finskou republikou* v GRENVILLE, WASSERSTEIN 2001: 295-296. Všechny citace smlouvy použité v této kapitole jsou pracovními překlady této anglické verze, které pořídil autor.

Po preambuli následuje osm článků definujících budoucí bezpečnostní vztahy mezi Finskem a SSSR. V prvním článku se píše: „*V případě, že se Finsko, nebo Sovětský svaz přes teritorium Finska, stane cílem vojenské agrese ze strany Německa nebo jakéhokoli státu s ním spojeného, Finsko, věrno své povinnosti nezávislého státu, bude bojovat, aby byl útok odražen. V zájmu toho Finsko zaměří všechny síly, které má k dispozici, na obranu svého teritoria na souši, na moři i ve vzduchu, jednajíce v rámci svých hranic v souladu se závazky vyplývajícími z této Smlouvy a s pomocí Sovětského svazu, pokud to bude nutné, nebo společně s ním.*“

Druhý článek stanovil, že pokud bude hrozit takový vojenský útok, jaký je popsán v prvním článku, dojde ke konzultacím mezi oběma smluvními stranami. Spor o výklad druhého článku následně tvořil podstatu finsko-sovětských vztahů po celou dobu studené války. V článku 4 obě strany potvrzují závazek, že ani jedna z nich neuzavře alianci ani se nebude účastnit koalice namířené proti druhé smluvní straně. Článek šest pak mnohoslibně stanovuje, že obě smluvní strany budou zachovávat „*principy vzájemného respektu ke své státní suverenitě a nezávislosti, a stejně tak i [principy] nevměšování do vnitřních záležitostí druhého státu*“.

Jak podotýká Max Jakobson, byl první – ten nejdůležitější – článek smlouvy vlastně jen deklarací naprosté samozřejmosti, totiž že Finsko bude bránit své teritorium před vnějším útokem [JAKOBSON 1987: 68-69]. Takové odhodlání je mimochodem i jedním ze základních kritérií neutrality [EVANS, NEWNHAM 1998: 366]. Uzavřená smlouva se tedy zásadně lišila od ostatních „smluv o přátelství“, kterými si SSSR podřídil své sousedy ve střední a východní Evropě.

Rubem Paasikiviho úspěchu ovšem bylo, že mnoho ustanovení bylo náchylných k rozdílné interpretaci obou smluvních stran. Znamenala finská „*touha zůstat mimo spory velmocí*“ neutralitu? Kdo a na základě čeho rozhodne, zda hrozí protisovětská agrese přes finské území a zda tedy mají být zahájeny konzultace o vojenské spolupráci? Kdo a jakým způsobem určí, jestli daná mezinárodní organizace je nebo není „*namířena proti druhé smluvní straně*“? Co je ještě „*přátelskou radou*“ sousední zemi a co je již vměšováním do jejích vnitřních záležitostí?

Navzdory těmto potenciálně konfliktním ustanovením znamenala smlouva pro Finsko maximum možného. Nejprve byla uzavřena na dobu deseti let, roku 1955 byla její platnost prodloužena o dalších dvacet let a roku 1970 opět o dalších dvacet let, přičemž po uplynutí této doby měl následovat neomezený počet automatických pětiletých prodloužení, dokud smlouva nebude vypovězena [GRENVILLE, WASSERSTEIN 2001: 391]. K tomu došlo až počátkem roku 1992 z iniciativy finské vlády na základě jejího názoru, že smlouva už neodpovídá mezinárodněpolitické realitě a je proto bezpředmětná [ALBRECHT, VOLGER 1997: 149]. Byla nahrazena novou smlouvou, která už ovšem není ničím jiným, než jen vágní deklarací vyjadřující přání obou zemí zachovávat mezi sebou přátelské vztahy.

3.3.2. Zápas o uznání finské neutrality

Jak již bylo řečeno, základem Paasikiviho linie byla pragmatická úvaha, že existují „legitimní bezpečnostní zájmy“ Sovětského svazu týkající se Finska, které je možné uspokojit bez toho, aby to mělo fatální důsledky pro finský způsob života. Kromě toho si byl Paasikivi vědom nutnosti brát vážně nejen podstatu věci, ale i to, jak se věci jeví navenek a pokud možno se vyhnout jakýmkoli projevům, které by mohly poškodit velmocenskou prestiž SSSR [JAKOBSON 1980: 1040-1043; ALBRECHT, VOLGER 1997: 149].

Pokud se tedy Finové někdy museli vzepřít nátlaku Sovětského svazu (jako například při jednáních předcházejících podpisu *Smlouvy o přátelství* v roce 1948), snažili se tak činit s maximálním taktem a výsledek pak prezentovat jako přátelský kompromis, nebo dokonce sovětské vítězství. Tím ovšem zároveň docházelo k jisté diskreditaci Finska před západním publikem, které nebylo dostatečně důkladně seznámeno s nuancemi delikátního finsko-sovětského vztahu [JAKOBSON 1980: 1034-1036].

Realistický pohled na vztahy malého národa se sousední velmocí si Paasikivi osvojil již v začátcích své politické kariéry na přelomu 19. a 20. století, v době státoprávního boje

Finska proti carskému centralismu. Už tehdy zastával linii, kterou využil i o padesát let později jako prezident ve zcela jiné mezinárodněpolitické situaci: usoudil, že zájmům Finska nejlépe prospěje, pokud se veškeré ideologické spory odloží stranou a pragmaticky se vyjde vstříc „legitimním“ ruským zájmům. [JAKOBSON 1987:55-60; JUTIKKALA, PIIRINEN 2001: 262-265].

Když byla roku 1955 platnost *Smlouvy o přátelství* prodloužena o dalších dvacet let, Chruščovův Sovětský svaz oznámil, že vyklidí svou základnu ve finské Porkkale. K tomu došlo v lednu 1956 a tím bylo dosaženo Paasikiviho cíle zajistit Finsku alespoň přibližně „standardní“ neutralitu. Navzdory prohlášení v preambuli *Smlouvy o přátelství* totiž těžko můžeme hovořit o neutralitě země před rokem 1956, kdy na jejím teritoriu existovala vojenská základna sousední velmoci a sovětská armáda měla rovněž právo volného přejezdu finského území do Porkkaly a zpět. Paasikivi si toho byl dobře vědom a v první polovině 50. let sám připouštěl, že Finsko neutrality ještě nedosáhlo a musí o ni nadále bojovat [JAKOBSON 1987: 69]. Jak prezident poněkud eufemicky napsal, pronájem Porkkaly „*dodal finské neutralitě specifický odstín, který příliš neodpovídá tomu, co čteme v příručkách mezinárodního práva*“ [citováno v JAKOBSON 1987: 69].

Roku 1956 byla finská neutralita poprvé otevřeně, ovšem pouze neformálně, potvrzena samotným Chruščovem. Počátkem šedesátých let si prezident Kekkonen na své okružní cestě po hlavních městech západních velmocí zajistil uznání neutrálního statusu Finska i ze strany Západu. Od té doby bylo Finsko na oficiální mezinárodní scéně (především v OSN) přijímáno jako neutrální stát, i když pod touto slupkou se Sovětský svaz i nadále snažil mít finskou zahraniční i vnitřní politiku pod svou kontrolou. Mezi západními politickými analytiky naopak získal na oblibě koncept finlandizace, který zohledňoval tyto sovětské zásahy a finskou přizpůsobivost vůči nim. Finlandizace označovala přesvědčení, že se Finsko od „standardních“ evropských neutrálních států značně liší – totiž že je *de facto* součástí sovětského sanitárního kordonu. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 148-151]

Svou pozici v zájmové sféře Sovětského svazu se Finsko snažilo po celou dobu studené války vyvažovat účastí v západoevropských integračních seskupeních. Tímto způsobem se snažilo dodat kredibilitu své neutralitě a zároveň se rehabilitovat v očích Západu a neustále mu připomínat, že vnitropoliticky a ekonomicky zůstává jeho součástí.

Integrační seskupení, o které se Finsko zajímalo, ovšem nesměla mít v sovětských očích žádné bezpečnostní (tedy protisovětské) konotace, což bylo velmi náročné kritérium. Jak *Evropské společenství*, tak *Evropské sdružení volného obchodu* totiž byly navzdory svému ekonomickému zaměření v Moskvě chápány jako organické součásti západního spojeneckého systému podřízeného USA. Finsko se proto nemohlo stát řádným členem ani ES, ani ESVO. Roku 1961 se Finsko připojilo k ESVO pouze jako přidružený člen a roku 1973 uzavřelo smlouvu o volném obchodu s ES. Země tedy udržovala politické spojení se západní Evropou, ale pouze v omezené míře umožněné jejím specifickým postavením v mocenském orbitu Sovětského svazu. Členem *Rady Evropy* se Finsko stalo až v roce 1989. [ALBRECHT, VOLGER 1997: 149-150; LARMOLA 1994: 486]

Velký význam pro finskou neutralitu měl rok 1955 i v tom, že tehdy Sovětský svaz *de facto* uznal Finsko za součást skandinávského systému, o což země tradičně (již před druhou světovou válkou) usilovala. Toho roku totiž bylo Finsku umožněno stát se členem *Severské rady*, ustavené roku 1952. Severská rada spolu se *Severskou radou ministrů*, vytvořenou roku 1971, koordinovala rozsáhlou integraci severských zemí na poli společného pracovního trhu, společného sociálního a zdravotního pojištění, společných investic, environmentální politiky a pasové unie. Po celou dobu studené války se ovšem severské integrační aktivity úzkostlivě vyhýbaly bezpečnostním tématům, mimo jiné právě proto, aby neohrozily postavení Finska [viz MILLAR, WARD 1984: 258-263]. Členství v Severské radě však přesto mělo zásadní význam pro zvýšení finského sebevědomí, neboť konečně byla jak ze strany sousedních skandinávských zemí, tak ze strany Sovětského svazu oficiálně uznána „skandinávskost“ Finska [KARSH 1986: 54].

Ve druhé polovině 50. let došlo k definitivní krystalizaci toho, co bylo později nazváno „severskou rovnováhou“ (*Nordic Balance*). Systém severské rovnováhy měl spočívat v tom, že Dánsko a Norsko byly rezervovanými členy NATO, Švédsko udržovalo silnou „ozbrojenou neutralitu“ a neváhalo ostře kritizovat obě soupeřící strany studené války a Finsko pružně respektovalo bezpečnostní zájmy Sovětského svazu. [ZAKHEIM 1998: 119]

Roku 1955 mohlo Finsko vstoupit také do OSN. Členství v této organizaci se následně stalo jedním z pilířů finské zahraniční politiky vymezující se vůči Sovětskému svazu. Finská neutralita byla znovu *de facto* uznána Sovětským svazem roku 1972, kdy se za jeho podpory Helsinky staly dějištěm *Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*. Role Finska v tomto vrcholném podniku studenoválečné détente se dá vyjádřit termínem *good offices*. Pod tímto pojmem se v mezinárodněpolitické praxi obvykle chápe poskytnutí prostoru neutrálním státem pro jednání zneprátených stran, tedy v tomto případě Finskem pro jednání mezi východním a západním blokem [EVANS, NEWNHAM 1998: 206-207]. Tím, že obě strany hostitelskou roli prezidenta Kekkonena přijaly, uznaly, že je Finsko neutrální půdou, neúčastníci se sporů mezi velmocemi.

KBSE byla závěrečným triumfem Kekkonenovy dráhy jakožto tvůrce finské zahraniční politiky. Je ovšem nutné zdůraznit, že Sovětský svaz finskou neutralitu po celou dobu trvání studené války *nikdy* oficiálně neuznal. Poprvé tak přímo a nezpochybnitelně učinil až Michail Gorbačov v roce 1989. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 10]

Sovětsko-finské vztahy během studené války měly ke stabilitě daleko. Na jedné straně se Finové vytrvale snažili o prosazení vlastní interpretace *Smlouvy o přátelství* (čili neutrality), na druhé straně se Sověti čas od času pokusili prosadit svůj výklad (tedy že je Finsko vlastně sovětským spojencem). SSSR bedlivě sledoval vnitropolitický vývoj ve Finsku a kdykoli dospěl k závěru, že hrozí odchýlení země od „Paasikiviho-Kekkonenovy linie“, neváhal intervenovat a tím vyvolat krizi ve vzájemných vztazích. Finská poválečná historie se proto v podstatě člení na jednotlivá období mezi závažnými krizemi.

Například roku 1958 byla ve Finsku vytvořena vláda pod vedením vůdce pravého křídla sociální demokracie Karla Augusta Fagerholma, což Sovětský svaz značně znepokojilo a finskému velvyslanci v Moskvě bylo naznačeno, že SSSR preferuje jiné složení vlády. Po krátkém období napjatých vztahů se prezidentu Kekkonenovi podařilo docílit pádu vlády a jmenování nové, proti které již sovětské představitelé nic nenamítali. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 270; JAKOBSON 2003]

K další krizi došlo roku 1961, na konci prvního Kekkonenova prezidentského období. Tato krize, později nazvaná „nótová“, dobře ukazuje hloubku sovětského zasahování do finských vnitropolitických záležitostí a zároveň využívání tohoto vměšování finskými politiky – v tomto případě prezidentem Kekkonenem – k posílení vlastního mocenského postavení. Před prezidentskými volbami se proti Kekkonenovi zformovala široká koalice jeho odpůrců podporující protikandidáta Olaviho Honku. V té době rovněž vrcholila druhá berlínská krize a Sovětský svaz zaslal – s odvoláním na „zvýšené mezinárodní napětí“ – finské vládě nótu požadující okamžité zahájení dvoustranných vojenských konzultací v souladu se *Smlouvou o přátelství*. Finskou vládu tato žádost pochopitelně vyděsila. Prezident Kekkonen, v tu chvíli v zahraničí, se urychleně vrátil domů a sám se ujal řešení vzniklé krize. Po jeho osobním jednání s Chruščovem v listopadu 1961 Sovětský svaz přestal trvat na vojenských konzultacích a krize tím byla zažehnána. Kekkonen tím docílil značného posílení své vlastní pozice jako „nepostradatelného“ obhájce finské neutrality. To vzápětí vedlo k rozpadu Honkovy koalice a ke Kekkonenovu zvolení na druhé funkční období.

O pravém pozadí „nótové krize“ se dodnes vedou spory, jisté ale je, že Kekkonen o sovětském požadavku věděl dopředu. Někteří autoři se proto nebrání ani tvrzení, že celá krize vznikla na objednávku samotného Kekkonena, který se snažil pojistit si své znovuzvolení. Sověti, kteří jej jako prověřeného zastávce Paasikiviho linie podporovali, mu vyšli vstříc, neboť tím zabezpečovali své vlastní zájmy spočívající ve stabilitě finsko-sovětských vztahů. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 270; PARKKONEN 2000; HÄMÄLÄINEN 2003]

Sovětský svaz měl vždy mezi finskými politiky své favority, které neoficiálními komunikačními kanály podporoval, i své *personae non gratae*, jimž se snažil komplikovat jejich vzestup na finské politické scéně. Pokud některý politik upadl v nemilost sovětského velvyslance v Helsinkách, bylo téměř jisté, že se dostane do střetu i s prezidentem Kekkonenem, jehož hlavním cílem bylo zajistit, aby Sovětský svaz nebyl jakkoli vyprovokován ke zvýšení tlaku na Finsko. [PARKKONEN 2000; JAKOBSON 2003]

Finsko za Kekkonenova prezidentství podporovalo západo-východní *détente*, neboť snižování napětí v Evropě bylo objektivně ve finském zájmu. Naopak jakékoli zvýšení napětí mezi supervelmocemi hrozilo zmenšit manévrovací prostor země a umožňovalo SSSR vznášet požadavky na vzájemnou vojenskou spolupráci podle *Smlouvy o přátelství*. [KARSH 1986: 53; JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 271; HÄMÄLÄINEN 2002]

Kekkonena si ovšem v žádném případě nelze představovat jako obdivovatele sovětského politického a ekonomického zřízení. Ideologické otázky však ponechával stranou, neboť jeho zájmem bylo zajistit uznání finské neutrality a zvětšit manévrovací prostor finské zahraniční politiky. Například okupaci Československa roku 1968 chápal jako tragédii, protože tato událost zásadním způsobem destabilizovala situaci ve střední a východní Evropě a tím ohrožovala i jeho dosavadní úspěchy dosažené v obraně finské nezávislosti. Pro mezinárodní postavení Finska bylo ovšem charakteristické, že narozdíl od Švédska, které neváhalo SSSR ostře kritizovat, se k srpnové invazi oficiálně nijak nevyjádřilo, což bylo zcela v souladu s jeho politikou zachovávat v podobných citlivých záležitostech maximální zdrženlivost a zbytečně Sovětský svaz nedráždit. [HÄMÄLÄINEN 2002]

Poslední velká krize v sovětsko-finských vztazích proběhla v 70. letech, v době vrcholící *détente*. Sovětská generalita se znovu pokusila položit na stůl návrh bilaterální vojenské spolupráce obou zemí. Tehdy však Kekkonen tuto iniciativu rázně odmítl a Sověti jeho postoj akceptovali. Celá aféra byla v té době ve Finsku utajována

(vědělo o ní jen několik nejvyšších ústavních činitelů) a vyšla najevo až v devadesátých letech. Kekkonen sice prokázal pevný postoj v obraně finské neutrality, ale zároveň si byl vědom, že se nesmí dostat do konfliktu se sovětskou velmocenskou prestiží a tyto události tedy nesmí být zveřejněny. [HS 2001b]

Je pochopitelné, že Finové se často snažili svoji nelehkou pozici prezentovat na mezinárodním fóru v poněkud lákavějším obalu, než jaké byla realita. Tak například roku 1961 prezident Kekkonen před Valným shromážděním OSN vysvětloval finskou neutralitní politiku takto: „*Považujeme se spíše za lékaře než za soudce. Naším úkolem není vydávat rozsudky nebo odsuzovat, ale spíše stanovit diagnózu a pokoušet se léčit*“ [citováno v RAYMOND 1997: 125].

Tímto výrokem se finský prezident pokoušel nedůvěřivému západnímu publiku objasnit, proč se Finsko na mezinárodní scéně zdržuje veškerých komentářů sovětské politiky, ačkoli je zároveň podle vlastních slov demokratickou zemí, pevně zakotvenou svým politickým a ekonomickým zřízením v kulturní sféře západního „svobodného světa“. Z uvedeného výroku je navíc patrný Kekkonenův pocit nadřazenosti nad iracionálními ideologickými rozpory Východu se Západem.

Máme-li ve stručnosti shrnout finské postavení během studené války – které bylo na Západě nazváno „finlandizací“ – je zřejmě nejvhodnější popsat ho jako *dlouhodobý zápas o uznání neutrality*, a to jak ze strany Sovětského svazu, tak ze strany Západu. Finové se snažili dosáhnout identické pozice, jaké se těšilo sousední Švédsko, ale nikdy se jim to nepodařilo [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 5]. Proto sice můžeme zhruba od druhé poloviny 50. let hovořit o významných úspěších, které přispěly k prosazení obrazu Finska jako neutrální země, ve skutečnosti ale měla finská neutralitní politika k „evropskému standardu“ daleko.

Například finské aktivity na mezinárodní scéně byly značně omezovány (narozdíl od Švédska) a zapojení země do různých mezinárodních organizací plně záviselo na jejich vnímání ze strany SSSR, a to i v případě, že se vůbec nezabývaly bezpečnostní

politikou. To se projevilo opožděným vstupem Finska do Severské rady, neplnoprávným členstvím v ESVO nebo neúčastí v Radě Evropy.

Finsko bylo rovněž jedinou nekomunistickou zemí, která uzavřela rámcovou dohodu o spolupráci s RVHP. Udělalo to proto, aby v sovětských očích vyvážilo své přidružené členství v ESVO [ALBRECHT, VOGLER 1997: 150]. Žádný jiný nekomunistický stát také se Sovětským svazem neuzavřel nic podobného *Smlouvě o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci*, i když o spojeneckou smlouvu, jaké Moskva uzavírala se svými satelity, zde v žádném případě nešlo.

Tato smlouva pak tvořila základy finsko-sovětských vztahů. Zatímco Finové ji chápali jako právní záruku své neutrality, Sovětský svaz na jejím základě předpokládal, že Finsko je jeho neformálním spojencem, přičemž konkrétní spojenecké závazky vyplynou teprve z dalších dvoustranných *ad hoc* jednání. V praxi to mělo ten dopad, že se SSSR čas od času pokusil více si Finsko připoutat prostřednictvím vyžadování vojenské spolupráce.

3.3.3. Severská (skandinávská) identita a její význam pro Finsko

Skandinávské země si v průběhu 20. století vytvořily zvláštní společnou identitu, kterou se chtěly odlišovat od zbytku Evropy. Toto sebevymezení bylo zdůrazňováno zvláště během studené války.

Finsko však dlouho nebylo svými severskými sousedy přijímáno jako plnoprávná součást skandinávského bezpečnostního systému a skandinávské kulturně-politické identity. Důvodem byla skutečnost, že v některých klíčových znacích, které spoluurčovaly skandinávskou identitu, se Finsko od Švédska, Dánska a Norska značně odlišovalo. Jiné důležité charakteristiky s nimi však sdílelo, což je také důvodem, proč se mu v průběhu 50. let 20. století podařilo definitivně se zařadit do skandinávského systému a získat uznání tohoto statusu ze strany ostatních skandinávských zemí i okolního světa, včetně Sovětského svazu a USA.

Jedním z integračních faktorů, které spojovaly Švédsko, Dánsko, Norsko a Island byla jazyková příbuznost. Finsko se však muselo do skandinávské komunity začlenit navzdory jisté jazykové bariéře.¹⁰ Rovněž historický vývoj země vykazoval odlišnosti od obvyklého skandinávského osudu. Finsko bylo od roku 1809 do roku 1917 součástí ruské říše, což ho politicky odpoutávalo od dění ve zbytku severní Evropy. Krátce po získání nezávislosti prošlo zkušeností krvavé občanské války mezi měšťanskými stranami a levicovými sympatizanty bolševické revoluce. V meziválečné době pak ještě dozníval obrozenecký jazykový boj mezi finskojazyčnými a švédskojazyčnými Finy, který finskojazyčnou většinu negativně vymezoval vůči skandinávské germánské kultuře. [JUTIKKALA, PIRINEN 2001: 238]

Ponecháme-li ovšem stranou tyto kulturně-historické rozdíly, sdílelo Finsko se svými západními sousedy řadu zásadních charakteristik „skandinávského modelu“, což mu nakonec umožnilo přijetí do skandinávského klubu. Jednalo se především o luteránství, dlouhé období společné historie před rokem 1809 a o společnou právní tradici.¹¹ V případě jak Finska, tak jeho západních sousedů došlo během 18. a 19. století k pokojnému přechodu k právnímu státu a liberální demokracii. Ke skandinávské tradici, kterou sdílelo i Finsko, patří nejen značné omezení moci panovníka, ale zároveň i pravomocí šlechty. Neexistovalo zde nevolnictví a většinu populace tvořili svobodní sedláci. Po zahájení industrializace vznikly silné dělnické strany, kterým bylo relativně brzy umožněno spolupodílet se na politické moci. [KRIEGER 2000: 778]

Homogenita skandinávské politické kultury a sociálně-ekonomických poměrů však do jisté míry kontrastovala s odlišnými preferencemi jednotlivých zemí v zahraniční politice. Zatímco Finsko se muselo zaobírat především svým bezprostředním

---

¹⁰ Ve Finsku ovšem žije švédsky hovořící menšina o počtu přibližně 300.000 osob, což znamená asi 6 procent z celkového počtu obyvatel. Švédština je druhým oficiálním jazykem země a všichni Finové se jí povinně učí ve škole. Dříve byl podíl švédskojazyčného obyvatelstva a důležitost švédské kultury ještě mnohem výraznější.

¹¹ Základy finského ústavního systému, které přetrvaly až do 20. století, byly položeny již ve druhé polovině 18. století, tedy době, kdy bylo Finsko součástí švédské říše. Obrana tradičního právního řádu země, kterou Finové museli podstoupit v době ruské nadvlády na počátku 20. století a potom znovu po druhé světové válce v době sovětské expanze, tak byla v podstatě obranou „švédského“ práva, resp. skandinávské právní tradice. K tomu viz např. HEIKKA 2003: 32-33,42.

východním sousedem, švédský průmysl udržoval silné vazby s Německem a Norsko se tradičně orientovalo na svého dominantního západního obchodního partnera – Velkou Británii [KRIEGER 2000: 778]. Rozdíly v zahraničněpolitické orientaci však byly zapříčiněny odlišnou geopolitickou situací jednotlivých skandinávských zemí. Geopolitické/geografické faktory společně s heterogenním vnímáním hrozeb způsobily, že na rozdíl od společné kulturní identity se skandinávská bezpečnostní identita rodila dlouho a s mnohými nezdary. V oblasti „hard security“ neexistuje dodnes, což souvisí se setrváváním Švédska a Finska mimo NATO a se značným skepticismem všech skandinávských zemí vůči obranné dimenzi evropské integrace. [HEIKKA 2003: 45-51; KNUTSEN 2000: V, 1-7]

Ve druhé polovině 30. let probíhala jednání o skandinávském obranném paktu, která ovšem brzy ztroskotala na odlišném vnímání hrozeb jednotlivými zeměmi. Zatímco Dánsko a Norsko zajímala především obrana před nacistickým Německem, Finsko chtělo v případné severské alianci získat záruku především proti sovětské hrozbě a Německo si naopak hodlalo ponechat v záloze jako případného vyvažovatele (*balancer*) Sovětského svazu, neboť čistě severské bezpečnostní garance logicky považovalo za nedostatečné. [HEIKKA 2003: 42-52]

Myšlenka společné skandinávské obrany byla oživena roku 1948, ale tehdy dalo Norsko, Dánsko a Island přednost plnému členství v západní obranné alianci, zatímco Finsko si muselo vybojovat kompromisní *modus vivendi* se Sovětským svazem, který po porážce Německa již nemělo kým vyvažovat.

Nakonec se skandinávské země, jejichž bezpečnostní politika byla značně heterogenní, rozhodly využít alespoň své kompatibilní politické kultury a ekonomické struktury a zahájit integraci, která se však nebude dotýkat témat „tvrdé“ bezpečnosti (*hard security*). Roku 1952 založily Švédsko, Norsko, Dánsko a Island Severskou radu (*Nordic Council*). Tato instituce se téměř vůbec nezabývala zahraniční politikou, výjimkou byla pouze jistá koordinace politiky v rámci OSN, Radě Evropy a v souvislosti s rozvojem

pomocí zemím třetího světa [KRIEGER 2000: 779]. Finsku bylo umožněno připojit se k Severské radě v roce 1955.

Severská rada, koordinující spolupráci mezi vládami, parlamenty a státní správou, se soustředila hlavně na integraci na poli kultury, společného pracovního trhu, sociálního a důchodového zabezpečení, dopravy (zejména letecké), energetické a komunikační infrastruktury, ochrany životního prostředí, průmyslové a investiční politiky, pasové unie a zahraniční pomoci. [KRIEGER 2000: 779; MILLAR, WARD 1984: 258-259]

3.3.4. Finlandizace: zhodnocení charakteru finsko-sovětských vztahů

Po druhé světové válce se Finsko dokázalo díky kombinaci příhodných vnitropolitických a zahraničněpolitických faktorů vyhnout přímému začlenění do sovětského bloku. Po celou dobu studené války se tak sice nacházelo v zájmové sféře Sovětského svazu, ale svou obratnou zahraniční politikou, beroucí maximální ohled na bezpečnostní zájmy svého východního souseda, si dokázalo uchovat demokratický systém a tržní ekonomiku.

V zájmu politiky „dobrého sousedství“ ovšem Finsko občas přistupovalo na některé znepokojivé kompromisy, které se týkaly jeho vnitřní politiky. Sovětský svaz vnitropolitický vývoj země po celou dobu studené války pečlivě sledoval a neváhal – zejména prostřednictvím své mise v Helsinkách – diskrétně intervenovat v případě každé, byť jen teoretické možnosti, že se Finsko odchýlí od prověřené Paasikiviho-Kekkonenovy linie. Sovětský svaz se například několikrát pokusil ovlivnit obsazování vládních míst. To však neznamená, že se Finové takovému tlaku vždy podvolili.

Vážným problémem (z dnešního kritického pohledu) však bylo, že si celá finská politická elita bez ohledu na stranickou příslušnost postupem času natolik zvykla na to, že sovětské zájmy byly významným faktorem finské vnitřní politiky, že tento stav už přijímala jako zcela samozřejmý a dokonce se ho snažila využívat pro své zájmy. Především v průběhu šedesátých a sedmdesátých let se finští politici doslova

předháněli v tom, kdo bude mít lepší a důvěrnější vztahy se sovětskými diplomaty v Helsinkách a kdo se bude moci ve vnitrostranickém boji pochlubit jejich podporou. Dnes je již nade vše pochybnost jasná, že KGB získala spolupracovníky i v nejvyšších finských politických kruzích. [PARKKONEN 2000]

Tyto projevy podřízenosti sovětským zájmům byly ve Finsku během studené války zamlčovány, neboť vztahy se SSSR byly oficiálně prezentovány jako stabilní a vyvážené. Také navenek se Finsko snažilo působit jako standardní neutrální země. Stabilita vzájemných vztahů byla vysoce ceněnou hodnotou a snaha, aby bylo Finsko ze strany SSSR trvale vnímáno jako důvěryhodný partner, byla absolutní prioritou.

Západnímu publiku vysvětlovali finští politici a diplomaté opatrný a chápavý vztah své země k Sovětskému svazu buď jako nepříjemnou nutnost, objektivně vyplývající z geopolitického postavení Finska, nebo ho naopak prezentovali jako úctyhodný realismus a pragmatismus, který klade všechny ideologické spory stranou – tedy jako to, čeho členské státy NATO nejsou schopny, čímž přispívají ke zvyšování mezinárodního napětí, které představuje riziko i pro finskou bezpečnost. [viz v JAKOBSON 1980: 1042]

Po skončení studené války prochází hodnocení finské politiky vůči Sovětskému svazu v době studené války zásadními změnami. Terčem kritiky je především Kekkonenovo mocenské postavení, pro jehož posílení prezident často využíval podporu Sovětského svazu a informace získané díky svým exkluzivním stykům se sovětskými představiteli a velvyslanci v Helsinkách. Kekkonen dokázal důvěru, kterou v něj Sověti vkládali, uplatňovat velmi bezskrupulózně i ve vnitropolitickém boji. [HS 2000a]

Finská historiografie a publicistika dnes proto řeší otázku, zda politická reprezentace země nezacházela ve vztahu k SSSR až příliš daleko – tedy zda ve Finsku dříve odmítaný pojem „finlandizace“, vnímaný jako pejorativní, přece jen nevystihoval realitu.

Pokud se máme pokusit o závěrečné zhodnocení charakteru finské neutrality, je nutné konstatovat, že finské postavení během studené války bylo naprosto specifické a nedá se přirovnat k postavení žádné jiné evropské neutrální země v té době, a to dokonce ani k postavení Rakouska.

Základním kamenem finské politiky vůči Sovětskému svazu byla *Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci* z dubna 1948 – husarský kousek prezidenta Paasikiviho, umožněný ovšem příznivou mezinárodní situací po komunistickém převratu v Československu. Celá historie finsko-sovětského vztahu během studené války pak vlastně byla historií obhajování *finské interpretace* této smlouvy a boje proti interpretaci sovětské, která si činila nárok na hlubší zapojení Finska do rámce bezpečnostního systému SSSR. Finové smlouvu chápali jako právní zakotvení své neutrality, byť nedostatečné.

Jak již bylo řečeno, finská neutralita nebyla ani jasně zakotvena v mezinárodním právu (narozdíl od neutrality švýcarské, švédské a rakouské), ani nebyla uznána a garantována velmocemi soupeřícími ve studené válce. Na Západě i na Východě bylo Finsko souhlasně vnímáno jako specifická součást sovětského bezpečnostního systému.

Neutralita byla *finským nástrojem*, sloužícím k odrážení sovětských nároků, k vymanění země ze sovětského vlivu a k posílení její prestiže na mezinárodní scéně. Finové museli svou neutralitu neúnavně prosazovat jak proti sovětskému tlaku, tak proti západní nedůvěřivosti. SSSR neutralitu Finska oficiálně uznal teprve roku 1989, i když do té doby tak několikrát učinil neformálně (v letech 1955, 1956 a 1972).

V praxi se finská neutralita vyznačovala množstvím omezení, kvůli kterým řada západních autorů odmítala řadit Finsko na roveň „klasickým“ neutrálním jakým bylo Švédsko nebo Švýcarsko [ALBRECHT, VOLGER 1997: 148, 383-4]. Na základě *Smlouvy o přátelství* nesmělo Finsko vstoupit do žádné organizace namířené proti SSSR. Rozhodnutí, zda daná mezinárodní organizace je nebo není nepřátelská zájmům Sovětského svazu, ovšem bylo plně v kompetenci jeho samotného. A vzhledem

k tomu, že Sověti zjednodušeně chápali většinu západoevropských integračních uskupení jako nepřátelských (totiž podřízených vedení USA), znamenalo to, že se do nich Finsko nemohlo zapojit buď vůbec, nebo až se zpožděním. To je snad nejdůležitějším rysem odlišujícím Finsko od ostatních evropských neutrálních zemí.

Do roku 1956 se navíc vzhledem k existenci sovětské základny v Porkkale o skutečné neutralitě zřejmě hovořit nedá, což koneckonců uznával i sám prezident Paasikivi. Teprve po vyklizení Porkkaly se Finové naplno pustili do sysifovského budování obrazu své vlasti jako standardní neutrální země.

Navzdory tomu, že Finsko muselo po druhé světové válce přijmout politiku neutrality v důsledku bezprostředního vnějšího ohrožení a navzdory tomu, že byla po celou dobu zpochybňována jak na Východě, tak na Západě, překvapivě silně se zakořenila ve finské politické kultuře a mentalitě. Dá se říci, že dnes tvoří hodnoty připisované neutralitě součást finské národní identity, i když zdaleka ne v takové míře jako je tomu v případě národní identity švýcarské, rakouské a švédské.

Finsku sice byla neutralitní politika vnucena vnějšími okolnostmi (a vždy byla chápána pragmaticky a nebyla proto tak moralistická jako neutralitní politika švédská), přesto se dá považovat za úspěšnou, protože i přes řadu kompromisů a nestandardních postupů si Finsko udrželo svůj tradiční politický a ekonomický systém. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 13]

Toto vše má značný vliv také na diskusi o zahraniční a bezpečnostní politice Finska po skončení studené války - většina finské veřejnosti je dodnes skeptická k případnému členství země v jakékoli obranné alianci.

4. REDEFINICE FINSKÉ NEUTRALITNÍ POLITIKY PO SKONČENÍ STUDENÉ VÁLKY

4.1. Od neutrality k neúčasti ve vojenských aliancích

Po skončení studené války se stalo zřejmým, že tradiční neutralita je již nadále neudržitelná a že finská bezpečnostní politika musí být nutně přeformulována, aby reflektovala novou realitu postudenoválečné Evropy, charakterizovanou mnohovrstevnatou bezpečností, politickou a ekonomickou integrací.

Po zhroucení sovětského bloku již pro Finsko přestalo být potřebné vymezovat se pomocí neutralitní politiky vůči oslabenému Rusku – to by ve skutečnosti znamenalo zpochybňování pozice země a přehnané přeceňování „ruského faktoru“. Finsko chtělo být po éře „finlandizace“ vnímáno jako standardní západoevropský stát, který netrpí žádným závažnějším deficitem bezpečnosti. Uvědomovalo si, že Západ finskou neutralitní politiku nikdy nepovažoval za rovnocennou švédské, tedy za skutečně nestranné postavení mezi oběma soupeřícími bloky (nebo spíše „nad“ či „mimo“ studenoválečný konflikt).

Zároveň však snaha o etablování země jako rovnocenné součásti západní Evropy znamenala, že Finsko nepožádalo ani o členství v NATO, neboť se nechtělo zařadit mezi „nestabilní“ bývalé sovětské satelity ze střední Evropy, které pociťovaly bezpečnostní deficit a chtěly co nejdříve získat západní (tedy americké) bezpečnostní garance.

Finsko proto oficiálně opustilo svou tradiční neutralitní politiku a přijalo střední cestu mezi neutralitou a členstvím v NATO – politiku „neúčasti ve vojenských aliancích“ (*military non-alignment*, resp. *military non-alliance*). Její podstatou je představa, že v integrující se Evropě by trvání na tradiční neutralitě znamenalo izolaci a marginalizaci.

Finsko se od první poloviny devadesátých let aktivně účastní široké bezpečnostní a vojenské spolupráce s NATO a EU, která byla během studené války samozřejmě zcela nemyslitelná. Kromě toho, že země participuje v programu Pfp, by i rozvoj ESDP lpění na tradiční neutralitě tak jako tak učinil neudržitelným.

Země však z různých důvodů stála o zachování alespoň jednoho prvku své neutralitní politiky, který je navenek nejviditelnější – nechtěla se stát formálním členem žádné obranné aliance. To se v praxi vztahuje především na NATO a dále na obrannou dimenzi ESDP. Důvody pro neúčast ve vojenských aliancích jsou jak vnitropolitického, tak zahraničněpolitického původu. Rozhodujícím (oficiálním) argumentem až dosud bylo, že země po skončení studené války prostě žádné tradiční bezpečnostní garance nepotřebuje a proto nemá důvod stát se formálním členem NATO a přijímat tak závazky, které z členství vyplývají. Kromě toho hraje ve finském politickém myšlení klíčovou roli Rusko a obava, že by vstup do NATO destabilizoval finsko-ruské vztahy. [PURSIAINEN, SAARI 2002: 4-8]

K oficiální změně bezpečnostní politiky Finska došlo roku 1992. Tehdy byla neutralita zredukována na samotné její jádro – neúčast ve vojenských aliancích s cílem zajistit neutralitu země v případě války pomocí věrohodné národní obrany. Přijetí politiky vojenské nezúčastněnosti bylo chápáno jako nutnost, pokud země chtěla získat v evropské politice po skončení studené války větší manévrovací prostor.

Tento „větší manévrovací prostor“ pak znamenal rozšíření a prohloubení finské participace v mezinárodní bezpečnostní spolupráci. Země mohla vytvořit zcela novou podobu svých vztahů s EU a NATO. Roku 1995 se stala členskou zemí EU, začala intenzivně spolupracovat s NATO a stala se pozorovatelem ZEU. Podle definice prezidenta Ahtisaariho z roku 1998 byla nová finská bezpečnostní politika kromě vojenské nezúčastněnosti a členství v EU explicitně založená i na spolupráci s novými partnerskými strukturami NATO. [viz OJANEN 2000: 5]

Svou formální neúčast ve vojenských aliancích tedy Finsko interpretuje jako politiku, která mu nebrání v účasti na mezinárodní bezpečnostní spolupráci, a to včetně spolupráce vojenské. Doktrína vylučuje pouze bilaterální obranné smlouvy nebo multilaterální bezpečnostní garance. Z politického hlediska je země „zúčastněná“ – *aligned*. Neúčast si zvolilo pouze v oblasti obranných závazků a to nikoli jako cíl sám o sobě, ale jen jako nástroj k zajištění stability severoevropské bezpečnosti. Obranná nezúčastněnost si zachovává jistý zbytkový lesk tradiční neutrality, vzbuzuje důvěru aktérů mezinárodních vztahů a umožňuje Finsku i nadále vystupovat jako mediátor některých mezinárodních krizí. [OJANEN 2000: 5-6]

Jak již bylo zmíněno v části 2.3., vhodnost samotného pojmu „neúčast ve vojenských aliancích“ (*military non-alignment*) byla zevrubně diskutována. Finové a Švédové, kteří ho vymysleli a uvedli v život si byli vědomi jeho nejednoznačnosti a nežádoucí zaměnitelnosti se studenoválečným Hnutím nezúčastněných. Ve Finsku je proto ve vládních anglickojazyčných dokumentech používán pojem „*military non-alliance*“ a země je pak „*militarily non-allied*“, nikoli „*non-aligned*“. Oběma zemím se však nepodařilo koncept vojenské nezúčastněnosti plně obhájit a prosadit tento pojem do běžného a automatického užívání – už kvůli jeho obtížnému překladu do některých jazyků. V zahraničí se proto o Finsku a Švédsku k jejich nelibosti dodnes často mluví jako o neutrálních státech, popřípadě je používán termín postneutralita, který Finové a Švédové chápou jako degradující a plně nevystihující pozitivní náplň jejich bezpečnostní politiky. [viz OJANEN 2000: 2-3]

Postudenoválečná změna finské zahraniční politiky proběhla hladce a doprovázela ji méně intenzivní diskuse než ve Švédsku. Důvod byl ten, že narozdíl od Švédska nebyla pro Finy po druhé světové válce neutralita věcí svobodné volby, ale vynuceným zahraničněpolitickým nástrojem. Nestala se proto tak ceněnou součástí národní identity jako ve Švédsku. [viz OJANEN 2000: 4]

Postupem času postoupilo Finsko v redefinici své bezpečnostní politiky ještě dále a opustilo závazek neúčasti ve vojenských aliancích „na věčné časy“ ve prospěch

politiky, která je v anglicky psaných dokumentech zvaná *NATO Option* (finským ekvivalentem je výraz *NATO-valinta*). Finská politická reprezentace dává tímto způsobem najevo, že politika vojenské nezúčastněnosti je sice nejrozumnější volbou za současných podmínek, ale to neznamená, že to tak bude navždy. Pokud se vnější podmínky změní a finská politická reprezentace dospěje k závěru, že je pro zemi užitečné být (například) plnoprávným členem NATO, vojenská nezúčastněnost bude pragmaticky opuštěna. Finsko tak od poloviny 90. let považuje vojenskou nezúčastněnost v době míru jen za aktuální politickou volbu, jejíž užitečnost závisí na panujících okolnostech.

V tom se Finsko v zásadě shodne se Švédskem, i když tato země je ve vztahu k NATO mnohem opatrnější vzhledem k tomu, že její neutralita měla delší tradici, pevnější mezinárodní postavení a ve větší míře se stala součástí národní identity. Roku 1997 ministři zahraničí obou zemí potvrdili, že možnost budoucího členství Finska a Švédska v NATO zůstává otevřená a deklarovali, že neúčast v obranných aliancích je pouze prostředkem, nikoli cílem a že obě země suverénně rozhodují o budoucnosti své bezpečnostní politiky. Jinými slovy, politika vojenské nezúčastněnosti je nejlepší volbou pro Finsko a Švédsko v „dohledné budoucnosti“, ale poté není členství v NATO nebo v obranné dimenzi EU vyloučené. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 18]

Finská *NATO Option* se neoficiálně objevila už krátce po skončení studené války. Například roku 1992, kdy se vývoj evropského bezpečnostního uspořádání jevil velmi překotným, prohlásil ministr zahraničí Paavo Väyrynen, jinak považovaný za jednoho z nejzásadnějších obhájců neutralitní politiky, že členství Finska v NATO je v principu možné. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 21]

Politika *NATO Option* zůstává oficiální pozicí Finska doposud. V praxi je uplatňována tak, že finské vlády hodnotí v pravidelných „Bílých knihách“ o obraně a bezpečnosti (*Defence White Paper*), které jsou předkládány parlamentu každé dva až čtyři roky, v jakém bezpečnostním prostředí se Finsko nachází a zda je užitečné i nadále zachovávat

politiku neúčasti v obranných aliancích. Zatím pokaždé došly finské vlády k (očekávanému) závěru, že za současné bezpečnostní a politické situace v Evropě je pro Finsko vojenská neúčastněnost nejlepší volbou a že země nepotřebuje žádné alianční záruky. Zatím poslední Bílá kniha byla zveřejněna na podzim 2004 neobsahovala žádné zásadnější změny v souvislosti se vztahy Finska k NATO a k obranné dimenzi ESDP. Finsko si tak i nadále zachovalo svůj status země, jež není formálním členem žádné obranné aliance, ale zároveň se nevyhýbá intenzivní vojenské spolupráci s NATO (a případnému členství v Alianci někdy v budoucnosti) a rozvíjení schopností EU v oblasti *soft security*. [FINNISH SECURITY AND DEFENCE POLICY 2004: 81-2]

Ve druhé polovině devadesátých let rovněž došlo k zásadnímu posunu v pojmání neutrality v případě vojenského konfliktu v sousedství Finska. Dnes Finsko chápe neutralitu v případě války pouze jako možnost, nikoli jako jedinou alternativu. Zatímco během studené války bylo hlavním cílem finské politiky vyhnout se vojenské spolupráci s velmocemi (tedy se Sovětským svazem), dnes se přijetí zahraniční vojenské pomoci nevyklučuje. Vládní Bílá kniha o obraně z roku 1997 uvádí, že „*pokud vlastní zdroje Finska nebudou dostačovat, může vláda v souladu s Chartou OSN požádat jiné země o pomoc při odražení útoku.*“ Rovněž programové prohlášení druhé vlády Paavo Lipponena z roku 1999 již nezmiňovalo „nezávislou“ obranu jako dříve, ale místo toho hovořilo jen o „věrohodné“ obraně. Finsko proto bere v úvahu možnost přijetí vojenské pomoci. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 21]

Chceme-li shrnout základní stavební kameny bezpečnostní politiky Finska od druhé poloviny devadesátých let až dodnes, jsou to (1) spolupráce se strukturami NATO, (2) věrohodná obrana, (3) vojenská neúčastněnost a (4) členství v EU.

4.2. Reforma NATO a spolupráce Finska s Aliancí: Pfp a EAPC

Od skončení studené války procházelo NATO všestrannou transformací. Rozšiřovalo jak spektrum svých úkolů (od pouhé kolektivní obrany teritoria členských zemí ke krizovému managementu mimo jejich hranice), tak počet svých členů a partnerů. NATO se postupně měnilo z aliance kolektivní obrany v organizaci kolektivní bezpečnosti.

Tato proměna vyplývala z nutnosti adaptovat se na nové bezpečnostní uspořádání Evropy, které již nebylo charakterizováno velmocenskou konfrontací, ale těžko předvídatelnými hrozbami způsobenými nestátními aktéry a hrozícími otřásy politickou, ekonomickou a sociální stabilitou zejména postkomunistických zemí.

System kolektivní bezpečnosti se vyznačuje inkluzivitou a neexistencí konkrétní hrozby ze strany vnějšího státního aktéra, proti kterému by byla organizace namířena. NATO v devadesátých letech vytvořilo rozsáhlou síť partnerských institucí a režimů, jež mají charakter kolektivní bezpečnosti. NATO je jejich jádrem, ale účastní se jich i řada nečlenských zemí Aliance ze západní, střední a východní Evropy.

Tento vývoj způsobil, že se NATO stalo pro Finsko atraktivním partnerem, a přinesl i řadu argumentů pro vstup země do Aliance. Pokud by NATO zůstalo tradiční obrannou aliancí, finská debata o případném členství by buď vůbec nenastala, nebo by byla jen mimořádně omezená a spočívala by pouze ve zvažování, zda země potřebuje obranné garance USA proti případné ruské hrozbě. Dimenze kolektivní bezpečnosti NATO je však pro Finsko (a ostatní vojensky nezúčastněné státy) velmi atraktivní. Důvodem je to, že Finsko tradičně zdůrazňuje důležitost kooperativní bezpečnosti a jeho klíčovým bezpečnostním zájmem po skončení studené války bylo integrovat demokratické Rusko do evropské bezpečnostní architektury, což NATO svým režimem spolupráce s Ruskem činilo (*Stálá společná rada NATO-Rusko, Rada NATO-Rusko*). [PURSIAINEN, SAARI 2002: 4-5]

Finsko proto od poloviny devadesátých let intenzivně spolupracuje s NATO. Roku 1994 se připojilo k programu *Partnerství pro mír* (PfP) a od roku 1995 se účastnilo prvního kola *Procesu plánování a vyhodnocování* (PARP) v rámci PfP. Druhé kolo PARP bylo zahájeno roku 1997 a obsahovalo velké množství nových *Cílů interoperability* (*Interoperability Objectives*) pro finskou armádu. Finské ozbrojené síly se pravidelně účastní cvičení, kurzů a seminářů PfP a některé z nich samy organizují.

Koncem 90. let NATO odhadovalo, že finské ozbrojené síly jsou již téměř zcela interoperabilní s NATO. Finsko se od samotného počátku účastnilo operací na udržení míru pod velením NATO – nejdříve IFOR a SFOR v Bosně a později operace KFOR v Kosovu. Země se od roku 1996 účastní *Posíleného dialogu s NATO* (*Intensified Dialogue*). Od roku 1992 byla pozorovatelem *Severoatlantické rady pro spolupráci* (NACC) a roku 1997 se připojila k nově založené *Euroatlantické radě partnerství* (EAPC). Finsko rovněž zřídilo v Bruselu svou diplomatickou misi při NATO a finští důstojníci a civilní personál pracují ve velitelských strukturách Aliance v rámci programu *Partner Staff Elements*. Finští vojáci se účastní také mise NATO v Afghánistánu.

Lze tedy shrnout, že v souvislosti se spoluprací s NATO je pro finskou „postneutralitu“ přijatelné všechno s výjimkou článku 5 Severoatlantické smlouvy, který se týká kolektivní obrany. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 16]

I když Finsko nehodlalo vstoupit do NATO, pokládalo za důležité ovlivňovat jednání Aliance. Původně doufalo, že EAPC bude řešením tohoto rozporu, ale již kosovská krize Finům ukázala limity vlivu EAPC na rozhodovací proces v NATO. Zdá se tedy, že Finsko usilovalo o kvadraturu kruhu – zachovat si svou neúčast ve vojenských aliancích, ale zároveň ovlivňovat NATO s vědomím, že je to důležitá bezpečnostní instituce, jež rozhoduje i o záležitostech přímo se týkajících finských zájmů. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 17]

V prosinci 1998 se Finsko se Švédskem pokusilo zajistit rovná práva partnerských a členských států NATO v souvislosti s plánováním společných operací v rámci

EACP/PfP. Ministryně zahraničí obou zemí zdůraznily, že všichni přispěvatelé musí mít přístup i k počátečním fázím přípravy misí vedených NATO. [OJANEN 2000: 8]

Navzdory aktivní účasti na mezinárodních vojenských cvičeních v rámci PfP se Finsko i zde snaží zachovávat svůj obraz vojensky nezúčastněné země a důsledně rozlišuje mezi výcvikovými úkoly spadajícími do oblasti krizového managementu a úkoly, které se mohou týkat kolektivní obrany. O účasti finské armády na cvičeních PfP rozhodují vláda a prezident případ od případu na základě hodnocení, zda akce neobsahuje nějaké „agresivní“ prvky, neslučitelné s vojenskou nezúčastněností.¹²

Obecně je však ve Finsku spolupráce v rámci PfP chápána jako dobrý způsob jak zlepšit schopnost země přijímat zahraniční vojenskou pomoc v případě krize. Zajímavé je, že v některých ohledech (PARP, plánovací proces PfP) předstihovala angažovanost Finska a ostatních „vojensky nezúčastněných“ zemí i některé členské státy NATO, především Francii. [OJANEN 2000: 9]

---

¹² Například roku 2004 se finské vrtulníky účastnily cvičení, při kterém byl simulován boj mezi červeně a bíle označenými silami členských zemí NATO. Finské vrtulníky však byly označeny fialovou barvou a do „agresivních akcí“ nezasahovaly. [viz HS 2004a]

4.3. Finsko a rozšiřování NATO

I když jejich neúčast ve vojenských aliancích znamená pro Finsko a Švédsko omezení ve vztazích s NATO a USA, obě země oficiálně vítají přítomnost Aliance a Spojených států v severní Evropě. Na druhou stranu však byly poněkud znepokojené projektem rozšíření NATO, neboť podle nich mohl destabilizovat region Baltského moře. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 16]

Finsko i Švédsko se obávaly možnosti negativního dopadu prvního kola rozšíření NATO jak na vnitropolitický vývoj Ruska, tak na jeho zahraniční politiku. Tím totiž mohlo dojít k ohrožení bezpečnosti pobaltských zemí (Estonska, Lotyšska a Litvy), které do první vlny rozšíření nebyly zahrnuty a první kolo postudenoválečného rozšíření Aliance by vedlo k oslabení bezpečnosti baltského regionu, nikoli k jejímu posílení.

Finsko považovalo za nejlepší snažit se o tom, aby si Západ zajistil možnost ovlivňovat Rusko bez toho, aby se jakýkoli stát baltského regionu připojil k NATO. Na druhou stranu však Finsko a Švédsko deklarovaly svou podporu alianční politice „otevřených dveří“ (*Open Door Policy*) vůči všem zemím, které o členství projeví zájem [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 17]. Finsko, samo se pokládající za malý a slabý stát a považující suverenitu a rovnost států v mezinárodních vztazích za důležité hodnoty, zdůrazňovalo, že všechny malé státy – tedy i pobaltská trojice – mají mít právo suverénně rozhodnout o své zahraniční a bezpečnostní politice a účasti v mezinárodních institucích.

Na jednu stranu se tedy Finsko obávalo, že politicky a diplomaticky nezvládnutá snaha pobaltských zemí získat členství v NATO na základě silných protiruských resentimentů povede k nežádoucí destabilizaci vztahů mezi Ruskem a Západem, která by mohla ohrozit i samotné základy finské bezpečnosti. Na druhou stranu však cítilo nutnost otevřeně hájit suverenitu rozhodování jakékoli země baltského regionu ve věci její zahraničněpolitické orientace, protože tím vlastně implicitně hájilo také *svoji vlastní*

zahraničněpolitickou suverenitu v budoucím rozhodování o případném členství v NATO. To je jen jeden z mnoha příkladů paradoxů, které přináší geopolitické postavení Finska a jeho zahraničněpolitické tradice.

V průběhu 90. let se Finsko snažilo nenápadně přesvědčovat pobaltské státy, aby se zaměřily spíše na členství v EU, než na připojení k NATO. Finský sociálnědemokratický premiér Paavo Lipponen dokonce obvinil konzervativní politické kruhy v severských státech, že neadekvátně pobízejí pobaltské země ke členství v NATO a vzbuzují v nich falešné naděje v tomto směru. Podle Lipponenova názoru je podpora členství pobaltských zemí v NATO tím snazší, čím je člověk od baltského regionu dál. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 17]

Navzdory svému skepticismu vůči rozšíření NATO (stále chápanému jako organizace kolektivní obrany implicitně namířená proti Rusku) se však Finsko obávalo, aby rozšíření Aliance, které by nezahrnovalo pobaltské státy, nezpůsobilo oslabení jeho vlastního postavení i všech zemí v baltském regionu. V souvislosti s rozšiřováním NATO se tedy Finsko snažilo zajistit, aby bezpečnost baltské oblasti nebyla oddělena od celoevropské bezpečnosti a aby dveře NATO zůstaly otevřené i pro členství pobaltských států a samozřejmě také Finska. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 25]

Z těchto důvodů byl finský vztah k rozšiřování NATO značně ambivalentní. Na jednu stranu země podporovala bezpečnostně-politické angažmá Spojených států v severní Evropě, odmítala ruskou koncepci „blízkého zahraničí“ a zdůrazňovala právo pobaltských zemí rozhodnout o vlastní bezpečnostní orientaci. Na druhou stranu se ovšem obávalo negativní ruské reakce, která by mohla poškodit také finsko-ruské vztahy.

Finsko mělo problém především s tím, že pobaltské státy otevřeně zdůrazňovaly, že mají zájem o vstup do „starého NATO“, tedy že jejich prioritním cílem je získat západní (americké) bezpečnostní garance, zajišťující jejich nezávislost proti pocíťované ruské hrozbě. Naopak partnerských aktivit NATO a posunu Aliance směrem k

dimenzi kolektivní bezpečnosti se Litva, Lotyšsko a Estonsko obávaly, neboť podle nich rozměľňovaly hodnotu NATO jako silné obranné aliance, působící především v oblasti *hard security*. [PURSIAINEN, SAARI 2002: 36-39]

Celkově lze říci, že v debatě o členství Finska v NATO hrálo rozšíření Aliance do Pobaltí důležitou roli. Nejprve bylo členství Finska v Alianci obhajováno jako pomoc sousednímu Estonsku – po vstupu Finska by Rusko bývalo údajně mnohem pravděpodobněji akceptovalo také členství této pobaltské země, ke které má Finsko tradiční sympatie, založené na geografické, kulturní a jazykové blízkosti [JAKOBSON 2001]. K tomuto scénáři samozřejmě nedošlo, protože pobaltské země vstoupily do NATO dříve, než Finsko.

Rozšíření NATO do Pobaltí, ke kterému došlo v letech 2002 až 2004, však paradoxně poskytlo zastáncům vstupu Finska do NATO ještě silnější argument. Poté, co bylo Rusko nuceno akceptovat členství Estonska, Lotyšska a Litvy v Alianci, se stal totiž jen těžko udržitelným názor, že vstup Finska by přinesl agresivní ruskou reakci a destabilizaci baltského regionu. Toto tvrzení přitom vždy tvořilo základ argumentace finských „NATO-skeptiků“.

Vzrůstající asertivita ruské zahraniční politiky v letech 2006 a 2007 však předpoklad smířenosti Ruska s postupnou expanzí NATO na východ značně zpochybňuje.

4.4. Možnost členství Finska v NATO: finský bezpečnostní diskurs

Podle konstruktivistického přístupu k bezpečnostní analýze (viz blíže část 4.5.3.) není sociální realita a její jednotlivé prvky „přirozeného“ původu, objektivního charakteru a nadčasové platnosti, ale je produktem procesu sociálního konstruování prostřednictvím intersubjektivního diskursu. To platí i pro pojetí bezpečnosti a vnímání bezpečnostních hrozeb.

Bezpečnostní hrozby nejsou objektivního a přirozeného charakteru, ale hrozbami se stávají teprve prostřednictvím mechanismu sekuritizace, v rámci kterého jsou problémy přeneseny z politické roviny na rovinu bezpečnostní a tím povýšeny na úroveň, která umožňuje vynaložit krajní prostředky (materiální, lidské, morální) na jejich eliminaci.

Jelikož konstruování bezpečnostních hrozeb probíhá v rámci bezpečnostního diskursu, je pro výsledek procesu podstatné, kdo má do diskursu přístup, jaký v něm má vliv a jaké pozice v jeho rámci obhajuje. Tyto charakteristiky mají klíčový význam pro to, jaký výstup (jaké bezpečnostní hrozby, jakou bezpečnostní politiku) diskurs vyprodukuje.

Akteři (jednotlivci, skupiny), které se významně podílejí na sekuritizačním procesu a formování bezpečnostní politiky země se v rámci kodaňské školy bezpečnostních studií nazývají sekuritizačními aktéry – jsou to účastníci diskursu, kteří hovoří jménem referenčního objektu a pokouší se přesouvat problémy na bezpečnostní úroveň a tím je sekuritizovat. [BUZAN, WAEVER, DE WILDE 1998: 40-42]

Cílem této části je identifikovat pozice jednotlivých osob či skupin, které se účastní finského bezpečnostního diskursu, v otázce členství Finska v NATO. Budeme se zabývat těmito „sekuritizačními aktéry“: vládám, politickým stranám, veřejnému mínění, bezpečnostní komunitě a armádě.

4.4.1. Oficiální vládní pozice

Oficiálním postojem finských vlád (ať už vedených levicovou sociální demokracií, nebo středovou Stranou středu) je, že nejlepším způsobem, jakým může země za současných podmínek přispět k posilování stability v regionu Baltského moře je, že zůstane vojensky nezáúčastněnou. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 19-20]

Vedení finské zahraniční politiky musí obhajovat svou linii možnosti vstupu do NATO proti tlaku zprava i zleva. Bývalý předseda vlády Paavo Lipponen obvinil své dva pravicové koaliční partnery – Národní koaliční stranu a Stranu švédského lidu – z flirtování se vstupem do NATO. Na druhou stranu ale kritizoval i ty politiky své vlastní sociálnědemokratické strany, kteří stále považují NATO za pouhou studenoválečnou vojenskou alianci a upozornil je na to, že NATO prošlo po studené válce zásadní transformací a tvoří zásadní prvek evropské bezpečnosti. Pro premiéry Lipponena a Vanhanena (Strana středu) je možnost vstupu do NATO jedním z nástrojů finské zahraniční politiky: pokud by Finsko jednoznačně prohlásilo, že se členem Aliance nikdy nestane, prostor pro jeho zahraniční politiku by se zmenšil. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 30]

Prezidentka Tarja Halonen (poprvé zvolena v roce 2000 a znovu v roce 2005) je poněkud více kritická k NATO, než byl její stranický kolega Lipponen i jeho nástupce v premiérském křesle Matti Vanhanen, což je do značné míry odezvou jejího radikálně levicového politického mládí. Narozdíl od oficiální vládní linie *NATO Option* prezidentka například nezdůrazňuje, že neúčast Finska v obranných aliancích platí pouze za „současných okolností“. Rovněž znovu začala v souvislosti s finskou obranou používat pojem „nezávislost“ (namísto vládního důrazu na „věrohodnost“), čímž naznačuje, že nesouhlasí s možností přijímat zahraniční vojenskou pomoc v případě krize. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 22]

Kosovský konflikt nijak neovlivnil oficiální vládní postoj ke členství Finska v NATO a politika *NATO Option* zůstala zachována. Řada finských politiků a diplomatů však

konstatovala, že krize ukázala nutnost zachování stabilní a centrální pozice NATO v evropském bezpečnostním systému. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 26]

Válka v Iráku rovněž neměla na finskou debatu o NATO nijak zásadní vliv navzdory výraznému výkyvu v preferencích veřejnosti v neprospěch vstupu do Aliance. Politika *NATO Option* je nadále oficiální vládní pozicí a je podporována prakticky všemi politickými stranami, státními úředníky i armádou.

V září 2004 byla finskému parlamentu předložena zatím poslední vládní „Bílá kniha“ o bezpečnostní a obranné politice země. V souvislosti s dlouhodobou oficiální politikou *NATO-Option* však Bílá kniha nepřinesla žádnou změnu, což se ovšem všeobecně očekávalo. Finsko se v ní znovu hlásí k široké spolupráci s NATO v rámci jeho partnerských struktur a vyslovuje přesvědčení, že Aliance je klíčovou institucí pro bezpečnost a stabilitu Evropy. Finsko rovněž vyjadřuje svůj zájem posílit svou roli v operacích krizového managementu, vedených NATO. Co se týká možnosti členství, Bílá kniha nechává tuto otázku otevřenou. Finsko podle ní bude i nadále sledovat proces transformace NATO, hodnotit důležitost Aliance pro evropskou bezpečnost a zvažovat výhodnost svého případného členství. „Žádost o získání členství v Alianci zůstane možností pro finskou bezpečnostní a obrannou politiku i v budoucnosti.“ [FINNISH SECURITY AND DEFENCE POLICY 2004: 81-2]

V březnu proběhly ve Finsku parlamentní volby, ve kterých zvítězila vládní Strana středu. Na druhém místě se překvapivě ocitli dosud opoziční konzervativci (Koaliční strana), kteří tak odsunuli sociální demokraty až na třetí místo. Následně byla zformována středopravá vláda pod vedením staronového premiéra Mattiho Vanhanena a skládající se ze Strany středu a Koaliční strany.

Vzhledem k tomu, že Koaliční strana má ze tří dominantních finských politických stran dlouhodobě nejpozitivnější vztah k možnosti členství země v NATO, objevují se názory, že pozice nové vlády se ve srovnání s předchozím obdobím posune směrem k Alianci. Zástupci konzervativců obsadili křesla ministrů zahraničí i obrany a mají tak

značný vliv na formulaci finské zahraniční a bezpečnostní politiky. Nový ministr obrany Håkämies již oznámil, že bude usilovat o větší zapojení Finska do operace ISAF v Afghánistánu, která funguje pod velením NATO. Vzhledem k otevřené podpoře členství v NATO, kterou vyslovil předseda konzervativců Jyrki Katainen, vzbuzuje účast Koaliční strany v nové vládě znepokojení u odpůrců finského členství v Alianci. Profesor Heikki Patomäki tvrdí, že Koaliční strana se šestnáct let po skončení studené války stále pokouší vymezovat vůči éře prezidenta Kekkonena právě podporou přibližování Finska k NATO. Patomäki to považuje za mimořádně zpozdilé. Nová vláda by měla v průběhu jara 2008 předložit parlamentu aktualizovanou Bílou knihu o obraně a bezpečnosti, která by mohla reflektovat pozitivnější postoj ke členství země v NATO, který zastává nová středoprávní vláda. Tím však pravděpodobně dojde ke konfliktu s prezidentkou Tarjou Halonen. [KROHN 2007]

4.4.2. Postoje politických stran

Finskému stranickému systému dominují tři politické strany, které se střídají ve vedení vládních koalic – levicová *Sociálnědemokratická strana*, *Strana středu*, která obhajuje zájmy malých a středních podnikatelů a farmářů, a umírněně konzervativní *Národní koaliční strana*. Tyto tři strany mají dlouhodobě přibližně stejnou voličskou podporu, která kolísá mezi dvaceti a třiceti procenty hlasů. Konzervativci byli tradičně v tomto trojlístku na posledním místě, v posledních volbách, které proběhly na jaře 2007, však jejich podpora stoupla ke třiceti procentům a poprvé předstihli sociální demokraty, které tak vytlačili z vládní koalice. Vedle toho působí ve Finsku několik menších parlamentních stran, které jsou velkými stranami podle potřeby zvány k účasti ve vládních koalicích. Finská politická kultura má obvyklou skandinávskou konsensuální podobu, takže je běžné, že vládní koalici vytvoří strany, které se nachází na opačných pólech politického spektra.

Mezi menší strany patří *Strana švédského lidu*, konzervativní uskupení tradičně hájící zájmy švédskojazyčné menšiny. Na opačném konci politického spektra se nachází environmentalistická *Zelená liga* a *Levicová aliance*, což je část bývalé finské

komunistické strany. Strana švédského lidu se narodil od těchto dvou malých levicových stran často účastní vládních koalic. Například v druhé vládě premiéra Paavo Lipponena v letech 1999 – 2003 zastával klíčovou funkci ministra obrany její předseda Jan-Erik Enestam. Dalšími menšími stranami jsou liberálové a křesťanští demokraté, kteří však mají ve finském politickém systému pouze okrajové postavení.

Po dobu dvou volebních období v letech 1995 – 2003 vládla Sociálnědemokratická strana za podpory Národní koaliční strany a Strany švédského lidu. Strana středu byla v opozici. Ve volbách roku 2003 však zvítězila a vytvořila trojčlennou vládní koalici s oslabenými sociálními demokraty a se Stranou švédského lidu.

Oficiální dlouhodobá vládní pozice týkající se členství v NATO, tedy linie *NATO Option*, skrývá některé rozdíly mezi jednotlivými stranami vládních koalic. Sociálnědemokratická strana je totiž mnohem skeptičtější k možnosti vstupu do NATO než konzervativní Národní koaliční strana. Strana středu je podobně jako sociální demokraté tradičním zastáncem silné a nezávislé finské obrany a politiky vojenské nezúčastněnosti a zdůrazňuje, že Finsko může nejlépe přispět k evropské a globální bezpečnosti jako země neúčastníci se obranných aliancí [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 29-30]. Připomeňme ještě, že ve Straně středu nejsilněji přežívá tradice studenoválečné „Paasikiviho-Kekkonenovy linie“, protože prezident Kekkonen pocházel právě z této strany.

První vládní koalice premiéra Matti Vanhanena, která byla složena ze Strany středu a konzervativní Koaliční strany a která působila v letech 2003 až 2007, byla v názoru na členství v NATO mnohem konzistentnější než předchozí Lipponenova vláda, která byla složena ze sociálních demokratů a konzervativců. Výjimku v první Vanhanenově vládě tvořila pravicová Strana švédského lidu, která zastává nejvstřícnější postoj ke členství v NATO ze všech finských parlamentních stran, zato má však v rámci vládních koalic velmi slabé postavení – ve Vanhanenově vládě byl předseda strany Enestam, známý svými sympatiemi k NATO, přesunut na méně důležitou pozici ministra životního prostředí. Ovšem i Strana švédského lidu pouze předpokládá, že Finsko

pravděpodobně nakonec do NATO vstoupí, ale nenavrhuje, aby země usilovala o členství již v současnosti. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 29]

Na politice „*NATO Option*“ se tedy shodnou všechny důležité parlamentní strany. Daní za tento konsensus je však značná vágnost tohoto konceptu, která umožňuje, aby se jím alibisticky zaštiťovali jak zásadoví odpůrci členství v NATO (například bývalý sociálnědemokratický ministr zahraničí Erkki Tuomioja), tak sympatizanti vstupu do Aliance, kteří se však obávají nepřízně veřejného mínění (například řada politiků Národní koaliční strany).

Obě opoziční levicové strany – Zelená liga a Levicová aliance – jsou ostře proti vstupu země do NATO. Levicová aliance požaduje před případným vstupem vyspání referenda, které by zajistilo, že vláda o této záležitosti nebude moci rozhodnout sama bez konzultace s voliči. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 30]

V prezidentských volbách v roce 2000 oba kandidáti, kteří postoupili do druhého kola (sociální demokratka Tarja Halonen a předseda Strany středu Esko Aho), explicitně podporovali zachování vojenské nezáúčastněnosti Finska.

Konzervativní Národní koaliční strana se v posledních letech stala nejvýznamnější finskou politickou silou, která se snaží (byť jen velmi opatrně) tlačit debatu o možnosti členství v NATO směrem ke konkrétnímu rozhodnutí, tak aby byla linie *NATO Option* naplněna a nezůstávala jen výmluvou. V červnu 2004 zvolený předseda strany Jyrki Katainen – zastánce vstupu do NATO – zašel dále než jeho straničtí předchůdci a prohlásil, že je nutné znovu rozproudit diskusi o členství Finska v NATO a vážně tuto variantu zvažovat: „*Národní koaliční strana cítí, že budoucí členství v NATO by vyjasnilo a zlepšilo postavení Finska*“ [Katainen citován v HS 2004c].

Vládní Strana středu, tradičně odmítající členství v NATO a podporující vojenskou nezáúčastněnost Finska, se dosud nejkonkrétněji vyslovila k možnosti členství v Alianci na svém stranickém kongresu v červnu 2004. Delegáti schválili rezoluci týkající se

procesu, který by měl následovat poté, co by se Finsko rozhodlo o členství požádat. Za nezbytnou podmínku vstupu do Aliance pokládá Strana středu vypsání referenda. Rezoluce však zároveň v duchu dosavadní politiky strany zdůraznila, že žádost o členství není v současnosti aktuální. [HS 2004d]

Jedinou politickou stranou ve Finsku, která otevřeně obhajovala okamžitý vstup země do Severoatlantické aliance, byli *Mladí Finové (Nuorsuomalaiset)*. Předseda strany Risto Penttilä uváděl tři důvody pro opuštění politiky vojenské nezúčastněnosti:

- Finsko se musí připojit k NATO za účelem získání většího vlivu. Členství v Alianci je nutné, pokud chce být Finsko v jádru Evropy.
- Pokud Finsko zůstane mimo Alianci, znemožní tím Estonsku, aby se stalo jejím členem, což vytvoří bezpečnostní vakuum v blízkosti Finska.
- Teprve připojení Finska a Švédsko k NATO by umožnilo vznik opravdové a věrohodné vojenské spolupráce mezi zeměmi severní Evropy.

Mladí Finové však ve volbách roku 1999 nedokázali (celkem očekávaně) získat ani jedno parlamentní křeslo a strana proto vzápětí rozhodla o svém rozpuštění.¹³ [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 29-30]

Závěrem lze shrnout, že hlavní rozpory v názorech na vztah Finska k NATO se nacházejí uvnitř jednotlivých politických stran, nikoli mezi nimi.

4.4.3. Veřejné mínění

Ve Finsku je politika neúčasti ve vojenských aliancích velmi populární a podpora členství v NATO je nízká. Souhlas s vytvářením obranné dimenze EU je znatelně vyšší (zhruba dvojnásobně), ale i tak se Finové nacházejí na konci žebříčku členských zemí

---

¹³ Finský stranický systém je stabilizovaný a nové strany vznikají jen výjimečně. Proto je účelné zmínit se i o tak nevýznamné straně jako Mladí Finové, obzvláště když představovala na finské politické scéně výraznou výjimku právě v souvislosti s tématem vstupu země do NATO. Bývalý předseda strany Risto Penttilä navíc dodnes zůstává aktivním účastníkem debaty.

Unie v průzkumech veřejného mínění týkajících se evropské obrany. Finské veřejné mínění naproti tomu podporuje účast země v mezinárodních operacích na podporu míru a zvládnání krizí. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 34]

Ve Finsku se podpora členství v NATO dlouhodobě pohybuje mezi 20 a 30 procenty, zatímco podíl jeho odpůrců mezi 50 a 70 procenty. K nejvýznamnějším výkyvům došlo na jaře 1999, kdy kosovská krize vedla k úbytku podpory členství o deset procent, na podzim 2001, kdy se podpora snížila následkem amerického zásahu v Afghánistánu, a v březnu 2003, kdy klesla na historické minimum. To ukazuje, jak silně finská veřejnost ztotožňuje politiku Aliance s politikou USA i v situacích, kdy mezi nimi žádný formální vztah neexistuje.

TABULKA 1: Postoj finské veřejnosti ke vstupu Finska do NATO (v %)

Rok	PRO VSTUP	PROTI VSTUPU
1993	17	72
1994	23	59
1997	21	61
1997	27	56
1998	27	57
1998	28	52
1999	20	70
1999	25	63
2000	21	62
2001	21	65
2001	16	74
2002	20	66
2003	24	56
2003	12	74

Zdroje: VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 35; HS 2001a; HS 2001d; HS 2002d; HS 2003c; HS 2003d

V roce 1999 měli Finové neutrální názor na rozšíření NATO o postkomunistické země, když byli dotázáni, zda zvyšuje nebo snižuje míru bezpečnosti Finska. Mírná většina Finů podporovala letecké údery NATO proti Jugoslávii – ovšem mnohem nižší počet lidí podporujících finské členství v Alianci naznačuje, že Finové sami se podobných operací účastnit nechtějí. Spolupráce s NATO v jiných případech však není vnímána jako problém. Většina Finů podporovala účast své země v operaci KFOR. Lidé, kteří volí pravicové strany, spíše podporují vstup do NATO, zatímco voliči Strany středu a levicových stran jsou jasně proti členství. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 35]

Odpor k obranným aliancím – NATO i obranné dimenzi EU – zůstává mezi finskou veřejností silně zakořeněn. Z průzkumu z května 2004 vyplývá, že drtivá většina Finů upřednostňuje „silnou nezávislou národní obranu“ před jakýmkoli spojeneckými svazky. Členství v NATO podporuje pouze 12% respondentů a jen čtvrtina si přeje, aby se EU změnila v obrannou alianci. Preference podle stranické příslušnosti se nijak nevymykají dosavadním trendům: nejvíce podporovatelů autonomní evropské obrany je mezi příznivci Sociálnědemokratické strany (30%) a Zelené ligy (32%), myšlenka členství v NATO je nejoblíbenější mezi voliči Národní koaliční strany (28%), příznivci Strany středu a Levicové aliance podporovali silnou a nezávislou národní obranu více, než příznivci jiných stran. [HS 2004b]

Je nutné dodat, že až dosud mělo veřejné mínění ve Finsku relativně malý dopad na politické rozhodovací procesy (ovšem nikoli na politickou rétoriku určenou pro voliče), protože všechna zásadní rozhodnutí týkající se zahraniční a bezpečnostní politiky byla v minulosti uskutečněna politickou elitou bez výraznější veřejné debaty. Je výmluvné, že podle průzkumu veřejného mínění provedeného v roce 1997 většina Finů věřila, že politická reprezentace země tajně připravuje členství v NATO a že Finsko nakonec do Aliance stejně vstoupí. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 36-37]

4.4.4. Bezpečnostní komunita

Ve Finsku obhajují vstup do NATO tradičně spíše nezávislí experti a publicisté než politici, kteří se obávají negativní reakce veřejného mínění, odmítajícího opustit ideu neúčasti ve vojenských aliancích.

Jedním z neaktivnějších účastníků debaty o vztahu Finska k NATO je bývalý prominentní diplomat Max Jakobson, který je považován za hlavního proponenta vzdání se politiky vojenské neúčastnosti. Hlavní Jakobsonův argument pro vstup země do NATO je spojen s dichotomií integrace-marginalizace: členstvím v Alianci Finsko získá větší politický vliv a vyhne se nebezpečí, že některá rozhodnutí, důležitá pro zájmy Finska, mohou být učiněna bez jeho účasti a bez možnosti ovlivnit rozhodovací proces v jeho prospěch. Jeho další argument je tradičně realistický a vztahuje se k finské bezpečnostní konstantě – k Rusku. Tato země sice v současnosti podle Jakobsona nepředstavuje pro Finsko nebezpečí, ale v budoucnu opět nevyhnutelně dojde k jejímu vzestupu. Rusové jsou přitom typický „stepní národ“, který hledá zajištění své bezpečnosti v teritoriální expanzi. Finsko by proto mělo využít současné příznivé situace a stát se členem NATO. Od roku 1949 se žádný členský stát Aliance nestal cílem útoku jiné země, neboť její role je podle Jakobsona především preventivní. [JAKOBSON 2004]

Jakobson od poloviny devadesátých let tvrdí, že NATO je ústřední bezpečnostní organizací Evropy. Schopnost Finska ovlivňovat evropskou bezpečnost proto bude omezená až do té doby, dokud nebude sedět u aliančního stolu. Zatímco se finské vlády zdráhají vzdát vojenské neúčastnosti (mimo jiné) kvůli potenciální negativní reakci Ruska, Jakobson tvrdí, že členství v EU zahrnuje nevyslovenou bezpečnostní záruku a proto se už Finsko nemusí obávat toho, že bude ponecháno napospas svému velkému východnímu sousedu i v případě, že se rozhodne pro tak zdánlivě kontroverzní krok, jakým je vstup do NATO [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 31]. Jakobson tedy v členství v NATO nehledá obranné garance pro Finsko (ty už podle něj

země implicitně má díky svému členství v EU), ale možnost hlubšího zapojení do západních integračních struktur a přístup k rozhodovacímu procesu.

Vlivný bezpečnostní expert Tomas Ries z *National Defence College* je dalším zastáncem vstupu do NATO. Tvrdí, že bez členství v Alianci se Finsko vystavuje riziku nebezpečně exponovaného postavení v jakémkoli budoucím sporu či konfliktu mezi Ruskem a Západem. [HS 1999b]

Poněkud překvapivým obhájcem stupu do NATO se před několika lety stal bývalý prezident Martti Ahtisaari, který přitom během svého funkčního období v letech 1994-2000 plně zachovával vládní linii *NATO Option* a podporoval vojenskou nezáúčastněnost Finska. V prosinci 2003 v televizním rozhovoru prohlásil, že země by měla do NATO vstoupit co nejdříve, neboť teprve tento krok by ji definitivně zbavil neblahého stínu finlandizace. Podle Ahtisaariho by tedy členství hrálo důležitou roli v posilování obrazu Finska jako standardního západoevropského státu. [HS 2003b]

Mnozí z předních komentátorů největšího finského deníku Helsingin Sanomat jsou otevřeně nakloněni členství země v NATO, i když oficiální pozice listu je opatrnější. Například Olli Kivinen tvrdil již roku 1992, že místo Finska a Švédska je v Alianci. Dalšími komentátory, kteří vyslovují zřetelné sympatie k NATO, jsou Erkki Pennanen, Unto Hämmäläinen a Pentti Sadeniemi. Také Max Jakobson často publikuje na stránkách tohoto deníku.

Ve Finsku však přesto neexistuje žádná organizovaná lobby ve prospěch členství v NATO. *Finská atlantická rada* (*Suomen Atlantti-Seura, Atlantic Council of Finland*) byla založena teprve v prosinci 1999. Dosud se profilovala spíše jako debatní fórum než jako hlásná trouba podporující finské členství v Severoatlantické alianci. Například její první předseda Jaakko Iloniemi otevřeně nepodpořil vstup země do NATO a místo toho pouze tvrdil, že tato otázka vyžaduje vážnou debatu a přesnou analýzu předpokládaných zisků a nákladů.

Co se týká vlivných expertních a politických hlasů ze zahraničí, tak například Švéd Ingemar Dörfer tvrdí, že Finsko a Švédsko by se měly připojit k NATO, aby zachovali zájem USA o bezpečnost severní Evropy.¹⁴

V mezidobí, kdy nezastával žádné vládní funkce, silně podporoval členství Švédska a Finska v NATO bývalý konzervativní švédský premiér (a současný ministr zahraničí) Carl Bildt. Tvrdil, že po rozšíření NATO do Pobaltí již není ve Skandinávii důvod pro vojenskou nezúčastněnost, neboť tato doktrína znemožňuje vytvořit koherentní bezpečnostní systém v okolí Baltského moře. Neúčast v NATO podle Bildta také snižuje vliv Švédska a Finska v evropské politice. [HS 2003e]

Rovněž představitelé Aliance a jejích členských zemí často dávají najevo, že dveře pro vstup Finska jsou otevřené a že by ho NATO uvítalo s otevřenou náručí jako významnou posilu. Například republikánský předseda Zahraničního výboru Senátu USA Richard Lugar otevřeně prohlásil: *„Bylo by dobré, kdyby mohlo NATO reprezentovat celou svobodnou Evropu a Finsko by bylo velmi důležitým členem NATO. Vstup v příhodnou chvíli by podle mého názoru byl velmi zdravým krokem pro Finsko i NATO“* [citováno v HS 2004e]. Všichni reprezentanti NATO však zároveň vždy dodávají, že členství Finsku nikdo nenutí a že o budoucnosti bezpečnostní politiky země rozhoduje výhradně finská vláda.

Bývalý velvyslanec USA při NATO Nicholas Burns roku 2002 podpořil případné členství Finska v NATO s tím, že země by byla cenným spojencem. Za hlavní finské přínosy Burns označil kvalitní a s NATO interoperabilní ozbrojené síly, bohaté zkušenosti s operacemi na udržení míru a reputaci země jako mezinárodního mediátora, jež se projevila například v roli, kterou hrál prezident Ahtisaari při ukončení kosovské krize. [HS 2002a]

---

¹⁴ Viz jeho knihu *The Nordic Nations in the New Western Security Regime*, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC 1997.

Kosovský konflikt způsobil oživení debaty o členství Finska v NATO, její výsledky však byly rozporuplné. Bývalý prezident Mauno Koivisto zdůrazňoval, že NATO v případě Kosova porušilo mezinárodní právo i svůj vlastní zakládající dokument. Kosovo podle něj pouze potvrdilo, že NATO je ovládáno velmocemi. Pokud by tedy Finsko do NATO vstoupilo, jeho šance ovlivňovat alianční rozhodovací procesy by byla zcela minimální. [HS 1999a]

Komentátor Pentti Sadeniemi naopak tvrdil, že v důsledku kosovské krize se členství v NATO stalo cennějším. Kosovská krize podle něj demonstrovala politickou a vojenskou převahu USA ve vztahu k Evropě, která pravděpodobně potrvá několik následujících dekád. Místo u jednacího stolu NATO by tak znamenalo mnohem větší přínos, než členství v EU, pokud jde Finsku o získání významnějšího vlivu na mezinárodní bezpečnost. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 33]

Bezpečnostní poradce bývalého prezidenta Ahtisaariho Alpo Rusi zase vyjádřil své znepokojení z protialianční a protiamerické atmosféry panující ve finském veřejném mínění a na politické scéně po zásahu NATO v Jugoslávii. Podle Rusiho je vývoj v devadesátých letech důkazem, že Aliance je bezpečným útočištěm pro malé demokratické evropské země. Finský odpor k Alianci je podle něj způsoben zejména předsudky přežívajícími z doby studené války. [HS 2000b]

Ve *Finském ústavu pro mezinárodní záležitosti (Ulkopoliittinen instituutti, Finnish Institute of International Affairs)*, přední finské výzkumné instituci zabývající se mezinárodními vztahy a bezpečnostní problematikou, rovněž působila či působí řada expertů, kteří v případném členství Finska v NATO spatřují spíše přínos pro bezpečnost země a její postavení v evropské politice. Patří mezi ně například Sinikukka Saari, Tapani Vaahtoranta, Tuomas Forsberg a Henriikki Heikka.

Vlivný konzervativní think-tank EVA (*Elinkeinoelämän Valtuuskunta, Finnish Business and Policy Forum*), který je napojen na finské podnikatelské kruhy a jehož ředitelem je již zmíněný Risto Penttilä (a bývalými řediteli Max Jakobson a Jaakko Iloniemi), se

otevřeně kloní ke vstupu Finska do NATO. Zde je zajímavé doplnit, že také mírná většina finských vedoucích manažerů podporuje členství země v NATO [HS 2003a; VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 36].

Akademické obhájce finské neúčasti ve vojenských aliancích lze nalézt spíše mezi pedagogickým personálem klasických univerzit a kromě politických vědců se rekrutují především z řad historiků. Prominentním zástupcem odpůrců vstupu do NATO v univerzitním prostředí je například profesor mezinárodní politiky Heikki Patomäki [viz HS 2004f].

Lze tedy shrnout, že obhájci členství v NATO mají ve finské veřejné debatě poměrně silné zastoupení, které zdaleka neodpovídá stavu veřejného mínění. Tím lze vysvětlit, proč je debata o případném členství Finska v NATO tak dlouhodobá a intenzivní, ačkoli by podle průzkumů veřejného mínění a programů politických stran mělo jít o záležitost podstatně menší důležitosti a aktuálnosti, než je například formování ESDP. Vlivní příznivci členství v NATO udržují diskusi živou a to nutí politické strany, aby se k této otázce vytrvale vyjadřovaly i v současnosti, kdy význam Aliance v evropské politice klesá, její budoucnost je nejistá a diskuse o jejím dalším rozšíření již víceméně utichla.

Po krizi ve spojeneckých vztazích, která byla důsledkem amerického rozhodnutí intervenovat v Iráku, se však i ve Finsku vede diskuse o současné relevanci NATO, kredibilitě jeho obranných garancí a úspěchu jeho transformace po konci studené války. K nejkritičtější patří bezpečnostní expertka Finského ústavu pro zahraniční záležitosti Hanna Ojanen. Ta tvrdí, že NATO se nedokázalo adaptovat na nové evropské bezpečnostní prostředí a neodpovídá proto současným potřebám evropské a ani finské bezpečnosti. Považuje ESDP za mnohem slibnější alternativu k NATO, protože na rozdíl od zkosnatělé Aliance dožívající ze své studenoválečné slávy nabízí skutečně inovativní přístup k bezpečnosti s k mezinárodní obranné spolupráci. Důležitost NATO pro bezpečnost evropských zemí tedy klesá, protože se jedná o zastaralou mezivládní a úzce specializovanou organizaci, jejíž dny jsou sečteny. Hanna

Ojanen rovněž navrhuje, že i transatlantické vztahy (což je často klíčový argument obhájců důležitosti NATO) by možná měly být zabezpečovány mimo NATO, v nějakém vhodnějším institucionálním rámci. [OJANEN 2005]

4.4.5. Armáda

Abychom poznali postoj finské armády¹⁵ k případnému členství země v NATO a k evropské bezpečnosti vůbec, je nejprve nutné nastínit její současnou podobu a hlavní rysy finského strategického myšlení po skončení studené války.

Mezi finskou zahraniční politikou na jedné straně a "domácí" obrannou politikou na straně druhé existuje těžko přehlédnutelný rozpor. Zatímco navenek ve vztahu k NATO a ESDP prosazují Finsko a Švédsko moderní přístupy k bezpečnosti, které jsou v souladu s vývojem v Evropě po skončení studené války, ve své obranné strategii obě země lpí na mnoha představách a institucích, které jsou pevně svázány s obdobím studené války a dnes je lze jen těžko vysvětlit jinak, než jako ústupek veřejnému mínění, které si s nimi spojuje určité abstraktní hodnoty a národní identitu.

Ve vztahu k NATO a ESDP Finsko používá vertikálně i horizontálně rozšířenou definici bezpečnosti, která souzní se skandinávským teoretickým myšlením, a se kterou se pojí i tradičný severský důraz na nevojenské prostředky zvládání krizí, kooperativní bezpečnost založenou na inkluzivitě a otevřenosti, důležitost nestátních aktérů a na efektivní postkonfliktní rekonstrukci.

V obranné politice země je však situace jiná. Oficiálně zastává Finsko stanovisko, že v dohledné budoucnosti neexistuje hrozba finské bezpečnosti ze strany cizího státu. Ve skutečnosti však finské politické elity a armáda stále implicitně považují Rusko za hlavní hrozbu. Finská obranná doktrína proto prošla za posledních sedmnáct let jen velmi malými změnami. Obranné plánování je i nadále zaměřeno na východního

---

¹⁵ S cílem dodat věrohodnost své neutralitní politice se ve Finsku od konce druhé světové války nepoužívá pojem armáda, ale "obránné síly" (*Puolustusvoimat, Defence Forces*). Jelikož je ale obsahově shodný, je v této práci používán obvyklý termín armáda.

souseda a země stále spoléhá na klasickou teritoriální obranu založenou na všeobecné branné povinnosti, obrovské mase rezervistů a množství mechanizovaných jednotek vybavených těžkou technikou. [HOPKINSON 2003: 37-38]

Finská armáda v posledních letech prochází umírněnou reformou, která má odstranit nebo zmírnit nejvýraznější relikty studenoválečné obranné doktríny. Počet rezervistů byl snížen z 435.000 na 340.000, větší investice plynou do nových technologií, v oblasti vyzbrojování bude věnována pozornost především efektivnímu velení a kontrole (*command and control*), průzkumným kapacitám, elektronickému boji (*electronic warfare*) a mobilitě. Plánování, velení a průzkum jsou postupně integrovány do jednotného systému, počty vojáků jsou redukovány a některé základny rušeny. [HOPKINSON 2003: 37]

Jde však jen o mírnou reformu, která nezmění základy finského obranného systému. Klasická teritoriální obrana zůstává i nadále jeho hlavním principem, základní vojenská služba nebude zrušena a počty rezervistů zůstanou vysoké. Je jasné, že za současných bezpečnostních podmínek v Evropě je většina schopností finské armády v praxi nepoužitelná – neexistuje například objektivní důvod udržovat tak velké množství rezervistů.

Ačkoli tedy finská zahraniční politika zdůrazňuje zájem země přispívat k operacím na udržení míru a ačkoli je Finsko v rámci EU proponentem rozvíjení schopností krizového managementu, jeho ozbrojené síly této politice neodpovídají. Finská armáda nemá dostatečné prostředky k tomu, aby se mohla účastnit expedičních bojových akcí; je ale pravdou, že finská veřejnost není na takovou roli své armády připravena a ani politické strany ji nepodporují. Současná velikost a struktura finských ozbrojených sil je ospravedlnitelná jenom jako způsob, jak si zachovat potřebné obranné schopnosti pro případ, že se v budoucnu z Ruska opět stane hrozba finské bezpečnosti a bude nutné oživit teritoriální obranu. [HOPKINSON 2003: 38-39]

Současný obranný systém země je podporován také specifickou ideologií, která se pevně váže jak ke studenoválečné neutralitní politice, tak k ještě dřívější účasti Finska v druhé světové válce. Většina finské veřejnosti je přesvědčena, že výhradním úkolem finského vojáka má být bránit finskou půdu. Rozšířená je také představa, že tento úkol zvládají Finové tradičně výborně, takže je potřeba zachovat základní vojenskou službu a velké rezervy, aby byl celý národ přímo zainteresován v obraně vlasti [HOPKINSON 2003: 39].

I když je tedy příspěvek Finska do mezinárodního *peacekeepingu* hodnocen jako přínosný, přesto má jeho armáda jen omezené schopnosti účastnit se zahraničních misí mimo oblast Evropy. „*Neochota jít tímto směrem může vyplývat z touhy vyhnout se zviditelnění vlastních nedostatků.*“ Současná obranná doktrína má však širokou veřejnou podporu. Finská veřejnost navíc nepodporuje angažmá finských ozbrojených sil v bojových operacích na vynucení míru mimo Evropu. Pokud se EU vyvine v aktivnějšího bezpečnostního aktéra, může se finský obranný systém (stejně jako politická doktrína vojenské nezúčastněnosti, která jej zastřešuje) dostat pod zvýšený tlak. [HOPKINSON 2003: 40]

TABULKA 2: Srovnání vojenských kapacit severovýchodních zemí (stav v roce 2003)

	Finsko	Dánsko	Norsko	Švédsko
výdaje na obranu, mld USD	1,47	2,53	3,16	4,58
bitevní tanky	235	238	170	280
aktivní síly	27 000	22 880	22 600	27 600
z toho branců	18 500	5700	15 200	12 300
rezervy	435 000	64 900	219 000	262 000
vojáků v zahraničí	910	1650	1300	780

Zdroj: HOPKINSON 2004: 34. Data jsou platná pro rok 2003.

Blížkost nestabilního a potenciálně nebezpečného Ruska dosud natolik dominuje finskému strategickému myšlení, že Finové neváhali v některých případech poškodit svou pečlivě budovanou pověst „skandinávského dobroděje“ a upřednostnili realistické

vojenské kalkulace: Finsko je vedle Polska jedinou zemí EU, která dosud nepřijala Ottavskou dohodu zakazující pozemní nášlapné miny, a to s odůvodněním, že jsou nepostradatelné pro obranu jeho rozsáhlého a řídko osídleného teritoria před vnějším ohrožením.¹⁶

Většina představitelů finských ozbrojených sil podporuje co nejintenzivnější spolupráci s NATO v rámci Pfp. Početná společná cvičení totiž zvyšují kvalitu výcviku a pomáhají dosáhnout interoperability finské armády s ozbrojenými silami vyspělých vojenských velmocí. [HS 2004a]

Rovněž k rozšiřování NATO se důstojníci finské armády stavěli se sympatiemi. Náčelník štábu admirál Juhani Kaskeala v roce 2001 prohlásil, že podle jeho názoru by členství tří pobaltských států v Alianci zvýšilo bezpečnost celého severského regionu [HS 2001c]. V dubnu 2002 si Kaskeala postěžovat na nevalnou úroveň finské debaty o možnosti členství v NATO. Většina Finů podle něj nepochopila, jak výrazně se NATO od počátku devadesátých let transformovalo, a mylně jej považují za relikv studené války srovnatelný s Varšavskou smlouvou. Upozornil, že členy Aliance jsou od jejího vzniku tři severské státy – Norsko, Dánsko a Island – s nimiž Finsko sdílí hodnotový systém [HS 2002b].

Přes sympatie řady představitelů finské armády k roli NATO v evropské bezpečnosti však většina profesionálních důstojníků odmítá členství své země v Alianci, a to v poměru podobném mínění veřejnosti jako celku. Podle průzkumu z dubna 2002 souhlasilo s tvrzením „Finsko by mělo co nejdříve vstoupit do NATO“ pouze 19 procent profesionálního důstojnického sboru, zatímco celých 66 procent se vyjádřilo záporně. Na druhou stranu však 62 procent respondentů odpovědělo, že Finsko by si mělo i nadále ponechat možnost svého členství v Alianci v budoucnosti. S tvrzením

---

¹⁶ V této věci probíhá dlouholetý spor mezi finským ministerstvem zahraničních věcí, které chce z politických důvodů k Ottavské dohodě urychleně přistoupit, a ministerstvem obrany, které trvá na nepostradatelnosti této výzbroje pro finskou obranu. Podle původního plánu ministerstva zahraničí se mělo Finsko ke konvenci připojit roku 2006 s tím, že miny by byly zlikvidovány do roku 2010. Ministerstvo obrany naopak trvá na minimálně šestiletém posunutí těchto termínů, aby mohly být mezitím nalezeny dostatečné finanční prostředky na zakoupení obranných systémů, které mohou pozemní miny plnohodnotně nahradit. [HS 2004g]

„Finsko by nikdy nemělo vstoupit do NATO“ souhlasilo pouze 22 procent důstojníků, zatímco 52 procent bylo proti. Vládní linie *NATO Option* má tedy plnou podporu ozbrojených sil. [HS 2002c]

4.5. Interpretace finské diskuse o členství v NATO

Abychom pochopili celou šíři finské debaty o možnosti členství v NATO a přehledně shrnuli nejdůležitější argumenty pro i proti, bude účelné rozdělit je do třech skupin podle tří dominantních přístupů teorie mezinárodních vztahů.

Nejprve bude podáme stručný nástin hlavních principů realistického, liberálně-institucionalistického a konstruktivistického přístupu, což bude sloužit jako teoretické východisko pro následnou klasifikaci argumentů pro a proti členství Finska v NATO, které byly a jsou používány účastníky finského bezpečnostního diskursu v období po studené válce.

Tři zvolené teoretické přístupy nebudou představeny v celé své šíři a se všemi konsekvencemi, které mohou mít, protože to by bylo s ohledem na cíle této práce poněkud samoučelné, ale jen v rozsahu relevantním pro klasifikaci a porozumění argumentům, které zaznívají ve finské debatě o NATO. To znamená, že se budeme zabývat především povahou mezinárodního systému, logikou a důsledky mezinárodní anarchie, povahou moci a bezpečnosti, povahou a původem bezpečnostních hrozeb, preferovanými sektory bezpečnosti a referenčními objekty bezpečnosti a konečně tím, jaké reakce/chování aktérů bezpečnostní politiky každý ze tří teoretických přístupů předpokládá či upřednostňuje.

Autor si je plně vědom jisté problematičnosti svého záměru tímto způsobem prezentovat a následně aplikovat zmíněné tři „teoretické přístupy“. Ty totiž nejsou vzájemně plně srovnatelné (či symetrické): zatímco spor mezi realismem a liberalismem má povahu teoretickou, konstruktivismus se distancuje od realismu i od liberalismu, a to sice v rovině metateoretické (ontologické). Realismus a liberalismus jakožto pozitivistické přístupy spolu soupeří v interpretaci důležitosti a významu pozorovaných jevů (považovaných za objektivní) a v souvislosti s možnostmi řešení konfliktnosti mezinárodních vztahů, které umožňuje situace anarchie. Konstruktivismus (postpozitivismus) se naopak vymezuje vůči oběma pozitivistickým

přístupům na rovině ontologie (povaha pozorované reality), případně epistemologie (možnosti a způsoby poznávání této reality, vztah pozorovatele a pozorovaného).

Lze tedy říci, že „tyto argumenty pro vstup do NATO jsou realistické, zatímco tyto argumenty jsou liberální“. Důvodem je symetričnost obou teoretických přístupů, která vyplývá z jasně identifikovatelné, vzájemně porovnatelné a poměrně propracované představy realismu a liberalismu o světě, respektive o sociální realitě, kterou z odstupu popisují a vysvětlují. Oba přístupy navíc sdílejí nejenom pozitivistická metateoretická východiska (objektivní povaha sociální reality, zaměření na „řešení praktických problémů“), ale i některá východiska teoretická (přirozená existence mezinárodní anarchie). Aktéři bezpečnostní politiky si navíc jsou často plně vědomi toho, které z těchto dvou interpretací mezinárodní reality považují za validnější a zda jsou tedy „realisty“, nebo „liberály“. Pronášené argumenty o členství Finska v NATO tedy mohou být vědomě realistické či vědomě liberální.

Z výše načrtnutého však vyplývá, že je naopak velmi obtížné (nebo dokonce nesmyslné) snažit se říci, že „tyto argumenty pro vstup do NATO jsou realistické, zatímco tyto argumenty jsou konstruktivistické“. Podstatou postpozitivistické/konstruktivistické perspektivy je totiž přesvědčení, že *všechny* argumenty jsou „konstruktivistické“ – tam, kde realismus a liberalismus nereflektovaně předpokládají objektivní příčiny a kauzální vztahy, konstruktivista vidí pouhé sociální konstrukty, dobově a místně podmíněné a vyplývající z mechanismu společenského diskursu. Konstruktivista tedy analyzuje argumenty, které pronášejí „realisté“ a „liberálové“, a odhaluje diskursivní podmíněnost východisek, které nereflektovaně považují za „přirozené“, „objektivní“ a „věčné“.

Například anarchie podle konstruktivistů není nadčasovým principem ve stylu fyzikálního zákona, ale „hodnotou“, která se v určité době a za určitých podmínek prosadila v mezinárodněpolitickém diskursu. Podobně je tomu i s dalšími fenomény mezinárodních či bezpečnostních vztahů. Konstruktivista tedy svou analýzu začíná „dříve“, než pozitivističtí realisté a liberálové.

Pokud bychom v souladu s ontologií konstruktivistického přístupu nechtěli označit za „konstruktivistické“ (ve smyslu „zkonstruované“) úplně všechny pronášené argumenty, mohli bychom tak označovat ty, u kterých si je jejich autor vědom metateoretických problémů souvisejících s povahou sociální reality a jejího poznávání. Tak tomu ale samozřejmě v prakticky zaměřeném bezpečnostním diskursu, kterého se účastní převážně politici a novináři, nebývá. Kromě toho v případě debaty o jasně postaveném problému – vstoupit do NATO, nebo ne – se těžko najde konstruktivista, který by se jednoznačně postavil na jednu nebo na druhou stranu sporu a odůvodnil to vědomě konstruktivistickými argumenty (tedy na metateoretické rovině). Konstruktivista tuto debatu sleduje a analyzuje – tím do ní sice v souladu se svou vlastní ontologií zasahuje (protože při studiu společnosti je nemožné oddělit pozorující subjekt od pozorovaného objektu), ale z definice k ní nepřispívá argumenty, které by byly symetrické argumentům pozitivistů (tedy ve stejné rovině).

Z těchto důvodů budeme pod „konstruktivistickými“ argumenty chápat především ty, které souvisí s problematikou (re)konstrukce národní či regionální identity a s diskursivním zpracováním hodnot, které jsou s identitami spjaté. Ve většině případu jsou tyto argumenty implicitní, podvědomé a nereflektované, nebo je jejich autoři považují za „realistické“ či „liberální“.

Z hlediska filosofie sociálních věd to není postup důsledný (protože opomíjí ontologickou povahu sporu mezi konstruktivismem a pozitivistickými přístupy), ale poměrně dobře nám umožní klasifikovat argumenty pro a proti vstupu Finska do NATO, které nelze jasně zařadit ani mezi realistické, ani mezi liberální a které souvisejí se specifickou problematikou finské a skandinávské identity.

4.5.1. Realistické argumenty

Realistický obraz mezinárodních vztahů je postaven na modelu „vestfálského systému“, který je tvořen homogenními suverénními státy a interakcemi mezi nimi. Státy, které jsou výhradními aktéry mezinárodních vztahů, spolu soupeří o moc a

bezpečnost v kontextu anarchického prostředí, v němž absentuje nadřazená autorita schopná vynucovat dodržování společných norem.

Předpoklad, že interakce mezi jednotkami/státy se odehrávají v prostředí mezinárodní anarchie, která je základním definičním znakem moderního „vestfálského“ systému suverénních teritoriálních států, má závažné teoretické implikace. V realistické interpretaci má totiž situace anarchie rozhodující vliv nejen na očekávání a chování aktérů v mezinárodním prostředí, ale i na jejich podobu. [DRULÁK 2003: 62-63]

Na jednu stranu lze říci, že anarchie povstává v důsledku existence homogenních teritoriálních států a absence nadřazené hierarchické struktury, která by jejich chování regulovala. Na druhou stranu je možné tvrdit, že důsledkem anarchického prostředí je právě existence homogenních teritoriálních států. Co bylo dříve a zda anarchie konstituuje státy či naopak již realismus neřeší a naopak nereflexivně předpokládá nadčasovou platnost modelu vestfálského systému a vysvětlení, která nabízí. [RINGMAR 2005: 301]

Realisté (a zejména neorealisté) předpokládají, že situace anarchie má rozhodující vliv na samotnou podobu aktérů. Důsledkem absence hierarchické struktury a autority v mezinárodních vztazích je, že státy musí své přežití založit na svépomoci. Proto se nemohou specializovat – dělba práce je možná pouze v rámci hierarchické struktury. V situaci anarchie se naopak každý stát musí snažit zajišťovat všechny funkce, které jsou nutné pro přežití. Všechny státy se proto z perspektivy mezinárodního prostředí jeví jako homogenní aktéři, racionálně sledující své objektivní zájmy, kterými jsou především zvýšení moci a bezpečnosti za účelem sebezáchovy. [DRULÁK 2003: 62-63]

Stát v prostředí vestfálského systému vykonává vnitřní suverenitu (monopol na legitimní použití násilí na vymezeném teritoriu) a vnější suverenitu (komunikace s jinými státy v mezinárodním prostoru). Souvisejícím (a velmi důležitým) rysem „vestfálského státu“ je jeho exkluzivní teritorialita – území státu je jasně vymezeno a v rámci jeho hranic existuje pouze jedna jurisdikce vymáhaná jedinou hierarchickou

strukturou. Mezi teritorii jednotlivých států neexistuje žádné území, které by nebylo součástí některého z nich, a vymezená státní teritoria se nikdy nepřekrývají. Mezinárodní prostředí má proto poměrně jednoduchou strukturu charakterizovanou vztahy jednotka-jednotka a jednotka-systém. Systém je pak tvořen interakcemi mezi jednotkami. V kontextu vestfálské anarchie je nejvýše ceněnou hodnotou zajištění teritoriální integrity státu. Obhájení teritoria státu je navíc ztotožňováno se samotnými pojmy „bezpečnost“ a „národní/státní zájem“.

Kromě tlaku na homogenizaci aktérů má anarchie dopad i na vnímání hodnot jako moc a bezpečnost. V anarchickém prostředí jsou nutně moc i bezpečnost vztahovými veličinami – absolutní zvýšení vojenské či ekonomické kapability jednoho státu je irelevantní, pokud druhý stát dokázal navýšit své schopnosti ještě více. Jelikož poměr mezi kapabilitami státu je naprosto rozhodujícím faktorem pro přežití, stát musí být připraven obětovat své případné absolutní zisky ve prospěch zachování svých relativních schopností v poměru ke schopnostem jiných aktérů, pokud je to nutné. To v zásadě znemožňuje trvalou kooperaci. [DOUGHERTY, PFALTZGRAFF 1990: 84-90]

Z realistického pohledu jsou vztahy mezi státy hrou s nulovým součtem – pokud stát A zvýší svou moc/bezpečnost, znamená to snížení moci/bezpečnosti státu B, a to bez ohledu na to, že oba státy mohly v absolutních číslech své kapability zvýšit.

Mezinárodní vztahy v kontextu vestfálského modelu, jehož primární dynamikou je hobbesovský boj všech proti všem o přežití, jsou inherentně konfliktní. Situace anarchie a relativita zisků totiž vyžadují, aby každý stát hodnotil záměry a akce jiných států s krajní nedůvěrou – důvěra v dobré úmysly druhého se nemusí vyplatit, protože pravděpodobně skončí fatálním ohrožením vlastní existence. [DRULÁK 2003: 62]

To má velmi negativní dopad na možnost kooperace. Snahy o spolupráci mezi státy jsou podkopávány neustále přítomnou obavou, aby stát B nezískal z kooperace více, než stát A. Pokud by k tomu došlo (což je více než pravděpodobné), stát A by v důsledku kooperace snížil svoji (relativní) bezpečnost, bez ohledu na případné

absolutní zisky. Každá kooperace proto nutně musí zkolabovat a snaha o zkrocení anarchie prostřednictvím institucionalizace mezinárodních vztahů nemá šanci na úspěch. Kooperace je buď irelevantní, nebo se rozpadne, nebo obojí. Důvodem je logika „bezpečnostního dilematu“ – jakákoli akce státu zaměřená na zvýšení vlastní bezpečnosti, byť motivovaná čistě defenzivně, snižuje bezpečnost jiných států. Ty musí zareagovat rovněž zvyšováním svých kapabilit a výsledkem celého řetězce je paradoxní snížení bezpečnosti prvního státu. [GUZZINI 2004: 50-51]

Jediným dostupným prostředkem omezování některých následků anarchie (především její inherentní konfliktnosti) je mechanismus rovnováhy moci – státy se snaží prostřednictvím vytváření dočasných účelových koalic mocensky vyvažovat aspirujícího mocenského hegemona, což může vyžadovat i omezené vojenské konflikty. Poté, co je rovnováha zabezpečena a nebezpečí hegemonie zažehnáno, dochází k rozpadu koalice a k flexibilnímu přeskupení aktéru do jiné konstelace. [DOUGHERTY, PFALTZGRAFF 1990: 30-31]

V tomto kontextu je neutralita státu jedním z nástrojů rovnováhy moci – stát se může rozhodnout být neutrálním, aby neposílil ani jednu stranu mocenského zápasu a pomohl udržet rovnováhu. Nebo může být zvnějšku neutralizován (tedy učiněn nárazníkovým státem, *buffer state*) s cílem zamezit velmocenskému zápasu o kontrolu jeho teritoria a omezit dopad případného vojenského konfliktu mezi velmocemi.

Realistická analýza bezpečnosti je založena na primátu státu jako referenčního objektu. Jiné referenční objekty jsou zřídka vůbec brány v úvahu; jedinou výjimkou může být regionální či globální systém. Z hlediska zdrojů bezpečnostních hrozeb uznává tradiční realistická bezpečnostní analýza primát vojenského sektoru. Realistická bezpečnostní analýza se proto zabývá především bezpečností státu vůči vnějším hrozbám vojenského charakteru ze strany jiného státu. Hlavními chráněnými hodnotami jsou relativní moc, „národní bezpečnost“, a teritoriální integrita. [BUZAN, WAEVER, DE WILDE 1998: 2-5]

V realistickém pojetí bezpečnosti a mezinárodních vztahů je místo maximálně pro kolektivní obranu, nikoli pro systém kolektivní bezpečnosti. Kolektivní obrana je účelovým a exkluzivním seskupením států dočasně sdružujících své kapability za účelem vyvážení či odstrašení vnější vojenské hrozby, kterou se cítí ohroženi všichni účastníci. Hrozba je vždy vůči systému kolektivní obrany vnější a je předem jasně určená. Po odstranění či vymizení hrozby se organizace kolektivní obrany z logiky věci rozpadá. [ŠEDIVÝ 1997: 115]

Shrňme nyní realistický přístup a realistickou bezpečnostní analýzu do několika hlavních bodů relevantních pro zaměření této práce:

- Stát je výhradním aktérem mezinárodních vztahů a jediným uvažovaným referenčním objektem bezpečnosti.
- Primát drží „národní bezpečnost“, která je v konfliktu s národní bezpečností jiných aktérů.
- Úzce chápaná vojenská bezpečnost (tedy bezpečnost před hrozbami vojenského charakteru) je hlavním předmětem zájmu realistické bezpečnostní analýzy. Realisté předpokládají dominantní význam vojenského sektoru bezpečnosti.
- Stát je racionální aktér snažící se maximalizovat svou moc a bezpečnost v kontextu anarchických mezinárodních vztahů.
- Hlavní motivací státu je sebezáchova a cestou k jejímu zajištění je svépomoc.
- Vnitřní a vnější suverenita a teritoriální integrita jsou nejcennějšími hodnotami.
- Moc a bezpečnost jsou vztahové veličiny a snaha států o jejich zvýšení je hrou s nulovým součtem.
- Logika bezpečnostního dilematu a nemožnost důvěřovat jiným aktérům vede k omezenému významu mezinárodní kooperace a k chabým výsledkům snahy regulovat anarchii.
- Jediným realistickým nástrojem pro regulaci anarchie je mechanismus rovnováhy moci. Na praktické úrovni mu odpovídá strategie kolektivní obrany.

Na základě tohoto vymezení lze ve finské debatě o možnosti vstupu do NATO identifikovat následující realistické argumenty pro a proti:

TABULKA 3: Realistické argumenty proti a pro členství Finska v NATO**PROTI**

Neexistence hrozby pro finskou bezpečnost, která by vyžadovala bezpečnostní garance aliančního typu. Náklady členství v NATO by převýšily zisky.

Je důležité neprovokovat Rusko a nezvyšovat tím napětí v regionu. Vstup Finska do NATO by vyvolal odvetnou reakci Ruska a destabilizoval tak bezpečnostní situaci v celém regionu. Výsledkem by bylo snížení bezpečnosti země, nikoli zvýšení (logika bezpečnostního dilematu).

Členství Finska v NATO by zničilo stabilizované a osvědčené uspořádání severského/baltského regionu (ohlas konceptu „severské rovnováhy“).

NATO je ovládáno Spojenými státy. Finsko jako členská země by mělo příliš malý vliv na politiku Aliance a naopak by bylo nuceno k mnoha povinnostem, které nesouvisí s finskými národními zájmy. Finsko by mohlo být zataženo do neúspěšných projektů americké zahraniční politiky.

Obranné garance NATO již nejsou věrohodné a Finsko by se na ně stejně nemohlo spolehnout. Po 11. září význam NATO a smysluplnost jeho obranných garancí klesá.

Argumentace podporující členství v NATO jakožto způsob rekonstrukce finské identity a vyrovnání se s érou finlandizace je dětinská a nerozumná, protože kvůli podpoře abstraktních hodnot ignoruje objektivní bezpečnostní zájmy země.

PRO

Vojenská nezúčastněnost přináší nebezpečí marginalizace Finska v západní politice a evropské bezpečnostní architektuře.

Členství v NATO by Finsku zajistilo větší manévrovací prostor. Neúčast v klíčové bezpečnostní instituci, která spoluurčuje vztah Západu k Rusku, může uškodit finským zájmům.

Nutnost udržovat věrohodnou nezávislou obranu vyžaduje vyšší náklady.

Rusko je nevyzpytatelné a v budoucnu opět může znamenat hrozbu finské bezpečnosti, takže bezpečnostní garance NATO mohou být užitečné. Finsko tedy potřebuje obranné garance aliančního typu.

Členství v NATO by zvýšilo relativní moc Finska vůči Rusku.

Je nutné využít slabosti Ruska k jeho zatlačení co nejdál na východ, například prostřednictvím co největšího rozšíření západních bezpečnostních institucí.

Vstup Finska a Švédska do NATO by zajistil aktivnější participaci USA ve skandinávské/baltské bezpečnosti. USA by byly silněji svázány se severským regionem a Finsko by je mohlo využívat jako balancéra proti Rusku, tak jak to činilo s Německem před rokem 1944.

Vstup do NATO by demonstroval (vůči Rusku i západním zemím) zahraničněpolitickou suverenitu země, tedy její ochotu k samostatnému rozhodování o bezpečnostní politice bez vměšování velmocí – popření ruského konceptu „blízkého zahraničí“.

Po vstupu pobaltských zemí do NATO již není možné uplatňovat argument, že vstup Finska a Švédska by nevyhnutelně znamenal ruskou odvetu a destabilizaci vztahů mezi Západem a Ruskem.

4.5.2. Liberálně-institucionalistické argumenty

Liberální teorie mezinárodních vztahů ve své klasické podobě přijímá předpoklad mezinárodní anarchie a uznává, že státy jsou dominantními aktéry v mezinárodním prostředí. Nejzásadnější odlišností liberalismu ve srovnání s realismem je však mnohem větší optimismus liberálů v souvislosti s možností zmírnit nebo dokonce překonat anarchii a její důsledky.

Na rozdíl od realistů se totiž liberálové domnívají, že mezi „opravdovými“ zájmy lidí, potažmo států, existuje inherentní harmonie a nikoli inherentní konflikt, jak předpokládá realismus. Jde jen o to, aby se tato harmonie mohla projevit, čemuž dosud brání zpátečnické instituce a vláda iracionálních vášní. Cestou k prosazení harmonické kooperace mezi státy je rozumové poznání, podporované vzděláním. [WALTZ 1959: 18-19]

Liberalismus se tedy stejně jako realismus odvolává na potřebu racionálního chování (oba tyto směry jsou z metateoretického hlediska pozitivistické), má o něm však odlišnou představu. Zatímco realisté považují za racionální chování svépomoc, nedůvěru vůči ostatním aktérům a flexibilitu v porušování závazků, liberálové vidí racionalitu v dlouhodobém kooperativním chování.

Zásadním rozdílem mezi realismem a liberalismem je chápání moci a bezpečnosti. Tam, kde realisté vidí relativitu a hru s nulovým součtem, vidí liberálové absolutní zisky a hru s nenulovým součtem. Na předpokladu, že zisky jsou většinou chápány jako absolutní, je postaven liberální optimismus týkající se možnosti kooperace – i když jsou často výsledky kooperace pro účastníky rozdílné (jednotliví aktéři dosahují odlišné úrovně absolutních zisků), dají podle liberálů pravděpodobněji přednost absolutnímu zisku před relativním, nebo by to aspoň měli udělat, pokud se chtějí považovat za racionální. Preferování relativních zisků před absolutními je pro liberály právě příkladem iracionality.

Mezinárodní konflikty mohou být v liberálním pojetí důsledkem existujících defektů na úrovni jednotlivců, států nebo mezinárodního systému [viz WALTZ 1959]:

- Jednotlivci (občané i příslušníci politických elit) jsou nevzdělaní a neschopní rozumového uvažování. Místo racionální mírové spolupráce proto často volí iracionální, pudový konflikt.
- Vnitřní uspořádání států je nedokonalé, neboť často obsahuje instituce a mechanismy, které nejenom že konfliktům nebrání, ale často je dokonce podněcují.
- Mezinárodní systém postrádá institucionální propojení, které by zaručilo dodržování norem, trestání agresorů a bezproblémovou možnost komunikace mezi aktéry, díky které by došlo k eliminaci nedorozumění a k naplnění předpokládané univerzální harmonie zájmů.

Klasické liberální řešení těchto nedostatků lidské společnosti spočívá v její reformě, která je možná na všech třech zmíněných analytických úrovních [viz WALTZ 1959]:

- Vzdělávání občanů a politických elit zajistí, že se budou chovat racionálně (v liberálním smyslu), tedy kooperativně a mírumilovně, neboť budou vědět, že jedině tak mohou zvýšit absolutní zisky všech a naplnit předpoklad všeobecné harmonie zájmů.
- Zavedení liberální demokracie a volného trhu zajistí, že racionalita a mírumilovnost se prosadí i na úrovni státu. Reprezentativní vláda zaručí, že chování státu v mezinárodním prostředí se bude řídit skutečnou „vůlí lidu“ a nikoli nelegitimními parciálními zájmy, které kvetou v nedemokratických systémech. „Vůle lidu“ je samozřejmě mírumilovná a spočívá v zájmu o racionální kooperaci s cílem dosáhnout absolutních zisků.
- Mezinárodní anarchie musí být svázána systémem kooperativních institucí, které mezinárodní prostředí promění v provázaný pseudohierarchický systém řízený pravidly, normami, principy a procedurami. Různé liberální proudy se samozřejmě liší v názoru na to, jakou podobu a intenzitu by taková institucionalizace (*international governance*) měla či mohla mít. Institucionalizace

každopádně zabrání projevům neregulované anarchie, například iracionální spirále bezpečnostního dilematu.

V oblasti bezpečnostní analýzy má liberální přístup některé podstatné důsledky. V souvislosti s předpokladem univerzální harmonie zájmů liberálové zdůrazňují „mezinárodní bezpečnost“ na úkor „národní bezpečnosti“, respektive tvrdí, že národní bezpečnost je od mezinárodní bezpečnosti neoddělitelná. Stát proto nejlépe zajistí svou bezpečnost zajištěním mezinárodní bezpečnosti. Bezpečnost státu A není protikladná bezpečnosti státu B, protože bezpečnosti obou může být dosaženo pouze v kontextu všeobecné bezpečnosti. Liberálové proto hovoří o „univerzální“, „společné“, „kooperativní“ či „sdílené“ bezpečnosti. [HORRIGAN, KARASIK: 271-5]

V souvislosti se zajištěním mezinárodní bezpečnosti liberálové upřednostňují instituce „kolektivní bezpečnosti“ (*collective security*). Systém kolektivní bezpečnosti je založen na inkluzivitě (tedy zahrnutí co největšího počtu aktérů včetně potenciálních agresorů) a vytváření a prosazování norem mezinárodního práva. V případě kolektivní bezpečnosti nejsou hrozby předem určeny (spolupráce má pružně reagovat na široké spektrum hrozeb, které se teprve objeví) a systém se nevymezuje vůči vnějšímu prostředí (hrozby se mohou nacházet i uvnitř něho). [ŠEDIVÝ 1997: 120-1]

Současná liberální bezpečnostní analýza počítá i s důležitostí nestátních aktérů a alternativních referenčních objektů (jednotlivec, sociální skupina). V horizontálním směru liberálové souhlasí se zmnožením „sektorů bezpečnosti“, tedy zdrojů bezpečnostních hrozeb. Kromě vojenského a politického sektoru liberálové vyzdvihují důležitost ekonomického a environmentálního sektoru.

Shrňme nyní liberální přístup a liberální bezpečnostní analýzu do několika hlavních bodů relevantních pro zaměření této práce:

- Bezpečnost a moc jsou hrou s nenulovým součtem; zisky jsou relevantní v absolutní, nikoli relativní rovině.

- Mezi zájmy aktérů existuje přirozená harmonie. Racionální chování znamená tuto přirozenou harmonii odhalit a naplnit.
- Mezinárodní anarchii a bezpečnostní dilema je možné odstranit kooperací, vytvářením sítě mezinárodních institucí (organizací a režimů) a prohlubováním „vzájemné závislosti“ (*interdependence*).
- Trvalá kooperace mezi aktéry je racionální, protože vede ke zvyšování absolutních zisků. Porušování norem a závazků je naopak iracionální, protože přináší zisk maximálně krátkodobě.
- Aktéři mezinárodních vztahů a referenční objekty bezpečnosti jsou v současné době rozmanití – nestátní aktéři a nestátní referenční objekty jsou také relevantní.
- Bezpečnostní hrozby mohou být různé povahy a pocházet nejenom z vojenského a politického sektoru, ale i z ekonomického a environmentálního.
- Národní bezpečnost je podřízena mezinárodní bezpečnosti. Dosažení národní bezpečnosti je neoddělitelné od zajištění všeobecné bezpečnosti.
- Řešením je systém kolektivní bezpečnosti (nikoli kolektivní obrany), který je inkluzivní, silně institucionalizovaný, obrácený dovnitř a nevymezující se vůči vnější hrozbě.

Na základě tohoto vymezení lze ve finské debatě o možnosti vstupu do NATO identifikovat následující liberální argumenty pro a proti:

TABULKA 4: Liberální argumenty proti a pro členství Finska v NATO

PROTI

NATO dnes již není užitečná bezpečnostní organizace, protože je příliš spjaté se situací studené války a je příliš elitářské.

Postudenoválečná transformace NATO se nezdařila. Aliance se nedokázala přizpůsobit novému bezpečnostnímu prostředí v Evropě a rozšířenému pojetí bezpečnosti. NATO je stále archaickou organizací kolektivní obrany, nikoli kolektivní bezpečnosti. Tím stojí v cestě bezpečnostní integraci nového typu (jakou je například ESDP).

Místo podpory NATO je potřeba posilovat celoevropské bezpečnostní instituce typu OBSE.

NATO, podřízené zájmům USA, porušuje mezinárodní právo a tím podkopává úsilí o vytvoření kooperativní bezpečnosti založené na respektu ke společným normám a pravidlům.
Ruský šok ze vstupu Finska do NATO (využitý populisty a protizápadními demagogy) by ohrozil vnitřní vývoj Ruska směrem k liberální demokracii a vládě práva, což je prioritní finský zájem. Demokratické Rusko už totiž nebude znamenat pro Finsko bezpečnostní hrozbu.
Vstup Finska do NATO by zničil dlouho budovanou důvěru Ruska vůči Finsku a omezil by možnost budoucí spolupráce mezi oběma zeměmi.
PRO
Nečlenství Finska a Švédska v NATO povede k oddělení baltské bezpečnosti od bezpečnosti celoevropské. Cíl dosáhnout společné a nedělitelné evropské bezpečnosti bude ohrožen.
Členství všech skandinávských zemí v NATO povede k opravdové integraci Skandinávie a celým regionem Baltského moře a k demontáži posledních zbytků železné opony.
Aliance se po studené válce výrazně transformovala a adaptovala na nové bezpečnostní prostředí. Posunula se směrem k organizaci kolektivní bezpečnosti založené na inkluzivitě a otevřenosti.
Finsko by se nemělo zříkat účasti v mezinárodní spolupráci prostřednictvím NATO, neboť tím se připravuje o možnost žádoucím směrem ovlivňovat západní politiku vůči Rusku.
Odmítáním svého členství v NATO Finsko podkopává snahu o hlubší a teritoriálně inkluzivnější institucionalizaci mezinárodních vztahů.
Režim spolupráce mezi NATO a Ruskem (Rada NATO-Rusko, program Partnerství pro mír) dává možnost integrovat Rusko do evropské bezpečnostní architektury, což je prvořadým finským zájmem a země by tento proces měla sama ovlivňovat.
Finská politika non-alliance je v rozporu se snahou země o aktivní zahraniční politiku a o využívání všech možností participace v mezinárodních institucích.
Členství Finska v NATO by bývalo usnadnilo vstup pobaltských zemí, což by následně zvýšilo stabilitu a bezpečnost celého regionu.

4.5.3. Konstruktivistické argumenty

Narozdíl od realistické a liberální tradice je poměrně nesnadné identifikovat znaky, které by definovaly konstruktivismus jako ucelený přístup v teorii mezinárodních vztahů, protože pohledy různých „konstruktivistických“ autorů se od sebe značně odlišují. Lze však říci, že hlavní rozdíl vůči realismu a liberalismu leží na metateoretické rovině: konstruktivisté předpokládají, že realita mezinárodních vztahů je sociální konstrukcí vytvářenou, udržovanou, ale také přeměňovanou

prostřednictvím diskursu. Diskurs je intersubjektivním sociálním mechanismem, v rámci kterého dochází k formulování společenských hodnot a vnímání společenské reality, například sebepojetí společenských skupin a jejich chápání prostředí, ve kterém se pohybují. Sociální realita tedy není „přirozeného původu“, není „objektivní“ a neměnná, jak předpokládají pozitivisté. [DRULÁK 2003: 123]

Protože konstruktivisté nechápou mezinárodní systém jako trvale daný a neměnný, zabývají se zkoumáním jeho konstrukce a rekonstrukce, konkrétně problematikou vztahu jednotka-struktura (*agent-structure*), kterou realisté pomíjejí. Byly dříve jednotky, nebo struktura? Je struktura produktem jednotek, nebo jsou jednotky produktem struktury? Konstruktivisté jako Alexander Wendt přicházejí z řešením problému v podobě „teorie strukturace“: jednotky a struktura jsou *vzájemně* se konstituující, ale ontologicky odlišné entity. Jednotka je v jistém smyslu účinkem struktury a naopak. Mezinárodní struktura přetváří stát a stát přetváří mezinárodní strukturu [RINGMAR 2005: 301].

Narozdíl od (neo)realismu, který přisuzuje aktérům (státům) neměnnou identitu, konstruktivismus připouští, že se identita aktérů může měnit vlivem mezinárodní struktury [DRULÁK 2003: 124].

Alexander Wendt, jeden z nejvlivnějších konstruktivistických autorů, sice přijímá realistický obraz mezinárodní anarchie, ale nechápe ji jako neměnný fenomén přirozeného původu. I mezinárodní anarchie, jako všechny ostatní prvky sociální reality, je pro něj kulturně podmíněna a je tedy sociálním konstruktem vyplývajícím z diskursu. [DRULÁK 2003: 124]

Vestfálský systém je podle Wendta právě takovou „kulturou anarchie“ – systémem sdílených norem, náhledů a skupinových identit, který se vytvořil v konkrétním časovém a místním kontextu, v průběhu staletí se proměňoval a dnes možná stojí na prahu zásadní přeměny v odlišnou „kulturu anarchie“, spočívající ve změně identity

klíčových aktérů směrem k odmítnutí síly jako prostředku řešení sporů ve vzájemných vztazích. [DRULÁK 2003: 124-6]

Wendt ve svém přístupu kombinuje „pozitivistickou epistemologii“ s „kritickou ontologií“. Na jednu stranu věří v možnost rozumového poznávání sociální reality, na druhou stranu si je vědom toho, že tato sociální realita není přirozeného, ale společenského původu – je výsledkem intersubjektivního diskursu a je tedy konstituována na základě sdílených představ aktérů mezinárodních vztahů. [DRULÁK 2003: 124]

Wendt odmítá realistické předpoklady o nevyhnutelných důsledcích mezinárodní anarchie, protože „kultur“ mezinárodní anarchie podle něj existovalo a může existovat více. Anarchie sice může vést k nejistotě, homogenitě aktérů, svépomoci a konfliktům, ale také nemusí – „anarchie je to, co si z ní státy udělají“ (*anarchy is what states make of it*) [RINGMAR 2005: 306]. To platí i o všech ostatních prvcích sociální reality jako jsou skupinová identita a její hodnoty, pojetí moci a bezpečnosti a vnímání hrozeb.

Konstruktivisté rovněž tvrdí, že pro mocenské vztahy v mezinárodním prostředí nejsou v konečném důsledku důležité materiální skutečnosti, ale to, jak jsou reprezentovány. Takže například rovnováha moci není mechanickou rovnováhou mezi materiálními prostředky, které mají jednotliví aktéři k dispozici, ale „rovnováhou hrozeb“ – rovnováhou mezi představami, které o sobě aktéři mají. [RINGMAR 2005: 308]

Kromě toho, že jsou sociálně konstruovány skupinové identity, jsou konstruovány i zájmy, protože zájmy jsou odvozeny od identit – pouze pokud máme nějakou představu o nás samých, o našem postavení ve světě a o našem vztahu k ostatním aktérům, můžeme definovat své zájmy. Zájmy (včetně „národních zájmů“) proto nejsou podle konstruktivistů objektivně dané, tedy předcházející sociální interakci, ale jsou naopak teprve produktem této interakce. V jejím průběhu se mohou měnit v souladu s tím, jak se mění identita skupiny. [RINGMAR 2005: 308]

Postupná proměna identity aktérů je tedy podle konstruktivistů způsob, jak překonat destruktivní projevy „vestfálského typu“ kultury anarchie, který převládal v uplynulých třech stoletích. Ačkoli je ale realita mezinárodních vztahů (včetně konkrétní „kultury anarchie“ a skupinových identit, které ji podírají) sociálním konstruktem, neznamená to, že je možné ji změnit snadno a rychle. Změny jsou možné spíše pomalu a postupně.

Originálním příspěvkem severského bezpečnostního myšlení do konstruktivistické bezpečnostní analýzy je koncept sekuritizace (*securitisation*). Sekuritizace je diskursivním nástrojem konstrukce bezpečnostních hrozeb. Bezpečnostní hrozby a jejich důležitost nejsou objektivními, vnějšími fenomény. Identifikace a vnímání hrozby je naopak produktem bezpečnostního diskursu, který se zaštiťuje bezpečností daného referenčního objektu a hodnotami s ním spojenými. Společenský diskurs samozřejmě (re)konstruuje i to, jaké hodnoty jsou ceněné v rámci referenčního objektu a ohrožení jakých hodnot tedy může být sekuritizováno do podoby bezpečnostní hrozby.

Zranitelnost nebo slabost může vzniknout v mnoha různých oblastech. Aby se ale stala „bezpečnostní hrozbou“, musí splnit přesně definovaná kritéria, která ji vydělí ze standardního politického procesu. Sekuritizačním aktérem (tedy vlivným účastníkem bezpečnostního diskursu, jehož názor má šanci převládnout a být akceptován) jí musí být dodán charakter existenčního ohrožení referenčního objektu. Sekuritizační aktér si tím zajišťuje souhlas příjemců informace s použitím výjimečných opatření, které jsou za hranicemi toho, co je přípustné za normálních okolností. [BUZAN 1997: 13-14]

Problémy jsou sekuritizovány, pokud vlivní účastníci diskursu (sekuritizační aktéři – většinou politické, akademické a novinářské elity) o nich začnou hovořit jako o existenčním ohrožení ceněných hodnot referenčního objektu a jejich názor je v rámci diskursu akceptován. „Sekuritizační formulí“ je, že bezpečnostní hrozby vyžadují přijmout výjimečná opatření nebo nouzovou akci. Stručně řečeno, v kontextu

bezpečnostní politiky státu proces sekuritizace legitimizuje použití síly tam, kde by to normálně nebylo přípustné. [BUZAN 1997: 13-14]

Sekuritizace znamená přesun problému z oblasti normální politiky do oblasti „panické politiky“ (*panic politics*), kde je ospravedlněno utajování, dočasné porušování jiných hodnot, které se nacházejí níže na hodnotovém žebříčku (například ochrany soukromého majetku), výjimečné exekutivní pravomoci a vůbec činnosti, které by za normálních podmínek byly nelegální. [BUZAN 1997: 13-14]

Sekuritizaci můžeme chápat jako extrémnější verzi politizace. Je to intersubjektivní proces, kterým je prosazeno chápání nějakého problému jakožto existenční hrozby. Teoreticky může být jakýkoli problém umístěn kdekoli ve spektru od nepolitického (stát a jeho instituce se jím nezabývají a není předmětem politického rozhodování), přes zpolitizované (problém se stává součástí politické debaty a vyžaduje zapojit zdroje státu), až po sekuritizované (problém je prezentován jako existenční hrozba vyžadující speciální bezpečnostní opatření a ospravedlňující akce mimo běžně platná pravidla politického procesu). [BUZAN, WAEVER, DE WILDE 1998: 23-24]

V rámci bezpečnostního diskursu je problém dramatinován a prezentován jako nejvyšší priorita. Pomocí nálepky „bezpečnostní“ chce sekuritizační aktér dosáhnout toho, aby byl oprávněn použít výjimečné prostředky. Úkolem analytika není hodnotit objektivitu hrozeb, tedy zda prezentovaná hrozba „opravdu“ ohrožuje referenční objekt. Jeho úkolem je spíše porozumět procesu intersubjektivního konstruování přesvědčení, že něco má být považováno za bezpečnostní hrozbu a kolektivně na to reagováno. [BUZAN, WAEVER, DE WILDE 1998: 33-35; BUZAN 1997: 18-19]

Proces sekuritizace je to, čemu lingvistika říká „řečový akt“ (*speech act*). Konstruktivistický bezpečnostní analytika zkoumá, kdo, jakým způsobem, za jakých okolností a s jakým výsledkem uskutečňuje takové úspěšné řečové akty, kterými dochází k sekuritizaci. Pokud však k sekuritizaci přistupujeme jako k řečovému aktu, nevyhneme se problému vztahu mezi pozorovaným a pozorovatelem v souvislosti s

nastolováním bezpečnostní agendy. Koncept sekuritizace slouží k pochopení toho, jak závažné je hovořit v rámci diskursu o bezpečnosti (*talking security*), a že to proto vyžaduje velkou zodpovědnost sekuritizačního aktéra, ale i analytika, který o bezpečnosti píše, neboť i ten provádí řečový akt a může se tak podílet na sekuritizačním diskursu. [BUZAN, WAEVER, DE WILDE 1998: 26-27].

Shrňme nyní konstruktivistický přístup a konstruktivistickou bezpečnostní analýzu do několika hlavních bodů relevantních pro zaměření této práce:

- Konstruktivismus vychází z odlišné ontologie, než pozitivistické přístupy. Sociální realita (včetně takových fenoménů jako jsou společenské hodnoty a bezpečnostní hrozby) je výsledkem intersubjektivní sociální konstrukce. Bezpečnost a hrozby nejsou objektivní (přirozené) povahy, ale jsou sociálně podmíněné.
- Prostředkem konstruování hodnot a hrozeb je mechanismus intersubjektivního sociálního diskursu. Jeho prostřednictvím jsou určité problémy posunovány z politické roviny na rovinu bezpečnostní, čímž dochází k jejich „sekuritizaci“.
- Sekuritizace je sociálním konstruováním bezpečnostních hrozeb a „adekvátních“ reakcí na ně. Činitelé, kteří mají vliv v rámci mechanismu diskursu, jsou „sekuritizačními aktéry“ – mají moc prosadit svůj pohled a sekuritizovat problém.
- Všechny další prvky sociální reality, které pozitivistické přístupy přijímají nereflektovaně jako dané, jsou v konstruktivistické perspektivě sociálně podmíněné, tedy nesamozřejmé. Platí to o mezinárodní anarchii, státní suverenitě, teritoriální integritě, bezpečnosti, rovnováze moci, bezpečnostním dilematu i národní identitě. „Anarchické mezinárodní vztahy“ proto nejsou „předspolečenským stavem“ (Hobbesovým „přirozeným stavem“), jak předpokládají realisté i liberálové, ale naopak jedním z typů sociální struktury, která má své specifické normy a pravidla.
- O tom, jak stát (národ) vnímá sám sebe v mezinárodním prostředí vůči ostatním aktérům, rozhoduje jeho identita, která je samozřejmě sociálně konstruovaná a prochází přeměnami, které souvisí s rekonstitucí definičních

hodnot. Sebepečetí (identita) rovněž určuje chování státu v mezinárodních interakcích, formulaci jeho zájmů a jeho vnímání bezpečnostních hrozeb.

- Konstruktivistickou cestou k překonání konstruktivní mezinárodní anarchie je resocializace aktérů, tedy proměna jejich identity a hodnot, které vyznávají. Výsledkem může být například konstrukce nekonfliktního „bezpečnostního společenství“ (*security community*), které ze vztahů mezi aktéry vyloučilo samotnou představitelnost vojenského konfliktu jakožto řešení vzájemných neshod.

Ontologická odlišnost konstruktivismu od pozitivistických přístupů znamená, že není příliš adekvátní snažit se o identifikaci konkrétních argumentů pro nebo proti členství Finska v NATO jako „konstruktivistických“. Je sice možné, aby si bezpečnostní analytik, účastník se finského diskursu, uvědomoval diskursivní konstrukci bezpečnostních hrozeb (například „ruské hrozby“) a odhaloval argumentační vratkost či zájmovou podmíněnost tohoto konstruování, sám ale nemůže přispět „pozitivním“ návrhem řešení, neboť by se zpronevěřil své ontologické perspektivě. Může tedy upozornit na to, že hodnoty a hrozby nejsou objektivními (přirozenými) fenomény, nemůže však tvrdit, že „konstruování této hrozby je objektivně chybné a místo ní by měl být sekuritizován tento problém, který je objektivně závažnější“. [BUZAN 1997: 18-19]

Pod hlavičku konstruktivistických argumentů se ale můžeme pokusit zařadit alespoň ty, které předpokládají diskursivní podmíněnost sociálních hodnot, zájmů, bezpečnostních hrozeb a navrhovaných řešení. Problémem, který je v této souvislosti obzvláště relevantní, je (re)konstrukce společenské (většinou národní) identity. Pochopení toho, že národní identita není přirozeným a nadčasovým faktem, ale že prochází procesem změny, zařazuje tento typ argumentů mezi „konstruktivistické“. Všechny úvahy, které dávají členství Finska v NATO do souvislosti s přeměnou finské národní identity, jsou proto v určitém smyslu konstruktivistické povahy.

Na základě tohoto vymezení lze ve finské debatě o možnosti vstupu do NATO identifikovat následující konstruktivistické argumenty pro a proti:

TABULKA 5: Konstruktivistické argumenty proti a pro členství Finska v NATO	
PROTI	
	Neutralitní politika a vojenská nezúčastněnost se stala součástí finské národní identity, založené na „skandinávských hodnotách“.
	Vojenská nezúčastněnost je morálnější než členství v obranných aliancích a lépe odpovídá identitě Finska jako mírumilovného skandinávského státu.
	„Ruská hrozba“ je některými účastníky diskursu nepřesvědčivě konstruována na základě nevěrohodných předpokladů a argumentů.
	Vojenská nezúčastněnost pozitivně vymezuje roli Finska na mezinárodní scéně, posiluje reputaci země a umožňuje jí provádět politiku, jakou si členové vojenských aliancí nemohou dovolit (prosazování norem v mezinárodním systému, zprostředkování řešení krizí).
	Finsko není a nechce být vnímáno jako postkomunistické země trpící pocitem bezpečnostní nejistoty. Usilováním o členství v NATO by se Finsko na mezinárodní scéně přiřazovalo k zaostalejším zemím střední Evropy, což je pro image země nežádoucí.
	Členství v NATO znamená být na mezinárodní scéně vnímán jako blízký spojenec USA a jako podporovatel jejich agresivní zahraniční politiky, která je v rozporu se skandinávskými hodnotami. To by poškodilo reputaci Finska.
PRO	
	Skandinávská identita odlišná od zbytku Evropy je již anachronismem. Finsko musí naopak přijmout obecnou evropskou identitu, k čemuž vede cesta právě zapojením země do EU, ESDP i NATO.
	Vedle členství v EU zajistí Finsku uznání jeho statusu standardního (západo)evropského státu právě členství v NATO. Pro západoevropský stát je „normální“ být členem NATO.
	Členství v Alianci je poslední krok, který Finsko musí učinit k překonání své tradice perifernosti, marginálnosti, přehlíženosti a zranitelnosti.
	Členství v NATO by znamenalo překonání posledních reziduí studenové války finlandizace, chápané jako stigma. Vstup do Aliance by tedy Finsku pomohl vyrovnat se s minulostí.
	Členství Finska v NATO by bývalo usnadnilo vstup Estonska, kulturně a jazykově blízké země.
	Vstup Finska a Švédska do NATO by umožnil vznik širší baltské komunity, založené na společných hodnotách, protože všechny státy přiléhající k Baltskému moři by byly členy Aliance (s výjimkou Ruska).

Finští sekuritizační aktéři (tedy účastníci finského bezpečnostního diskursu, jejichž pozice byly představeny v části 4.5.) samozřejmě volí různé argumenty, shrnuté výše.

Rozdíly mezi nimi nejsou jenom v souvislosti s jejich názorem, zda vstoupit do NATO nebo nikoli, ale také v souvislosti s tím, jaký typ argumentů pro obhajobu své pozice preferují – zda realistické, liberální, nebo konstruktivistické.

Finské vlády (tedy oficiální bezpečnostní politika země) upřednostňují hlavně realistické a některé liberální argumenty proti rychlému vstupu země do Aliance. Do první skupiny argumentů patří především zájem na zachování stability severského/baltského regionu, obava z ruské odvety a přesvědčení o nepotřebnosti (či nedůvěryhodnosti) obranných garancí NATO.

Do druhé skupiny patří obava o vnitropolitický vývoj v Rusku ve smyslu podkopání pozice demokratických a prozápadních sil a zničení dlouho budované důvěry mezi oběma zeměmi a tím kooperativních vztahů mezi Ruskem a severskými zeměmi. Nevysloveným argumentem finských vlád proti rychlému vstupu země do NATO pak byla obava z poškození image země, pokud by se připojila k chudým a nestabilním zemím střední Evropy, které v devadesátých letech usilovaly o členství v Alianci.

Na oficiální úrovni (a v zásadě v souladu s tradicí „finlandizace“) se finské vlády od začátku devadesátých let úzkostlivě vyhýbaly jakémukoli náznaku, že považují ruský stát za (potenciální) hrozbu finské bezpečnosti. Bylo by to v rozporu s liberální agendou (finskou i západní) budování kooperativních vztahů s Ruskem. Na druhou stranu někteří kritici finské obranné politiky, jako například Henrikki Heikka, tvrdí, nepřiznaná obava z ruské vojenské hrozby po celou dobu od konce studené války tvořila základ finského bezpečnostního uvažování, což se projevilo například odhodláním zachovat tradiční systém teritoriální obrany, masovou armádu nebo třeba odmítnutím podepsat Ottavskou dohodu o zákazu pozemních min. [HEIKKA 2004: 2]

Podpora vstupu do NATO je široce rozšířená mezi finskými novináři píšícími o zahraniční a bezpečnostní politice. Ti využívají převážně liberální argumenty spojené s přesvědčením, že NATO se po studené válce úspěšně transformovalo v instituci kolektivní bezpečnosti, která má významný vliv na vztahy mezi Západem a Ruskem.

Finsko by proto v těchto institucionálních mechanismech mělo v zájmu svém i společné evropské bezpečnosti participovat. Často je jimi také využíván umírněný realistický argument, že neúčast v NATO povede k marginalizaci vlivu Finska v evropské bezpečnostní architektuře.

Finská bezpečnostní komunita je v názoru na členství v NATO rozdělena (což je přirozené). Někteří její vlivní členové (Jakobson, Ahtisaari) členství podporují. Martti Ahtisaari chápe vstup do Aliance jako prostředek pro vyrovnání se se studenoválečnou minulostí země a pro potvrzení její identity jako standardního západoevropského státu. Značná část finských bezpečnostních expertů je však ke vstupu země do NATO skeptická a většinou využívá liberální argumentů proti členství. Například Hanna Ojanen tvrdí, že transformace NATO po studené válce selhala a Aliance dnes stále vychází ze zastaralého pojetí bezpečnosti a bezpečnostní politiky, které je v současném evropském kontextu stále méně relevantní.

Je zajímavé (ale v zásadě souznící s finskou národní identitou), že obhájcí vstupu do NATO jen zřídka kdy využívají „tvrdých“ realistických argumentů – tedy že členství v Alianci zvýší moc Finska vůči Rusku, zajistí Finsku americké bezpečnostní garance proti ruské hrozbě, případně podpoří zatlačení Ruska ve chvíli jeho slabosti co nejdále na východ. Poněkud překvapivou výjimkou je Max Jakobson, který podporoval vstup Finska do NATO právě za účelem získání obranných garancí proti potenciální ruské hrozbě.

4.6. Finsko a ESDP

4.6.1. Význam členství v EU pro Finsko a jeho identitu

Po skončení studené války se Finsko rozhodlo následovat příkladu svých dvou skandinávských sousedů – Švédska a Norska – a podalo přihlášku do Evropského společenství. Ovšem například Švédsko tak učinilo již roku 1989, zatímco Finsko vyčkávalo až do roku 1992, tedy do rozpadu Sovětského svazu. Toto prodlení ve srovnání se Švédskem a Norskem dobře ilustruje přetrvávající finské obavy z velkého východního souseda a kontinuitu finské „finlandizační“ politiky, trvající ještě několik let po skončení studené války. Členskou zemí EU se stalo Finsko spolu se Švédskem a Rakouskem roku 1995.¹⁷

Narozdíl od Švédska bylo členství Finska v EU ospravedlňováno především politicky a bezpečnostně, ekonomická motivace byla druhořadá. Bezpečnostní argumenty pro členství lze opět rozčlenit do tří skupin podle hlavních teoretických přístupů mezinárodních vztahů. Všechny uvedené argumenty hrály důležitou roli ve finském rozhodování, zda podat přihlášku do ES/EU.

Realistické motivy se týkaly především finsko-ruských vztahů, liberálně institucionalistické souvisely s úlohou mezinárodních kooperativních institucí v managementu evropské bezpečnosti a konstruktivistické argumenty zdůrazňovaly postavení Finska v Evropě a finskou identitu jako západoevropského národa.

---

¹⁷ Norští voliči odmítli členství v EU v referendu konaném roku 1994.

TABULKA 6: Argumenty podporující členství Finska v EU

<p>Realistické motivy</p>	<p>Členství v EU je ve Finsku chápáno především jako posílení pozice země na mezinárodní scéně, a to hlavně vůči Rusku. Po vstupu do EU se totiž dosavadní vztah Finsko-Rusko, nevyvážený v neprospěch Finska, proměnil ve vztah EU-Rusko, kde je naopak Finsko součástí silnější strany jednacího stolu. „Ruský faktor“ byl tedy při podávání přihlášky do ES jedním z rozhodujících, a to v negativním smyslu (jako zdroj obav, zda tento krok nezhorší bezpečnost Finska) i pozitivním smyslu (jako pobídka k činu). Až do roku 1992 si Finsko nebylo jisto, zda nebude usilováním o členství destabilizovat svůj vztah se SSSR/Ruskem. Jakmile se však Sovětský svaz zhroutil a samostatné Rusko se zdálo být slabým a dezorientovaným, Finové podali přihlášku do ES, aby se členstvím v této západoevropské integrační struktuře pojistili proti případnému obnovení ruského tlaku v budoucnosti.</p>
<p>Liberálně-institucionalistické motivy</p>	<p>Ve Finsku je rozšířen názor, že členství v EU sice nepřináší žádné přímé bezpečnostní záruky, přesto však Unie nepřímou podporou posiluje bezpečnost svých členských zemí prostřednictvím vzájemné solidarity [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 22]. Finové tradičně věří v důležitost a účinnost multilaterálních mezinárodních organizací a režimů, jež zmírňují mezinárodní anarchii a usnadňují komunikaci mezi státy. Stejně jako v případě regionální spolupráce v baltském regionu (<i>Rada zemí Baltského moře</i>), se Finsko i své členství v EU snaží využít ke svému hlavnímu cíli – podpořit demokratické Rusko a integrovat ho do celoevropské bezpečnostní architektury. V roce 1998 vypracovalo projekt s názvem <i>Severská dimenze CFSP (Northern Dimension)</i>, který koncem téhož roku Evropská rada přijala jako oficiální politiku Unie v rámci CFSP. Cílem programu bylo posílit finskou bezpečnost prostřednictvím podpory vztahů mezi Ruskem a EU a mezi všemi zeměmi severní Evropy vůbec. Finové doufali, že se jim podaří prohloubit vzájemnou závislost mezi Ruskem a EU a tím zmírňovat napětí ve vzájemných vztazích. Nezanedbatelným motivem pro iniciování programu Severské dimenze však byla i snaha Finska prezentovat se jako činný členský stát EU, který má zájem rozvíjet CFSP. [PURSIAINEN, SAARI 2002: 26-27]</p>

Konstruktivistické motivy

Členství v EU hraje důležitou roli v potvrzování a posilování identity Finska jako standardního západoevropského státu. Finové doufají, že členství v EU je definitivním uznáním toho, že jejich země je součástí západoevropského politického a bezpečnostního systému. Poté, co se Finsku v padesátých letech prostřednictvím členství v Severské radě podařilo dosáhnout mezinárodního uznání své „skandinávskosti“, v devadesátých letech se mu pomocí členství v EU podařilo odpoutat od svého dosavadního dominantního problému – mocensky asymetrického sousedského vztahu s Ruskem. Přijetím Finska do EU Západoevropané uznali (podle finského mínění) „evropskost“ země. Jako malá země, která byla po celou svou historii na periferii Evropy a která byla západními demokratiemi ponechána napospas svému východnímu sousedu, vidí Finsko ve členství v EU šanci, jak se etablovat v „jádro Evropy“ („*in the core of Europe*“). Finové věří, že se díky své aktivní politice v rámci EU a díky vstupu do Evropské měnové unie konečně stali součástí jádra evropské politiky. Finská debata o ESDP se proto do značné míry točí okolo otázky, zda by případné odmítnutí evropské kolektivní obrany a vyjednání výjimky po vzoru Dánska neoslabilo pozici Finska v EU a neodsunulo ho znovu z jádra na periferii Evropy. Naopak ve švédské debatě tento problém nehraje příliš důležitou roli, neboť Švédové nikdy pocitem bezvýznamnosti a perifernosti netrpěli a v diskusi o zachování či opuštění své vojenské nezúčastněnosti berou v úvahu spíše domácí veřejné mínění, než vnější faktory. Podobně při rozhodování o tom, zda se má Švédsko připojit k Evropské měnové unii hrají nejdůležitější roli čistě ekonomické argumenty. Ve Finsku se naopak jednalo o převážně politickou otázku týkající se povahy vztahu Finska k „Evropě“. Členství v EU je také vnímáno jako něco, co přináší Finsku více vlivu a manévrovacího prostoru. [KHOL 2002: 125-126; OJANEN 2000: 4]

Členství v EU má proto pro Finsko velmi specifický význam, odlišný od toho, jak své začlenění do Unie vnímají Švédsko a Rakousko. Po vstupu do EU došlo k zřetelné „europeizaci“ finské zahraniční politiky a na oficiální úrovni i k oslabení severské identity Finska ve prospěch identity celoevropské. [OJANEN 2000: 4-5]

Jak shrnuje komentátor deníku Helsingin Sanomat: „*Mínění, jaké o nás mají lidé v ‚Evropě‘, je pro nás Finy kvůli našim historickým zkušenostem stále podstatné. Koneckonců nedůležitějším aspektem vstupu do EU bylo to, že definitivně změnil politickou polohu Finska v Evropě – ze země ve stínu Ruska se stala členská země EU a dokonce součást jejího jádra*“ [PENNANEN 2004]. Členství v EU je pro Finsko (narozdíl od Švédska) historickým zadostiučiněním, čímž se podobá postkomunistickým zemím střední Evropy.

4.6.2. Finsko a otázka evropské kolektivní obrany

Historicky je Finsko nováčkem v procesu evropské integrace a geograficky leží na hranicích EU. Jeho snaha získat uznání jako součást jádra Unie znamená, že musí tato dvě omezení překonat. Jeho vojenská nezúčastněnost a odpor k přeměně EU ve vojenskou alianci jej proto stavěl do obtížné a rozporuplné situace, neboť se v důležité oblasti ESDP vyřazovalo z hlavního proudu a muselo hledat cesty, jak zajistit, aby jistá nekompatibilita jeho bezpečnostní doktríny s ostatními zeměmi EU nevedla k marginalizaci země v evropské politice.

V době přijetí Finska do EU byla jeho politika vojenská nezúčastněnosti shledána jako kompatibilní se členstvím v Unii za předpokladu, že země nebude působit jako překážka v budování Společné zahraniční a bezpečnostní politiky. V zájmu získání členství v EU Finsko s touto podmínkou souhlasilo a nemohlo si vyjednat takové výjimky, jaké získalo roku 1992 Dánsko. Ovšem nedůvěra k vojenské nezúčastněnosti v rámci EU nikdy nevytizela a tato politika byla vždy vnímána jako nepříjemná komplikace v procesu vytváření CFSP a ESDP. Objevovala se obvinění z alibismu vojensky nezúčastněných zemí, které jsou na jedné straně členy Unie se všemi právy a výhodami a které od druhých očekávají pochopení pro svou specifickou obrannou doktrínu, ovšem na druhé straně nejsou údajně ochotné podílet se na povinnostech a nákladech spojených se členstvím v evropské komunitě. [OJANEN 2000: 2]

Aby Finsko vyvrátilo tyto pochybnosti a nedůvěru starších členů EU, snaží se od počátku vystupovat maximálně aktivně a konstruktivně i v rámci CFSP. Chce dokázat, že je samo odhodláno přispět k rozvoji ESDP vlastními iniciativami a že posun od neutrality k neúčasti ve vojenských aliancích znamenal důležitou a radikální změnu v jeho bezpečnostní orientaci [OJANEN 2000: 2]. Zatímco během studené války byla neutralitní politika Finska maximalistická, dnes je jeho politika „*military non-alliance*“ v rámci EU naopak minimalistická. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 20]

Neúčast ve vojenských aliancích je proto Finskem prezentována jako politika, která nebrání aktivní participaci v mezinárodní bezpečnostní spolupráci. Spíše naopak – Finsko zdůrazňuje nutnost mezinárodní spolupráce pro své vlastní bezpečnostní zájmy. Ovšem vojenská neúčastnost je v rostoucí míře neslučitelná s rozvojem ESDP a Finsko musí spolu s ostatními „postneutrálními“ zeměmi EU čelit obviněním z nedostatečného úsilí při budování společné evropské bezpečnosti a z „černého pasažerství“ v bezpečnostních otázkách. [OJANEN 2000: III]

Finsko je připraveno akceptovat opatření vedoucí k posílení bezpečnostní dimenze EU, pokud to neohrozí jeho status vojensky neúčastněné země. Spolu se Švédskem se proto snaží především o to, aby byla narysována co nejzřetelnější hranice mezi krizovým managementem, který aktivně podporuje, a kolektivní obranou, kterou odmítá jako neslučitelnou se statutem vojenské neúčastnosti. Podle poněkud násilné finské a švédské interpretace pak vlastně pojem „obrana“ v kontextu EU znamená (nebo by znamenat měl) synonymum krizového managementu. [OJANEN 2000: III]

Kolínský summit Evropské rady v roce 1999 stanovil, že se ještě téhož roku rozhodne o začlenění funkcí ZEU do rámce EU. Finsko a Švédsko s tím souhlasily, ovšem pod podmínkou, že se nebudou muset vzdát svého statusu zemí neúčastnících se vojenských aliancí. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 14]

Během jednání vedoucího k dokumentu o obranné dimenzi EU, který byl přijat na Helsinském summitu EU v prosinci 2000, bylo Švédsko vnímáno jako méně nakloněné kompromisu, než Finsko, což bylo způsobeno faktem, že Finsko bylo v té době předsednickou zemí unie a muselo reprezentovat středovou polohu EU a být přizpůsobivější než jindy. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 15; OJANEN 2000: 4]

V květnu 2000 prohlásila nově zvolená finská prezidentka Tarja Halonen jednoznačně: „*Nevidím žádný důvod pro to, aby byl závazek vzájemné obrany začleněn mezi funkce EU*“ [citováno ve VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 16].

Finsko se rovněž stalo členem *Západoevropského sdružení pro vyzbrojování* (WEAG). WEAG byla založena roku 1976 západoevropskými členy NATO s výjimkou Islandu, aby koordinovala jejich nákupy a výrobu zbraní. V listopadu 1999 WEAG souhlasila s tím, že se k ní mohou připojit i neutrální země EU a Polsko, Maďarsko a ČR. Finsko požádalo o členství v květnu 2000. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 15]

Protože Finsko mělo pro získání svého členství v EU bezpečnostní motivaci, není překvapením, že finská vláda oficiálně podporuje „posilování efektivity EU na poli zahraniční politiky a bezpečnosti“. Zároveň ovšem odporuje politice vytváření společné evropské obrany s argumentem, že kolektivní obrana nemá žádnou souvislost s posilováním role EU v mezinárodních vztazích a posilováním schopností Unie řešit krizové situace. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 22-23]

Důležitou roli ve finské debatě o kolektivní evropské obraně hraje obava, zda její odmítání a trvání na vlastní vojenské nezúčastněnosti neoslabí pozici země v „evropském jádru“, kam se Finové podle svého mínění zařadili přijetím společné evropské měny. Zatím v diskusi převládá názor, že nezúčastněnost je cennější hodnotou a že by Finsko nemělo na společnou obranu přistupovat. Jak prohlásila finská prezidentka Tarja Halonen v roce 2000, *„Našimi činy jsme ukázali, že země může hrát roli v jádru Evropy bez toho, aby musela být součástí [nějaké] vojenské aliance. Hodláme v této politice pokračovat“* [citováno ve VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 23].

I když Finsko není členem NATO, nepřeje si, aby došlo k oslabení transatlantické vazby. I to je jedním z důvodů, proč odmítá rychlé budování obranné dimenze EU: Unie by měla uvítat přítomnost USA v Evropě a její výhody. Finský ministr obrany Jan-Erik Enestam roku 2000 napsal, že oslabování transatlantických vazeb následkem příliš radikálního vytváření autonomních evropských obranných kapacit by nepřispělo k bezpečnosti severní Evropy a že je v zájmu nezúčastněných zemí jako jsou Finsko a Švédsko fungující vztah mezi EU a NATO. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 23-24]

Finsko rovněž odmítá evropskou harmonizaci národních obranných struktur. Finskou pozicí je, že o konvergenčních kritériích v procesu vytváření ESDP lze hovořit pouze v souvislosti s krizovým managementem, tedy *peacekeepingem*. Má smysl vyvíjet společné standardy pro jednotky určené pouze pro tyto operace, ale nikoli pro národní obranu jako celek. Finsko totiž považuje za klíčové, aby mohlo samo rozhodovat o tom, zda si ponechá svůj obranný systém založený na všeobecné branné povinnosti a tradiční teritoriální obraně. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 24]

EU jako případný aktér v oblasti společné obrany je ovšem finskou veřejností vnímán mnohem pozitivněji než NATO. Přibližně dvakrát větší počet Finů totiž souhlasí s rozvojem společné evropské obrany a s tím, aby bylo Finsko součástí tohoto procesu, než s tím, aby se země stala součástí Severoatlantické aliance. Nicméně ani podpora evropské obrany se nestala většinovým názorem a ve Finsku je nižší než v jakémkoli jiném členském státě EU. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 35]

Podle průzkumu veřejného mínění z června 2003 podporovalo vytvoření společné evropské obrany 49 procent respondentů, proti bylo jen 41 procent. Politici, kteří chtějí zachovat vojenskou nezúčastněnost Finska však interpretovali tento průzkum tak, že veřejnost nemá o této problematice dostatek informací a neví, že „vojenským jádrem EU je NATO“. Jaakko Laakso z Levicové aliance prohlásil, že „*Finsko je tlačeno do NATO přes kuchyň EU.*“ [Laakso citován v HS 2003f]

V posledních letech se ovšem začínají na politické scéně množit vlivné hlasy, které tvrdí, že Finsko musí urgentně přehodnotit svou bezpečnostní politiku – nikoli s ohledem na NATO, ale právě v souvislosti s vytvářením obranné dimenze EU. Bývalý sociálnědemokratický premiér a předseda parlamentu Paavo Lipponen, jehož zahraniční politika byla charakteristická snahou získat pro Finsko za každou cenu místo v „jádru EU“, se obával, že pokud se země nezačne plně účastnit rozvoje ESDP, toto postavení ztratí. Lipponen se domnívá, že v současnosti je status vojenské

nezúčastněnosti již zcela nepoužitelný, neboť pro řadu zemí EU je spíše synonymem pro pasivitu. Zájmem Finska tento koncept škodí a měl by být opuštěn. [HS 2004h]

Na finské politické scéně (zejména mezi levicovými stranami) je však značně rozšířen názor, že EU a NATO jsou natolik úzce propojeny, že účast Finska na společné evropské obraně by vlastně znamenala přímou závislost země na rozhodnutích a prostředcích NATO. Tato závislost se týká nejenom obrany, ale i krizového managementu v rámci ESDP, neboť také mírové mise EU budou s největší pravděpodobností závislé na prostředcích, personálu a plánování Severoatlantické aliance. Zastánci zachování neúčasti ve vojenských aliancích hrozí tímto vývojem v případě, že by se naplnily záměry obhájců evropské kolektivní obrany (jakým je například Lipponen), kteří navrhují opustit vojenskou nezúčastněnost nikoli ve prospěch členství v NATO, ale „pouze“ kvůli zapojení země do obranné dimenze EU.

Náčelník štábu finské armády Juhani Kaskeala dokonce prohlásil, že účast na společné evropské obraně by nejprve vyžadovala členství Finska v NATO. Podle něj mohou být bezpečnostní garance EU, které by se neopíraly o NATO, pouhým deklaratorním vyjádřením solidarity bez reálného významu. [HS 2003g]

Někteří vlivní účastníci finského bezpečnostního diskursu (například Hanna Ojanen) otevřeně podporují větší zapojení Finska do ESDP na základě předpokladu o zásadní změně bezpečnostního prostředí v Evropě v důsledku konce studené války a pokračující evropské integrace. V souvislosti s rozšířením pojetí bezpečnosti Hanna Ojanen předpokládá, že se mění i samotné pojetí „obraný“. To pojetí kolektivní obrany, které stále ještě reprezentuje NATO, je podle ní zastaralé a neadekvátní. Naproti tomu „nové“ pojetí obrany, které se rýsuje v souvislosti s vývojem ESDP a které je založeno na takových nástrojích jako krizový management, postkonfliktní rekonstrukce, zprostředkování krizí a rozvojová spolupráce je naopak to, co má podle ní v evropském kontextu budoucnost a co zároveň souzní s finskou tradicí v oblasti *soft security*. [OJANEN 2005]

4.6.3. Finsko a krizový management

Ve Finsku je krizový management chápán přibližně stejně jako tradiční *peacekeeping*, se kterým má země bohaté zkušenosti z působení v operacích pod hlavičkou OSN. Aura její neutralitní politika způsobovala, že finští „*peacekeepers*“ bývali pro účastníky konfliktů přijatelnější, než vojáci z aliančních zemí. [OJANEN 2000: 7]

Finsko se dlouhodobě snaží ukázat, že se aktivně účastní vývoje CFSP a „omluvit“ tak svůj zájem o krizový management na úkor společné obrany. Roku 1996 podalo společně se Švédskem návrh mezivládní konferenci v Amsterdamu na posílení schopností EU v oblasti zvládnání krizí. Obě země navrhly, aby byly do agendy CFSP zahrnuty takzvané petersberské úkoly (humanitární a záchranné úkoly, operace na udržení míru a bojové operace spadající do krizového managementu včetně vynucování míru) a aby bylo vytvořeno institucionální propojení ZEU a EU tak, aby ZEU mohla implementovat rozhodnutí týkající se krizového managementu, které byly přijaty EU. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 14]

Prostřednictvím této iniciativy se obě země snažily dokázat, že neznamení překážku pro formování CFSP/ESDP, že si rovněž přejí pozitivní vývoj v této oblasti a že jsou v tak citlivých otázkách schopny dosáhnout účelného kompromisu. Ovšem některé členské země EU interpretovaly finsko-švédskou iniciativu pouze jako vynucený ústupek, kterým si obě země těžko vylepší reputaci. [OJANEN 2000: 2]

Finsko a Švédsko ovšem přijetí své iniciativy vnímaly jako jednoznačný úspěch. Závěrečný text Amsterdamské smlouvy (jež byla výsledkem mezivládní konference) obsahoval princip práva na rovnou účast na rozhodovacím procesu pro všechny členské země EU bez ohledu na jejich bezpečnostní doktrínu. Podle svého mínění obě země také dokázaly nakreslit ostrou hranici mezi krizovým managementem a obranou, která mezi petersberskými úkoly není. Kolínský summit EU pak potvrdil rovná práva všech zemí a uznal rozdílnost jejich názorů v oblasti bezpečnosti za legitimní. [OJANEN 2000: 7-8]

Aby Finsko a Švédsko oddálily vytváření obranné dimenze ESDP, která by definitivně odstranila poslední zbytky jejich neutrality v podobě „*military non-alliance*“, snaží se zdůrazňovat důležitost nevojenských prostředků zvládnání krizí a nástrojů *soft security* vůbec. Obě země na evropské scéně koordinovaně prosazují názor, že spoléhání na vojenské prostředky zvládnání krizí nestačí. EU podle nich potřebuje také schopnost vyslat dostatečný počet policejních sil do krizových regionů, zajistit fungující soudní systém, vybudovat místní správu a vytvořit záchranné služby. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 19]

I když ovšem finský a švédský důraz na *peacekeeping* a *soft security* lze vyložit takto účelově, bylo by chybou ignorovat ostatní motivy. Kromě toho, že se na důležitosti nevojenských prostředků zvládnání krizí a nepostradatelnosti úspěšné postkonfliktní rekonstrukce shodne většina bezpečnostních expertů, vychází tato finská a švédská politika z tradiční skandinávské bezpečnostní kultury, dlouholetých zkušeností obou zemí s operacemi na udržení míru pod hlavičkou OSN, z nechuti k formálním spojeneckým závazkům a z absence pocitu ohrožení, který by dnes takové závazky vyžadoval.

Rozvoj prostředků a schopností pro krizový management jako takový nepředstavuje pro Finsko přímý problém. Spolu se Švédskem má dokonce ambici samo aktivně tento proces formovat, nikoli se ho pouze následně účastnit, jak tomu bylo tradičně v rámci OSN. Problémem pro vojenskou nezúčastněnost obou zemí je však to, že „krizový management“ je jen vágním konceptem, který může získat mnoho různých podob. V každém případě rozředuje a oslabuje vojenskou nezúčastněnost. [OJANEN 2000: III]

Shrneme-li dvě nejvýznamnější finská témata související s krizovým managementem v rámci EU, byly to iniciativa vedoucí k začlenění sady petersberských úkolů ZEU do Amsterdamské smlouvy a důraz na zajištění rovných práv nečlenských států NATO, jimž musí být umožněno ovlivňovat i rozhodování o operacích EU, které budou záviset na prostředcích a personálu NATO. [OJANEN 2000: 7]

Důležitým aspektem finské debaty o bezpečnosti, který se úzce dotýká jak spolupráce země s NATO, tak vytváření bezpečnostní a obranné dimenze EU, je otázka legality a legitimacy mezinárodních operací na podporu míru.

Finsko pokládá mezinárodní bezpečnostní spolupráci za klíčový prvek své bezpečnostní politiky. Jak jsme již viděli, zajímá se v této souvislosti především o krizový management, což v jeho interpretaci znamená víceméně klasický *peacekeeping*. Finové se domnívají, že za účelem zachování statusu vojensky nezúčastněného státu je pro ně přípustná pouze multilaterální spolupráce zaměřená na řešení krizí, jež mohou mít negativní humanitární dopady.

I v takto úzce vymezené a zdánlivě bezproblémové oblasti mezinárodní bezpečnostní angažovanosti však číhá nebezpečí pro tradiční hodnoty finské zahraniční politiky: otázka, zda musí být mírové operace a humanitární intervence vždy legalizovány rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN, popřípadě *Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě* (OBSE). Mandát mezinárodních organizací kolektivní bezpečnosti je podle nich důležitý nejen z důvodu zapojení Ruska, ale i kvůli vytváření institucionalizovaného mezinárodního systému založeného na sdílených normách a legalitě. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 26]

Na helsinském summitu v prosinci 1999 EU jasně nestanovila, zda považuje mandát OSN pro své operace na podporu míru za nezbytný. Závěrem summitu bylo pouze ujištění, že Unie bude přispívat k mezinárodní bezpečnosti „v souladu s principy Charty OSN.“ Finsko samo však zatím nehodlá slevovat ze své podpory OSN a požadavku mandátu Rady bezpečnosti za všech okolností [HS 1999].

Roku 1999 přijal finský parlament speciální zákon, který upravuje podmínky účasti finských ozbrojených sil v mezinárodních operacích na podporu míru (*Act on Peacekeeping Activities*). Zákon stále striktně vyžaduje, aby byly všechny operace s výjimkou čistě humanitárních misí posvěceny mandátem OSN, jinak se jich finští *peacekeepers* nemohou účastnit [HS 1999c].

5. ZÁVĚR

V době studené války bylo jedinou zahraničněpolitickou alternativou k finské neutralitní politice spojenectví s východním blokem, zatímco pro Švédsko bylo alternativou neutrality spojenectví se Západem. Finsku sloužila neutralitní politika jako ochranný prostředek, jako způsob, jak snížit závislost na Sovětském svazu a vyhnout se vojenské spolupráci s ním. Po studené válce byla politika neutrality nahrazena posilováním mezinárodního postavení Finska prostřednictvím zapojení se do jádra EU a hledáním způsobů, jak přijímat zahraniční vojenskou pomoc v případě, že bude nutná.

Hledání ochrany jako hlavní motivace finské politiky vůči EU a NATO bude patrně stále méně důležité, zatímco touha podílet se na vytváření evropské bezpečnostní architektury bude získávat na významu. V současnosti se Finsko již nepovažuje za ohroženou zemi; stále více Finů je přesvědčeno, že jejich země je stejně jako Švédsko ničím neohrožovaná. Odtud pramení argument, že Finsko nepotřebuje usilovat o bezpečnostní záruky NATO ani EU a pokud existuje důvod pro účast v těchto organizacích, je to jen posílení možnosti Finska ovlivňovat vývoj evropského bezpečnostního uspořádání. Evropská bezpečnost jako hlavní motivace finské politiky ve vztahu k EU a NATO získává stále vlivnější místo v oficiální vládní rétorice na úkor motivace hledání ochrany. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 39-40]

Neznamená to však, že finská politická reprezentace zcela opustila některé tradiční koncepty a představy. Motiv hledání ochrany a názor, že v minulosti bylo Finsko ponecháno Západem svému osudu, totiž přispěly ke snaze země začlenit se do jádra EU a budovat interoperabilitu svých ozbrojených sil, aby byly schopné přijímat zahraniční vojenskou pomoc.

Například myšlení bývalého premiéra Lipponena bylo vždy spíše tradiční, neboť spočívalo na představě pokračující důležitosti geopolitiky a historických zkušeností. Sousedství Ruska podle něj zůstává i nadále klíčové, představuje potenciální hrozbu a

Finsko je stále v nebezpečí, že se stane objektem asymetrických bilaterálních vztahů s Ruskem. Z toho pro Lipponena vyplynulo, že se země musí dostat co nejhlouběji to jde do jádra EU, kde se rozhoduje o budoucnosti evropské integrace. Naproti tomu ministr zahraničí Erkki Tuomioja zpochybnil použitelnost Lipponenových historických reminiscencí. Nevěří, že by historické zkušenosti dnes měly vést Finsko k hledání nějakého ochranného vztahu s jádrem EU. Místo toho ministr zdůrazňuje zájem posílit evropskou spolupráci a institucionální provázanost. [VAAHTORANTA, FORSBERG 2000: 41-42]

Finsko se oficiálně nechtělo a nechce stát členem NATO, neboť touží být vnímáno jako stabilní severská země, která nepatří ke skupině bývalých sovětských satelitů trpících deficitem bezpečnosti. Vládní politika je založena na názoru, že za současných podmínek přispívá vojenská neúčastnost země k udržování stability severní Evropy.

Ovšem vzhledem k tomu, že finská politika je i v současnosti značně ovlivňována vývojem v Rusku, může případná radikální změna k horšímu v této klíčové zemi stále ještě způsobit zásadní proměnu finské bezpečnostní orientace.

V souvislosti s ESDP lze říci, že Finsko je v procesu formování bezpečnostní dimenze evropské integrace spíše nuceno přizpůsobovat se vnějšímu tlaku, než že by bylo samo schopno tento proces výrazněji ovlivnit. Zemi to přináší závažné komplikace, protože se více než například Švédsko obává své marginalizace a touží setrvat v „jádro“ EU. Kvůli tomuto cíli bylo Finsko adaptabilnější a flexibilnější než Švédsko. Výsledkem je, že koncept neúčasti ve vojenských aliancích je čím dál méně jasně artikulován a stává se proto nepřesvědčivým. Finsko nenalezlo způsob, jak ho koherentně obhájit v rámci EU. [OJANEN 2000: III]

Pokud se máme pokusit o predikci budoucího vývoje, jsou k dispozici následující alternativy:

NATO

- 1) Politika *NATO Option* bude v rétorické rovině prosazována i nadále, ale bez jakéhokoli reálného výsledku. Finsko do NATO nikdy nevstoupí, zároveň to ale nikdy dopředu s definitivní platností nepotvrdí, aby si zbytečně nesvazovalo ruce ve vztahu k Evropě a k Rusku. Tento výsledek je pravděpodobný zvláště v případě, že důležitost Severoatlantické aliance bude dále klesat, transatlantická vazba se bude rozvolňovat a veřejnost bude Alianci čím dál více spojovat s nepopulárními kroky americké zahraniční politiky.
- 2) Pokud se bude význam NATO zmenšovat, může ovšem nastat i zcela opačný vývoj. V takovém případě by se totiž vstup stal méně kontroverzním než dříve. Pokud bude veřejnost pokládat Alianci za bezvýznamnou, bude pro politickou reprezentaci země mnohem jednodušší obhájit členství v ní a vstup nevzbudí takový odpor veřejnosti. Tato alternativa může nastat také za situace, že NATO postoupí ve své transformaci ještě dále směrem k organizaci kolektivní bezpečnosti, zatímco dimenze společné obrany (tedy to, co NATO spojuje se studenou válkou) vymizí.
- 3) Rusko se v budoucnosti opět stane agresivní velmocí a hrozbou pro nezávislost Finska. V takovém případě zemi nezbude nic jiného než hledat ochranu v rámci „tradičního“ NATO – vojensky silné obranné aliance.

ESDP

- 1) Klíčoví aktéři EU se definitivně shodnou na podobě obranné dimenze Unie a ESDP bude považována za prioritní úkol evropské integrace. V takovém případě bude Finsko donuceno vzdát se své politiky neúčasti ve vojenských aliancích, pokud za ni nebude ochotné zaplatit vysokou politickou cenu.
- 2) Pro Finsko přestane být důležité, aby bylo pokládáno za součást jádra EU, odmítne evropskou obranu a spokojí se s místem v jednom z „vnějších kruhů“ vícerychlostní evropské integrace.
- 3) Projekt evropské obrany nebude realizován. V takovém případě se Finsku podaří pomocí flexibilní rétoriky obhájit svou roli standardního a aktivního člena EU.

6. POUŽITÁ LITERATURA

- ALBRECHT Ulrich, VOLGER Helmut – eds. (1997): *Lexikon der Internationalen Politik*. München und Wien, R. Oldenbourg Verlag.
- ASMUS Donald D. (2002): *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York, Columbia University.
- BUZAN Barry (1997): *Rethinking Security after the Cold War*. In: *Cooperation and Conflict*, volume 32, number 2 (March 1997), s. 5-28.
- BUZAN Barry, WAEVER Ole, DE WILDE Jaap (1998): *Security: A new Framework for Analysis*. Boulder and London, Lynner Rienner Publishers.
- DAHL Ann-Sofie (1997): *Not if but how: Sweden's future relations with NATO*. In: *NATO Review*, volume 45, number 3 (May-June 1997), s. 19-22.
- DOUGHERTY James E., PFALTZGRAFF Robert L. (1990): *Contending Theories of International Relations*. New York, HarperCollins.
- DRULÁK Petr (2003): *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha, Portál.
- EVANS Graham, NEWNHAM Jeffrey (1998): *The Penguin Dictionary of International Relations*. London etc., Penguin Books.
- FINNISH SECURITY AND DEFENCE POLICY (2004). Government report 6/2004, Prime Minister's Office.
- GOETSCHER Laurent (1999): *Neutrality, a Really Dead Concept?*, in: *Cooperation and Conflict*, volume 34, number 2 (June 1999), s. 115-139.
- GRENVILLE J.A.S., WASSERSTEIN Bernard (2001): *The Major International Treaties of the Twentieth Century*. Volume One. London and New York, Routledge.
- GUZZINI Stefano (2004): *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno, Barrister & Principal.
- HÄMÄLÄINEN Unto (2002): *Journal entries indicate President Kekkonen considered resignation during Czech crisis of 1968*. In: *Helsingin Sanomat – international edition*, 1. 10. 2002.
- HÄMÄLÄINEN Unto (2003): *Finnish Foreign Ministry history: top official sought NATO help during Note Crisis with Soviet Union*. In: *Helsingin Sanomat – international edition*, 26. 8. 2003.
- HEIKKA Henrikki (2003): *The Finnish Strategic Experience*. UPI Working Papers 39, UPI - Finnish Institute of International Affairs, Helsinki.
- HEIKKA Henrikki (2004): *Russia and Europe: A Finnish View*. UPI Working Paper 51, Helsinki, Finnish Institute of International Affairs.

- HEIKKA Henrikki (2004): *From Containment to N-gagement: Atlanticism in a Network-Centric World*. In: Terhi Suominen, Eero Kytömaa (eds.): *United States and the World, Occasional Papers 4*, Atlantic Council of Finland, Helsinki, s. 79-91.
- HIMANEN Hannu (2003): *From neutrality to engagement*. In: Hanna Ojanen – ed.: *Neutrality and non-alignment in Europe today*. FIIA Report 2003, UPI – Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, s. 19 – 26.
- HOPKINSON William (2004): *Sizing and Shaping European Armed Forces. Lessons and Considerations from the Nordic Countries*. SIPRI Policy Paper No. 7, SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute.
- HERRIGAN Brenda L., KARASIK Theodore (1999): *Security Studies*. In: Kurtz Lester (ed.), *Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict*. Volume 3, San Diego etc, Academic Press.
- HS (1999a): *Koivisto rejects NATO membership, denies split with Ahtisaari*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 20. 9. 1999.
- HS (1999b): *Researcher Ries argues NATO just a matter of time*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 1. 12. 1999.
- HS (1999c): *Committee wants clarification of Peacekeeping Act*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 5. 11. 1999.
- HS (2000a): *A great man, who also had his own weaknesses*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 5.9. 2000.
- HS (2000b): *Former Presidential adviser Alpo Rusi defends NATO strikes in Kosovo*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 10. 1. 2000.
- HS (2001a): *Two out of three Finns oppose NATO membership*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 5. 3. 2001.
- HS (2001b): *TV documentary unearths Soviet plans for joint defence in 1970s*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 23. 7. 2001.
- HS (2001c): *New Finnish Chief of Defence: possible NATO membership of Baltic States a stabilising factor*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 7. 6. 2001.
- HS (2001d): *Finns overwhelmingly oppose joining NATO, narrowly support Afghanistan air strikes*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 22. 10. 2001.
- HS (2002a): *US NATO Ambassador says Finland would be a viable ally*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 4. 2. 2002.
- HS (2002b): *Finnish Defence Forces commander criticises aspects of NATO debate*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 22. 4. 2002.
- HS (2002c): *Most Finnish Military officers in no hurry to join NATO*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 29. 4. 2002.

- HS (2002d): *New poll shows overwhelming majorities oppose Finnish NATO membership, support referendum on issue.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 1. 7. 2002.
- HS (2003a): *Centre for Finnish Business and Policy Studies recommends common EU defence and joining NATO.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 23. 10. 2003.
- HS (2003b): *Former President Ahtisaari: NATO membership would put an end to Finlandisation murmurs.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 15. 12. 2003.
- HS (2003c): *HS Gallup: Support for NATO membership increases.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 15. 1. 2003.
- HS (2003d): *Iraq war sharply increases opposition to joining NATO.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 31. 3. 2003.
- HS (2003e): *Former Swedish PM urges Finland and Sweden to join NATO.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 6.5. 2003.
- HS (2003f): *Nearly half o Finns support common defence for EU.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 16. 6. 2003.
- HS (2003g): *Chief of Defence Kaskeala: Joining EU defence would require NATO membership.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 23. 9. 2003.
- HS (2004a): *Finland could be invited to NATO military exercises in coming years.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 28. 5. 2004.
- HS (2004b): *Poll: Majority of Finns want to keep strong national defence.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 3. 6. 2004.
- HS (2004c): *New National Coalition Party chairman wants to activate NATO option.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 7. 6. 2004.
- HS (2004d): *Centre Party discusses possible NATO membership at party congress.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 21. 6. 2004.
- HS (2004e): *US Senator Richard Lugar says NATO membership would be good for Finland and NATO.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 13. 4. 2004.
- HS (2004f): *Professor and Minister disagree with criticism of President Halonen.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 28. 4. 2004.
- HS (2004g): *Landmines issue causes friction between ministries.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 28. 4. 2004.
- HS (2004h): *Lipponen sees no use for non-alignment.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 9. 1. 2004.
- HS (2004i): *Military non-alignment to be foundation of government defence report.* In: Helsingin Sanomat – international edition, 16. 4. 2004.

- CHAIGNEAU Pascal – ed. (1998): *Dictionnaire des relations internationales*. Paris, Economica.
- JAKOBSON Max (1980): *Substance and Appearance: Finland*. In: *Foreign Affairs*, Summer 1980 (vol. 58/5), s. 1034-1044.
- JAKOBSON Max (1987): *Finland: Myth and Reality*. Helsinki, Otava.
- JAKOBSON Max (2003): *Paasikivi biography: final part describes tough political balancing act as postwar President*. In: *Helsingin Sanomat – international edition*, 4. 11. 2003.
- JAKOBSON Max (2004): *Finland, NATO, and Russia*. In: *Helsingin Sanomat – international edition*, 20. 1. 2004.
- JÄRVENPÄÄ Pauli (1997): *What comes after Madrid? A view from Helsinki*. In: *NATO Review*, volume 45, number 5 (September-October 1997), s. 30-33.
- JONSON Lena (1990): *Soviet Policy Towards Sweden and the Region of Northern Europe under Gorbachev*. In: *Cooperation and Conflict*, vol. 25/1, s. 1-19.
- JUTIKKALA Eino, PIRINEN Kauko (2001): *Dějiny Finska*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.
- KARSH Efraim (1986): *Geographical Determinism: Finnish Neutrality Revisited*. In: *Cooperation and Conflict*, vol. 21/1, s. 43-57.
- KHOL Radek: *Finsko – pragmatické cvičení v ohebnosti má své meze*. In: Radek Khol a kol.: *Evropská bezpečnostní a obranná politika – národní perspektivy. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2002, s. 125-133.
- KNUTSEN Bjørn Olav (2000): *The Nordic Dimension in the Evolving European Security Structure and the Role of Norway*. WEU ISS Occasional Papers 22, WEU ISS, Paris.
- KREJČÍ Oskar (2001): *Mezinárodní politika*. Ekopress, Praha.
- KRIEGER Joel – ed. (2000): *Oxfordský slovník světové politiky*. Ottovo nakladatelství, Praha.
- KROHN Elias (2007): *Kokoomus viemässä Suomea lähemmäs Natoa*. *Kansan Uutiset*, 2.8. 2007.
- LARMOLA Heikki (1994): *Československo a Finsko v poválečné sovětské sféře vlivu*. In: *Soudobé dějiny*, 1/1994, s. 484-492.
- MASTNÝ Vojtěch (2001): *Studená válka a sovětský pocit nejistoty*. Praha, Aurora.
- MILLAR T.B., WARD Robin (1984): *Current International Treaties*. Canberra, Australian National University.
- MOODY T.W., MARTIN F.X. (1996): *Dějiny Irska*. Praha, NLN.

- OJANEN Hanna (2000): *Participation and Influence: Finland, Sweden and the Post-Amsterdam Development of the CFSP*. WEU ISS Occasional Papers no. 11, WEU ISS, Paris.
- OJANEN Hanna (2002): *Theories at a loss? EU-NATO fusion and the 'low-politicisation' of security and defence in European integration*. UPI Working Papers 35, UPI - Finnish Institute of International Affairs, Helsinki.
- OJANEN Hanna (2005): *NATO and ESDP: old-style alliance meets a new Europe*. <http://www.yes-dk.dk/YES/index.php?option=content&task=view&id=107&Itemid=137>
- PARKKONEN Mika (2000): *The KGB also infiltrated Finnish society*. In: Helsingin Sanomat – international edition, 29. 8. 2000.
- PENNANEN Erkki (2004): *Sweden – how natural an EU ally for Finland?* In: Helsingin Sanomat – international edition, 17. 6. 2004.
- PURSIAINEN Christer, SAARI Sinikukka (2002): *Et tu Brute! Finland's NATO Option and Russia*. UPI – Finnish Institute of International Affairs, Helsinki.
- RAYMOND Gregory A. (1997): *Neutrality Norms and the Balance of Power*. In: *Cooperation and Conflict*, volume 32, number 2/1997, s. 123-146.
- RENGGER N.J., CAMPBELL John (1995): *Treaties and Alliances of the World*. London, Cartemill.
- RINGMAR Erik (2005): *Alexander Wendt: sociální vědec zápasící z historií*. In: Iver Neuman, Ole Waever (ed.): *Budoucnost mezinárodních vztahů*. Brno, Centrum strategických studií.
- ROBERTSON David (2002): *A Dictionary of Modern Politics*. London and New York, Europa Publications.
- ŠEDIVÝ Jiří (1997): *Kolektivní bezpečnost: sny minulosti či realita přítomnosti?* In: *Kooperativní uspořádání bezpečnosti v Evropě*, Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1997, s. 111-125.
- ŠEDIVÝ Jiří (2001): *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha.
- TÖRNUDD Klaus (1996): *Ties that Bind to the Recent Past. Debating Security Policy in Finland within the Context of Membership of the European Union*. In: *Cooperation and Conflict*, vol. 31/1, s. 37-68.
- VAAHTORANTA Tapani, FORSBERG Tuomas (2000): *Post-Neutral or Pre-Allied? Finnish and Swedish Policies on the EU and NATO as Security Organisations*. Helsinki, The Finnish Institute of International Affairs.
- WALTZ Kenneth N. (1959): *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York, Columbia University Press.
- ZAKHEIM Dov S. (1998): *The United States and the Nordic Countries During the Cold War*. In: *Cooperation and Conflict*, vol. 33/2, s. 115-129.